Kötülük Üzerine Bir Deneme

TERRY EAGLETON

ÇEVİREN
ŞENOL BEZCİ

İLETİŞİM YAYINLARI
edebiyat eleştirisi

TERENCE FRANCIS EAGLETON 22 Şubat 1943'te, Salford'da doğdu. İrlanda kökenlidir ve en önemli İngiliz edebiyat eleştirmenlerinden birisidir. Eagleton, edebiyat profesörü olarak University of Lancaster, University of Notre Dame ve National University of Ireland-Galway'de çalışmalarını sürdürmektedir. *New Left Review*, *New Statesman*, *London Review of Books* ve *The Guardian*'da yayımlanmış pek çok makalesi mevcuttur. Yazarın Türkçe'ye çevrilmiş eserlerinden bazıları şunlardır: *Edebiyat Kuramı* (Ayrıntı Yayınları, 2004); *Estetiğin İdeolojisi* (Dorlık Yayınları, 2004); *Kuramdan Sonra* (Literatür Yayıncılık, 2004); *Azizler ve Alimler* (Agora Kitaplığı, 2003, roman), *Kapı Bekçisi* (Bilge Kültür Sanat, 2002, anı); *İdeoloji* (Ayrıntı Yayınları, 2005), *Kültür Yorumları* (Ayrıntı Yayınları, 2005); *Postmodernizmin Yanılsamaları* (Ayrıntı Yayınları, 1999); *William Shakespeare* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005); *Eleştiri ve İdeoloji* (İletişim Yayınları, 2009).

On Evil
© 2010 Terry Eagleton
Bu kitabın yayın hakları Anatolialit Agency'nin aracılığıyla
Yale University Press'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 1657 • Edebiyat Eleştirisi 18
ISBN-13: 978-975-05-0951-3
© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2011, İstanbul

EDİTÖR Levent Cantek
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ayten Koçal
DİZİN Cem Tüzün
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TERRY EAGLETON

Kötülük Üzerine Bir Deneme

On Evil

ÇEVIREN *Şenol Bezci*

iletişim

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

BİRİNCİ BÖLÜM
Kötülük Romanları 23

İKİNCİ BÖLÜM
Uygunsuz Eğlence 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Kaş Yaparken Göz Çıkarmak 117

Dizin 141

Giriş

On beş yıl önce İngiltere'nin kuzeyinde on yaşında iki çocuk, bir bebeği işkence edip öldürdü. Halk dehşetle ayağa kalktı. Oysa bu cinayeti niye özellikle korkutucu bulduklarını tam açık değildi. Neticede çocuklar, kimi zaman oldukça vahşice davranmaları doğal karşılanan sadece yarı ehlileşmiş yaratıklardır. Eğer Freud haklıysa, çocuklar büyüklerinden çok daha zayıf birer süper egoya ve ahlak duygusuna sahiptirler. Bu yüzden asıl şaşırtıcı olan böyle korkunç olayların daha sık yaşanmamasıdır. Belki de çocuklar sürekli birbirlerini öldürüyorlar da bunu bize çaktırmıyorlardır. Aşağıda romanını ele alacağımız William Golding, *Sineklerin Tanrısı*'nda, ıssız bir adada kendi başlarına kalmış bir grup öğrencinin haftasına kalmadan birbirlerini katledeceklerini iddia eder.

Belki de Golding'in iddiasının sebebi hepimizin çocuklarla ilgili bütün kötü fikirlere inanmaya pek teşne olmamızdır çünkü onların aramızda dolaşan yarı uzaylı bir ırk olduklarına inanıyoruz. Çalışmadıkları için, ne işe yararlar bilinmez. Seks yapmazlar, belki yapıyorlardır ve yine bize çaktırmıyor-

lardır. Sadece belli yönlerden bize benzeyen ama başka yönlerden benzemeyen bir tekinsizlikleri var. John Wyndham'ın *The Midwich Cuckoos* romanında anlattığı gibi hepsinin, gizlice bize karşı bir komplo hazırladıklarını hayal etmek o kadar da zor değil. Toplumsal oyuna tamamen karışmadıkları için çocukların masum olduğu düşünülebilir; ama aynı sebeple şeytanın dölü diye de nitelenebilirler. Bu yüzden Viktorya Çağı'nda insanlar kendi çocuklarının melek veya şeytan olmaları fikirleri arasında sürekli gidip geldiler.

Öldürülen bebek davasında çalışan bir polis memuru, suçlulardan birine bakar bakmaz onun kötü olduğunu anladığını beyan etti. Bu tür olaylar kötülüğün adını kötüye çıkarıyor. Çocuğu bu şekilde şeytanileştirmenin sonucu, yufka yürekli liberalleri zor bir duruma düşürmek oluyor. Çocukların yaptıkları şeyin sebeplerini anlamak için toplumsal şartlara başvuracak olanlara karşı önleyici bir darbe oluyor bu polisin söyledikleri. Ve böyle bir anlayış er ya da geç affetmeyi getirir. Bir eyleme kötü demek, onun anlayışımızın ötesinde olduğunu söylemektir. Kötülük anlaşılmazdır. O sadece kendisi için bir eylemdir, tıpkı bir banliyö trenine çıplak ten üzerine sarılmış bir boa yılanıyla binmek gibidir. Bu eylemi anlaşılır kılacak bir bağlam yoktur.

Sherlock Holmes'un büyük düşmanı, kötülerin kötüsü Profesör Moriarty, böyle bir bağlamdan neredeyse tamamen yoksundur. Ancak Moriarty'nin bir İrlanda ismi olması manidardır: Conan Doyle'un yazdığı zamanlarda İngiltere'de İrlanda Fenianizm devrimciliği ciddi bir endişe yaratıyordu. Belki de Fenianlar Doyle'a, bir tımarhaneye kapatılan sarhoş ve asabi İrlandalı babasını hatırlatıyordu. Bu yüzden, Moriarty adında birini kötülüğün saf imgesi haline getirmek böylece göründüğünden daha anlaşılırdır. Böyleyken bile kötü, akıldan ve mantıktan uzak addedilir. 1991 yılında Protestan bir İngiliz piskopos, uygunsuz kahkahayı, kay-

nağı açıklanamaz bilgiyi, sahte gülüşü, İskoçya kökenli olmayı, kömür madeninde çalışan akrabaları ve giysi ile araba rengi olarak siyaha düşkünlüğü bir insanın bedenine şeytanın girdiğini gösteren işaretler arasında sayıyordu. Bu özellikler anlamlı değil ama zaten kötülük de öyle bir şeydir. Bir eylem anlamdan ne kadar uzaksa o kadar kötüdür. Kötülüğün, bir sebep ya da amaç gibi, kendinin ötesinde var olan hiçbir şeyle bağlantısı yoktur.

Aslında bu kelime öteki şeylerin yanı sıra zamanla "sebepsiz" anlamına da gelir olmuştur. Eğer çocuk katiller, cinayetleri (polisin korktuğu gibi) can sıkıntısı, kötü barınma şartları ya da ebeveyn ihmali yüzünden işlemiş olsaydı, şartlar onları cinayete zorlamış olurdu ve sonuç olarak o polisin istediği kadar büyük bir ceza almazlardı. Bu durum şu yanlış çıkarımla sonuçlanır: Sebebi olan bir eylem hür iradeyle gerçekleştirilemez. Bu görüşe göre sebepler bir tür zorlamadır. Eğer eylemlerimizin sebepleri varsa, eylemlerimizden sorumlu değilizdir. Kafanı bir şamdanla parçaladığım için suçlanamam çünkü buna sebep senin beni uyarmak için yanağıma dokunmandır. Kötülüğün, öte yandan, sebepsiz olduğunu ya da kendi kendini yarattığını düşünürüz. Bu da, daha sonra göreceğimiz üzere, kötülüğün iyilikle ortak yanıdır. Kötülüğün dışında sadece Tanrı'nın kendi kendini yarattığı söylenir.

Polisin bakış açısında gizli bir totoloji veya dairesel argüman var. İnsanlar kötü şeyler yapar çünkü kötüdürler. Bazı nesneler çivit mavisidir, bazı insanlar da kötüdür. Onlar bir hedefe ulaşmak için değil, işte o tür insanlar olduklarından kötü eylemlerini gerçekleştirirler. İyi de bu, yaptıkları şeyin önüne geçemedikleri anlamına gelmez mi? Polis için kötülük fikri böylesi bir determinizm fikrinin alternatifidir. Ama öyle görünüyor ki çevresel determinizmi sadece yerine kişiliği koymak için bir kenara atıyoruz. Artık seni ağza alınmaz kötü eylemlere iten toplumsal şartlar değil, kişiliğindir. Ve

çevrenin iyileştirilebileceğini tahayyül etsek de –gecekondular yıkılır, gençlik kulüpleri açılır, uyuşturucu satıcıları mahalleden kovulur– iş insan doğasına gelince, kökten bir değişime inanmak çok daha zordur. Nasıl tamamen değişip yine de ben olmayı sürdürebilirim ki? Ama eğer ben kötüysem, sadece kökten bir değişim işe yarayabilir.

Bunu itiraf ettiremezsiniz ama öldürülen bebek davasındaki polis gibi, insanlar hakikaten kötümserdirler. Eğer şeytan, olumsuz sosyal şartlarda değil de insanın içindeyse, o zaman kötülük yenilmezdir. Ve bu da (diğer bazı insanlar gibi) polis için iç karatıcı bir durumdur. Çocuklara kötü demek, suçlarının ciddiyetini dramatikleştiriyor ve toplumsal şartları irdeleyen yufka yüreklilerin önünü kesiyor. Suçluların affedilmesini zorlaştırıyor. Ama bunlar, habis davranışların kalıcı olduğu fikrini kabul etme pahasına yapılıyor.

Öte yandan, eğer bebek katili çocuklar kötü olmalarının önüne geçemiyorlarsa, işin aslı, masumdurlar. Çoğumuz, hiç şüphesiz, çocukların boşanamayacağına ve ticari sözleşme imzalamayacağına nasıl inanıyorsak kötü olamayacaklarına da aynı şekilde inanıyoruz. Kötü kan ya da habis gen fikrine inanan birileri hep olmuştur ama eğer bazı insanlar kötü doğuyorsa, kendileri bu durumdan, sistik fibrosisli doğmaktan daha fazla sorumlu değildirler. Lanetlenmelerini öneren durum, onların kefaretinden başka bir şey değildir. Yani aynı durum, üst düzey bir İngiliz güvenlik danışmanının yaptığı gibi teröristlere deli denmesi için de geçerlidir. İnsan bu adam işinin ehli mi diye düşünmeden edemiyor. Eğer teröristler gerçekten deliyse, ne yaptıklarının farkında değildirler ve dolayısıyla ahlaken masumdurlar. Bu durumda teröristlerin Fas'taki gizli hapishanelerde testislerinin kerpetenle sıkıştırılması değil, akıl hastanelerinde şefkatle tedavi edilmeleri gerekir.

Kötü insanların vücutlarına şeytanın girdiği ve şeytan ta-

rafından "ele geçirildikleri" söylenir bazen. Gerçekten de şeytani güçlerin çaresiz kurbanıysalar, lanetlemeyi bırakıp, acımalıyız kötülere. *Şeytan* filmi, küçük kahramanından nefret mi etmeliyiz yoksa ona acımalı mıyız konusunda ilginç bir belirsizlik sergiler. İnsanların ele geçirilme inancı, Nuh Nebi'den kalma özgürlük ve determinizm meselesini sansasyonel bir dramatizmle gündeme getirir. Ele geçirilmiş çocuğun içindeki şeytan onun gerçek özü müdür (ki bu durumda ondan korkmalı ve nefret etmeliyiz), yoksa yabancı bir istilacı mıdır (ki bu durumda ona acımalıyız)? Bu gücün elinde savunmasız bir kukla mıdır, yoksa bu güç onun içinden mi gelmektedir? Yoksa kötülük bir kendine yabancılaşma durumu mudur? Yani bu iğrenç güç, hem sensin hem de değil misin? Belki de kötü, bir sarı basın yazarıdır ve aynı zamanda kişiliğinin tam yüreğine yerleşmiştir. Bu durumda, Aristo'ya göre trajedi izlerken yapmamız gerekeni yapıp hem acıma hem de korku hissetmeliyiz.

Başkalarını kötü oldukları için cezalandırmak isteyenler, kendi özgür iradeleriyle kötü olduklarını kabul etmek zorundadır. Belki de Shakespeare'in "Kötü olduğumu kanıtlamaya kararlıyım," diyen cüretkâr III. Richard'ı, Milton'ın *Kayıp Cennet*'inde "Kötülük, benim iyiliğim ol!" diye haykıran Şeytan veya Jean-Paul Sartre'ın *Şeytan ve Tanrı* oyununda "Ben kötülüğü kötülük için yapıyorum," diye itirafta bulunan fiyakacı Goetz gibi kötülüğü özellikle amaç edinmişlerdir. Yine de her zaman kötülüğü bilinçli seçen insanların, böyle bir şey yapmaları için zaten kötü olmaları gerektiğini iddia edebilirsiniz. Belki de Sartre'ın garsonu oynamayı seçen garsonu gibi, kötüler zaten oldukları şey olmayı seçiyorlardır. Belki de yepyeni bir kimliğe bürünmüyorlardır da sadece gizli sığınaklarından çıkıyorlardır kötüler.

Bebek ölümü davasındaki polis, öyle görünüyor ki, liberallerin "Birini tanımak, onu affetmektir," doktrinini çürüt-

meye çalışıyordu. Bu inanış insanların davranışlarından mesul tutulabileceği ama onların durumlarını göz önüne aldığımızda, yargımızın daha hoşgörülü olacağı anlamına gelebilir. Ama eğer eylemlerimiz akılla açıklanabilirse, o zaman onlardan sorumlu olmadığımız anlamına da gelebilir. Oysa işin aslı akıl ve özgürlüğün sıkı bir şekilde bağlantılı olduğudur. Bu noktayı anlamayanlar için kötücül eylemleri açıklamaya çalışmak, failleri ipten kurtarmak için düzenlenmiş şeytani bir girişimdir. Ancak hafta sonlarımı porsukları neden canlı canlı haşlayarak geçirdiğimi keyifle açıklamamın sebebi yaptığım şeyi telafi etmek olamayabilir. Tarihçilerin Hitler'in yükselişini açıklamaya çalışırlarken amaçlarının onu daha çekici kılmak olduğunu düşünen çok insan yoktur. Kimi yorumculara göre, örneğin Gazze Şeridi'nde yaşanan umutsuzluk ve yıkıma dayanarak İslamcı intihar bombacılarının eylem sebeplerini anlamaya çalışmak onları suçlarından azat etmek demektir. Ama Allah adına küçük çocukları bombalarla parçalayanları, yaptıkları korkunç şeylerin hiçbir açıklaması olmadığını, insanları sırf zevk için yok ettiklerini düşünerek lanetleyebilirsiniz. Söz konusu açıklamanın yaptıkları şeyi haklı çıkaracağına inanmak zorunda değilsiniz. Açlık, sabahın ikisinde bir fırının kapısını kırmak için yeterli bir sebeptir ama bizim polis gibi çoğu insan bunu geçerli bir sebep olarak görmez. Bu arada İsrail-Filistin meselesini çözmenin ya da Müslümanların taciz edildiği ve hor görüldüğü durumları gidermenin İslami terörü bir anda bitireceğini iddia ediyor falan değilim. Acı gerçek şu ki böyle bir şey için artık çok geç. Sermaye biriktirmenin de, terörizmin de momentumu vardır. Ama taciz ve horgörü olmasa terörün baş göstermeyeceğini söylemek makul bir yargıdır.

Başkalarını anlamanın daha çok hoşgörüye yol açacağını varsaymak da garip. Aslında tam tersi geçerlidir. Birinci Dünya Savaşı'nın anlamsız katliamları hakkında daha çok

bilgi sahibi oldukça, örneğin, katliamları açıklanabilir görmekten daha da uzaklaşırız. Açıklamalar ahlaki yargılarımızı bilediği gibi körleştirebilir de. Hem ayrıca, eğer kötülük açıklamanın, aklın ötesindeyse –eğer anlaşılmaz bir gizemse– bu konuda kötülük yapanları lanetlemeye yetecek kadar bilgiye nasıl sahip olabiliriz ki? "Kötü" kelimesini kullanmak, tıpkı karın boşluğuna indirilen yumruk gibi, genellikle bir tartışmayı sona erdirmenin bir yoludur. Tartışma kaldırmadığı düşünülen zevk kavramı gibi bir noktalama, sonlandırma ifadesidir, daha fazla soru sorulmasını yasaklar. İnsan eylemleri, ya açıklanabilirdir ki bu durumda kötü olamazlar ya da kötüdürler ki bu durumda onlarla ilgili söylenebilecek başka bir şey yoktur. Bu kitabın tezi, sözü edilen iki bakış açısının da yanlış olduğudur.

Bugün hiçbir Batılı politikacı toplum içinde, teröristlerin yaptıkları korkunç şeylerin ardında anlaşılır sebepleri olduğunu söylemeye cesaret edemez. Çünkü "anlaşılır" kolaylıkla "övgüye değer" diye algılanabilir. Ancak, genellikle övgüye değer bulunmasa da banka soymak anlaşılmaz bir şey değildir. (Gerçi Bertold Brecht "Bir banka kurmanın yanında, banka soymanın lafı mı olur?" der.) İrlanda Cumhuriyet Ordusu, amaçları uğruna korkunç şeyler yapmışsa da, şüphesiz iyi düşünülmüş bir politik davaya sahipti. Yine de İngiltere medyasında kimileri IRA'cıları psikopat olarak sunmaya çalıştı. Eğer canavarları insanlaştırmak istemiyorsak diyordu kimileri, onların yaptıklarında akıl ve mantık olmamalıdır. Ama asıl gerçek şu ki teröristlerin yaptıklarını korkunç kılan onların insanlar tarafından yapılmış olmasıdır. Teröristler eğer insan olmasaydı yaptıkları bizi hiç şaşırtmazdı. Belki de teröristlerin yol açtığı korkunç felaketler Alfa Centauri yıldız sisteminde gündelik olaylardır.

Polis memurunun "kötü" kavramını kullanması elbette ideolojiktir. Muhtemelen insanların, yaşları sebebiyle zanlı-

lara hoşgörülü davranmalarından korkuyordu ve on yaşındaki çocukların bile ahlaken sorumlu insanlar olduğunu belirtme ihtiyacını duyuyordu. (Aslında kimse çocuklara hoşgörülü davranmadı. Bugün artık polis gözetimi altında olmadıklarına göre öldürülmeleri gerektiğini düşünen insanlar bile var.) Yani "kötü" bu bağlamda, tıpkı zıddı iyilik gibi "yaptıklarından sorumlu" anlamına gelebilir. İyiliğin de bazen toplumsal şartlanmadan bağımsız olduğu düşünülebilir. En önemli modern filozoflardan olan İmmanuel Kant tam da böyle düşünür. Dickens'ın kahramanı Oliver Twist içine itildiği Londra suç dünyasının ahlaksız yaşamında işte bu yüzden kirletilememiştir. Oliver nurlu yüzünü, ahlaki temizliğini ve bir ıslahevinde büyümesine rağmen, gizemli bir şekilde, BBC İngilizcesi konuşma yeteneğini kaybetmemiştir hiç. (Oliver'ın yankesici arkadaşı Artful Dodger ise Windsor Şatosu'nda bile büyüse, koyu bir Cockney* aksanıyla konuşurdu diye düşünmeden edemiyor insan.) Oliver bir aziz olduğu için değil bu. Hırsızların, haydutların ve fahişelerin yozlaştırıcı etkisinden muafsa eğer, bunun sebebi Oliver'm ahlaki üstünlüğünden çok, içindeki iyiliğin bir şekilde genetik olması, tıpkı çevre etkilerine de çillere ve kum rengi saça olduğu kadar dirençli olmasıdır. Ancak Oliver istemsiz bir şekilde iyiyse, o zaman sahip olduğu erdem kulaklarının büyüklüğünden daha takdire şayan değildir. Ayrıca eğer onu yeraltı dünyasının kötülüğünden koruyan şey iradesinin saflığıysa, belki de yeraltı dünyası o kadar da kötü değildir. Gerçekten de kötü olan bir Fagin o iradeyi yozlaştırmakta başarılı olmaz mıydı? Çocuğun su götürmez erdemi, yaşlı serseriyi gayri ihtiyari iyiliğe götürmez miydi? Oliver'ın dokunulmaz saflığını düşünerek, sınava tabi tutulmamış, zora gelmemiş bir iyiliği gerçekten de takdir edebilir

(*) Londra'da, işçiler ve alt sınıflar arasında kullanılan bir konuşma biçimi.

miyiz acaba diye de sorabiliriz kendimize. İyilik, düşmanla çetin savaşında ehliyetini kanıtlamalı ve bunu yaparken düşmanın baştan çıkaran gücüne maruz kalmalıdır, diyen eski moda püriten inançta haklı bir yön var.

Sorumluluk söz konusu olduğunda, Kant ve sağcı tabloid gazete *Daily Mail* arasında çok ortak yön var. Ahlak açısından her ikisi de yaptıklarımızdan tamamen sorumlu olduğumuza inanır. Aslında böylesi bir öz sorumluluğun ahlakın tam da temeli olduğuna inanılır. Bu açıdan bakıldığında toplumsal şartlara atıfta bulunmak sadece bir bahanedir. Muhafazakârlara kalırsa pek çok insan, feci toplumsal koşullar altında büyümüşlerdir ama kanunlara saygılı insanlar olmuşlardır. Oysa bazı sigara tiryakileri kanserden ölmedikleri için sigara içen hiç kimsenin kanserden ölmediğini iddia etmek gibidir bu. Amerikan hapishanelerindeki idamlık koğuşlarının nüfusunu artıran bu mutlak öz sorumluluk doktrinidir. İnsanlar tamamen otonom (bu kelimenin mot à mot anlamı "kendine yönelik bir yasa" demektir) yaratıklar olarak görülmelidir çünkü yaptıkları şeyi sosyal ya da psikolojik şartların etkisine bağlamak, failleri birer zombiye indirgemektir. Soğuk Savaş döneminde bu failleri korkulacak şeylerin en fecisine indirgemekti: bir Sovyet vatandaşına. Yani zekâ yaşı beş olan katiller ve sonunda onları her gün döven kocalarını haklayan kadınlar Goebbels kadar suçlu olmalılar. Bir makine olmaktansa varsın suçlu olsunlar.

Ancak etki altında kalmış ile özgür olmak arasında kesin bir fark yoktur. Bir şeyden etkilenmek için öncelikle onu akıl süzgecimizden geçirmemiz gerekir ve yorumlamak sonuçta yaratıcı bir eylemdir. Bizi şekillendiren şey geçmişten çok (bilinçli ya da bilinçsiz olarak) yorumlanmış geçmiştir. Ve her zaman geçmişi farklı şekillerde yorumlayabiliriz. Hem sosyal etkilerden uzak birisi, bir zombi kadar kişiliksiz olurdu. Aslında böyle biri bir insan bile olmazdı. Bağımsız bi-

rer aktör olarak davranmamızın tek sebebi böyle bir kavramın anlamlı olduğu ve bu anlayışla hareket etmemize olanak veren bir dünya tarafından şekillendirilmemizdir. Başkalarının gözünü oymak gibi ayırt edici hiçbir insani davranışımız, toplumsal belirlemelerden bağımsız anlamında özgür değildir. Bir yığın sosyal beceri edinmeden işkence edemez, katliam yapamayız. Yalnızlığımız bile bir kömür kovasının ya da Golden Gate Köprüsü'nün yalnızlığı gibi değildir. Sadece ve sadece toplumsal hayvanlar olduğumuz için, içsel hayatımızı başkalarıyla dil sayesinde paylaşabildiğimiz için bağımsızlık ve öz sorumluluk gibi kavramlardan bahsedebiliyoruz. Kulağakaçan böceğini bağlayan kavramlar değildir bunlar. Sorumlu olmak toplumsal etkilerden azade olmak değil, böylesi etkilere belli bir şekilde açık olmak demektir. Onların basit bir kuklası olmanın ötesinde yaşamak demektir. "Canavar", eskil inançların kimilerinde, pek çok şeye ek olarak başkalarından tamamen bağımsız bir yaratık olarak tanımlanır.

İnsanoğlu gerçekten de belli bir derece özerklik elde edebilir. Ancak bunu sadece başka insanlara hissettiği derin bir bağımlılık, onu her şeyden önce bir insan yapan bağımlılık bağlamında elde edebilir. İlerde göreceğimiz üzere, kötünün inkâr ettiği işte budur. Katışıksız bağımsızlık kötünün rüyasıdır. Orta sınıf toplumunun *en büyük* miti de budur. (Bu orta sınıf olmak kötü olmaktır anlamına gelmez. En militan Marksistler bile bu görüşe katılmazlar çünkü zaten kötüye inanmıyorlardır.) Shakespeare tiyatrosunda kendi varoluşlarının tek yetkesi olduklarını iddia ederek sadece kendilerine güvendiklerini söyleyen karakterler hemen her zaman kötüdür. Bir insanın kayıtsız şartsız ahlaki özerkliğinden, bu durumda, sadece onu kötülüğe mahkûm etmenin bir yolu olarak bahsedebilirsiniz ama bunu yaparken de kötülerin pek meftun oldukları bir mite hizmet ediyor olursunuz.

İki çocuğun o bebeği öldürmelerinden yıllar önce, bir baş-

ka bebek ölümünün yarattığı galeyan İngiltere'yi bir uçtan diğer uca sarsmıştı. Edward Bond'un *Saved* adlı oyunu bir ahlak histerisine yol açmıştı çünkü oyunda bir grup yeniyetme arabasında uyuyan bir bebeği taşlayarak öldürüyordu. Bebek taşlama sahnesi, avareliğin her zaman işsiz kişileri kontrolden çıkabileceğine dair eski klişenin yeni bir örneğiydi. Söz konusu sahnenin amacı, kötü olmakla uzaktan yakından ilgisi olmayan, kronik bir şekilde sıkılmış bir grup gencin nasıl böyle korkunç ve acımasız bir suç işlediklerini adım adım göstermektir. Şeytanın işsiz güçsüzlere musallat olduğu söylenir, bu da garip bir şekilde, eğer kendini savaş suçları mahkemesinde hâkimin önünde bulmak istemiyorsan, kendine yapacak bir şeyler bul demek oluyor. Oysa kötülerin sorunu yapacak bir şeyler bulmaktan çok, fazlasıyla meşgul olmalarıdır. Kitabın ilerleyen kısımlarında kötünün yokluk ve anlamsızlık duygusuyla nasıl da haşır neşir olduğunu göreceğiz; ve Edward Bond'un o sahnesinin gösterdiği şeylerden biri, kulağa biraz acımasız bir yorum gibi gelse de, aslında ergen katillerin, kendileri için bir anlam yaratmaya çalışmalarıdır. Her daim ayaklanmaya hazır olan İngiliz toplumunu öfkelendiren eylemin korkunçluğunun kendisi kadar sahnenin sıradanlığıydı. Ağza alınmayacak bir kötülüğün sonuna kadar tanıdık bir şeyden geldiğini görüyorduk ve bu da olayın vahametini azaltıyor gibiydi. Oysa kötünün özel olması gerekiyor, sıradan değil. Kötülük sigara yakmak gibi değildir. Fenalık monoton ve alelade olamaz. Kötülerin de, ironik bir şekilde, bu görüşte olduğunu ilerde göreceğiz.

Zira gerçekten de kötü kişiler ve eylemler vardır, yufka yürekli liberallerin ve çetin Marksistlerin eş derecede yanıldığı nokta işte budur. İkinci gruptan olan Amerikalı Marksist Fredric Jameson "arkaik iyi ve kötü kategorileri"nden[1]

1 Bkz. Fredric Jameson, *Fables of Agression: Wyndham Lewis, the Modernist as Fascist* (Berkeley ve Londra, 1979), s. 56.

bahseder ve biz Jameson'ın sosyalizmin iktidara gelmesinin iyi bir şey olacağı kanısında olmadığını düşünmek zorunda kalırız. İngiliz Marksist Perry Anderson ise "iyi" ve "kötü" gibi kavramların sadece kişisel davranışlarla bağlantılı olduğunu ima eder –ki bu durumda hastalık salgınlarıyla uğraşmanın, ırkçılıkla savaşmanın veya nükleer füzeleri imha etmenin iyi bir şey olarak tanımlanmasını anlamakta zorlanıyoruz[2]. Kendi durumumun gösterdiği gibi, Marksistlerin kötülük kavramını reddetmeleri gerekmiyor ama Jameson ve bazı solcu mesai arkadaşları bunu yapıyorlar çünkü ahlakı ahlakçılıkla karıştırıyorlar. Bu açıdan da, ironiktir, Amerika Ahlaklı Çoğunluk Derneği'nin destekçileriyle benzeşiyorlar. Ahlakçılık, ahlaki yargıların, daha dünyevi konuların oldukça uzağında, kendilerine ait kapalı bir nüfuz alanında var olduğuna inanmaktır. Bazı Marksistlerin etik kavramının kendisinden rahatsız olmalarının sebebi budur. Bu onlara tarih ve politika kavramlarından uzaklaşmak gibi gelir. Ancak bu bir yanlış anlamadır. Doğru tanımlandığında ahlak düşüncesi bütün bu unsurları beraber inceler. Bu, Aristo'nun ahlak kuramı kadar Hegel'in ve Marx'ın ahlak kuramları için de geçerlidir. Ahlak düşüncesi politik düşüncenin alternatifi değildir. Aristo'ya göre ahlak düşüncesi, politik düşüncenin sadece bir parçasıdır. Etik düşüncesi değer, erdem, insani özellikler, insan davranışının doğası ve benzer meseleleri irdelerken, politika böylesi insan davranışlarının gelişmesine ya da bastırılmasına olanak sağlayan kurumlarla ilgilenir. Bu bağlamda özel ve kamusal arasında aşılmaz bir uçurum yoktur. Ne ahlak sadece kişisel hayatla bağlantılıdır, ne de politik olan sadece kamusal hayatla.

İnsanlar kötülük konusunda farklı görüşlere sahiptir. Yakınlarda yapılan bir araştırmaya göre günaha inanç en yay-

2 Bkz. Perry Anderson, *The Origins of Postmodernity* (Londra, 1998), s. 65 [Postmodernitenin Kökenleri, çev. Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002]

gın Kuzey İrlanda'da (yüzde doksan bir) ve en seyrek Danimarka'da (yüzde yirmi dokuz) görülüyor. Ulster'in büyük bir bölümünü oluşturan ve Kuzey İrlanda diye bilinen patolojik dindar varlıkla yakından tanışık olan hiç kimse birinci bulguya şaşırmayacaktır. Ulster Protestanlarının insanın varoluşuna dair, hazcı Danimarkalılardan çok daha kesif bir anlayışı vardır. Biliyoruz ki gazete okuyan çoğu insan gibi Danimarkalılar da hırsın, çocuk pornografisinin, polis şiddetinin ve ilaç şirketlerini arsız yalanlarının gerçekliğinin farkındadır. Ama onların tek farkı bütün bunlara günah dememeyi tercih etmeleridir. Çünkü muhtemelen günahı, insanlara karşı işlenen bir suçtan çok Tanrı'ya karşı işlenen bir kabahat olarak görüyorlar. Bu İncil'in pek de üzerinde durduğu bir ayrım değildir.

Hortlaklara ve vampirlere düşkünlüklerine rağmen, genelde, postmodern kültürlerin kötülüğe dair söyleyecek çok sözü yoktur. Bu belki de postmodern erkek ve kadının –havalı, bağımsız, kaygısız ve merkezlerinden edilmiş insanın– gerçek yıkımın gereksindiği derinlikten yoksun olmasındandır. Postmodernizm için uğruna savaşacak fazla bir şey yoktur. Franz Kafka, Samuel Beckett ve genç T. S. Eliot için bedeli ödenecek gerçekten de çok şey vardır ama artık bunların ne olduğunu söylemek zordur. Beckett'ın metruk, harap dekorlarında nedamet için yalvaran bir dünyanın sureti vardır. Ancak nedamet günahkârlığı beraberinde getirir ve Beckett'ın heba olmuş, içi boşalmış karakterleri orta derecede ahlaksız olmak için bile fazlasıyla duyarsızlığa ve atalete batmışlardır. Masum sivillerle dolu bir köyü ateşe vermek bir yana intihar etmek için bile yeterince güç bulamazlar kendilerinde.

Yine de kötülüğün gerçekliğini kabul etmek, beri yandan, onun bütün açıklamaların ötesinde olduğuna inanmayı gerektirmez. Kökeninin doğaüstü olduğunu düşünmeksizin

kötülüğe inanabilirsiniz. Kötülük fikri, keçi ayaklı bir şeytan fikrini varsaymak zorunda değildir. Kaygısız Danimarkalıların yanı sıra bazı liberallerin ve hümanistlerin kötünün varlığını reddettiği doğrudur. Bu, bazı insanların "kötü" kelimesini çoğu kez sadece toplumsal yönden talihsiz olan kişileri şeytan gibi göstermek için kullandıklarını düşünmelerinden kaynaklanıyor. Bu yaklaşıma toplum gönüllüsü ahlak kuramı diyebiliriz. Ahlakı böyle algılamak, daha önce de gördüğümüz üzere, üstünlük taslamaktan başka bir şey olmayabilir. Ama bu sebeple kötülüğü reddetmek, eğer seri katilleri ya da Nazi SS'lerini değil de sosyal konutlarda yaşayan işsiz eroin bağımlılarını düşünürseniz daha anlaşılırdır. SS'leri sadece talihsiz diye düşünmek zordur. Neticede insan, Kızıl Kmerleri, ergen suçluların oturtulduğu kazıktan kurtarmaktan imtina etmelidir.

Bu kitabın argümanının bir parçası da gündelik toplumsal şartların ötesine geçse de kötülüğün tamamen esrarengiz olmadığıdır. Benim anladığım şekliyle kötülük hakikaten de metafiziktir çünkü kötüler sadece şu ya da bu yönde değil, tamamen kötü olmaya yönelik bir tavır benimserler. Kötülük temelde tamamen bozulmaya yöneliktir. Mutlaka doğaüstü olması gerektiğini ya da sebep-sonuç ilişkisinden yoksun olduğunu söylemiyorum. Pek çok şey –sanat ve dil, örneğin– toplumsal şartların basit, istemsiz sonuçları olmanın ötesindedirler ama bu onların gökten düştüğü anlamına da gelmemelidir. Aynı şey genelde insanoğlu için de geçerlidir. Aşkın ve tarihsel olan arasında bir çatışmanın olması şart değilse, bu tarihin bir özaşkınlık süreci olmasındandır. Tarihsel hayvan kendinin ötesine sürekli geçebilendir. Dolayısıyla "yatay" olduğu kadar "dikey" aşkınlık da varken neden hep "dikey" aşkınlığı düşünüyoruz ki?

Modern çağ, ruhtan egoya geçiş diyebileceğimiz bir oluşuma tanıklık etmiştir. İsterseniz teolojiden psikanalize geçiş

de diyebilirsiniz buna. Psikanaliz pek çok yönden teolojinin vekilidir artık. Her ikisi de insan isteklerinin anlatısıdır –ancak dine göre bu istekler Tanrı'nın cennetinde tamama erecekken, psikanalize göre trajik bir şekilde hep bastırılacaklardır. Bu bağlamda psikanaliz insan hoşnutsuzluğunun bilimidir. Öte yandan, din de öyledir. Bastırma ve nevroz, Hıristiyanların Freud'dan beri inanageldikleri ilk günahın rolünü oynamaya başlamıştır. Her iki disiplinde de insanın hastalıklı doğduğuna inanılır. Ancak bu durum onları kefaretten alıkoyacak değildir. Mutluluk bizim ulaşamayacağımız bir yerde değildir; mutluluk için sadece travmatik bir yıkım ve yeniden yapılanma, yani Hıristiyanların dediği gibi, istihale gerekmektedir. Din de psikanaliz de, eninde sonunda insan bilgisinin sınırlarını alt edecek bir fenomeni araştırmaktadır, buna ister esrarengiz bilinçaltı deyin, ister sırrına varılamaz Tanrı. Her ikisinin de bolca kendini kanıtlama, itiraf ve aforoz töreni vardır ve ikisi de vahşi kan davalarından geçilmez. İkisi de dünyevi, sağduyulu ve gerçekçi olandan alaycı bir şüphecilik yaratmada ustadır. Bu kitapta ele aldığım kötülük kuramı önemli ölçüde Freud'un görüşlerine, özellikle de ölüm içgüdüsü fikrine dayanmaktadır ama böylesi bir söylemin geleneksel teolojik anlayışın pek çok yönüyle örtüştüğünü de kitap boyunca göstermeyi umuyorum. Yaklaşımımın bir iyiliği son zamanlarda kötülükle ilgili yapılan çalışmalardan daha geniş kapsamlı olması. Bu çalışmaların pek çoğu Yahudi soykırımından ve Kant'tan uzak kalmaya çalışmaktan bitap düşmüştür; oysa Kant'ın bu konuda söyleyecek o kadar çok şeyi vardır ki. Neticede kötülük ölümle ilgilidir –ama kötü kişinin öldürdüğü kadar kötülük yapan kişinin ölümüyle de. Ama bunu anlamak için önce birkaç romana bakmamız lazım.

BİRİNCİ BÖLÜM

Kötülük Romanları

Ana karakterin ilk birkaç paragrafta öldüğü roman çok değildir ve ölen karakterin kitaptaki tek karakter olduğu roman sayısı daha da azdır. Jane Austen'ın Emma Woodhouse'u *Emma*'mn ilk bölümünde düşüp boynunu kırsa ya da Henry Fielding'in Tom Jones karakteri romanın ilk cümlelerinde daha doğmamış olsa, çok eğlenebilirdik. Aslında William Golding'in romanı *Pincher Martin*'de böyle bir şey olur; roman boğulmakta olan bir adamla açılır:

> Adam çırpınıp duruyordu, kendi vücudunun kıvranma ve tepinmelerinin merkeziydi. Yukarısı yoktu, aşağısı yoktu, ne ışık vardı, ne hava. Adam ağzının kendi kendine açıldığını hissetti ve bir çığlık çınladı.
>
> "İmdat!"

Yardım edecek kimse olmadığına göre ve adam, Christopher Martin, okyanusun ortasında debelendiğine göre, *Pincher Martin* oldukça kısa bir roman olmayı vaat ediyor. Ancak Martin övgüye değer bir iradeyle, ayağındaki denizci çizmelerini çıkartmayı, cankurtaran yeleğini şişirmeyi ve

bir süreliğine hayatını kurtaracak olan yakınlardaki bir kayaya kadar yüzmeyi başarır. Öte yandan bütün uğraşları boşunadır. İşin aslı Martin daha çizmelerini çekiştirmeye bile vakit bulamadan ölür ama bunu anlayamaz. Okur da öyle, ta ki romanın son cümlelerine dek. Martin hayali kayasında debelenip dururken, biz bu yaşayan ölünün durumuna sırdaşlık ederiz.

Pincher Martin, ölmeyi reddeden bir adamın öyküsüdür. Ama bir dizi geri dönüşten çabucak öğreniriz ki bu açgözlü, şehvet düşkünü, çıkarcı deniz subayı aslında hiç canlı olmamıştır. "Ağzı ve fermuarı açık, elleri almak için ileri uzanmış olarak doğmuştur o," der bir meslektaşı. Kaya üstündeki tek başınalığı onun baştan beri hep yalnız bir yırtıcı olduğunu vurgulamaktadır. Martin diğer insanları kendi çıkarının ya da keyfinin nesneleri olarak kullanır ve kayanın üstündeyken yorgun vücudunu, çeşitli görevleri yerine getiren paslı bir mekanizma gibi görmekten başka bir şey yapamaz haldedir. Romanın dinç, kuvvetli üslubunun da gösterdiği gibi, kahramandan geriye sadece bir hayvan kalmıştır –hep olageldiği içgüdüsel olarak kendini kurtarmaya çalışan yaratık. O zaman Martin'in bilmeden ölmesi yerindedir çünkü ölüm vücudu anlamsız bir madde parçasına indirger. Ölüm maddeselliğin ve anlamın ayrışmasını temsil eder.

Vücuduna yabancılaşmış olan Martin, tıpkı bir vinçte oturan biri gibi, uzuvlarını manivela kolları gibi kullanırken, kendi içine çekilmiştir. Kötülük beden ve ruh arasında bir ayrılmayı içerir –soyut bir baskı kurma ve tahrip etme iradesiyle bu iradenin yerleştiği anlamsız bir parça et arasındaki ayrılmayı. Martin görmez; gözlerini çevresindeki şeylere bakmak için "kullanır". Hayattayken, onları kendi keyfinin mekanik araçları olan et parçaları gibi görerek, çevresindeki insanların vücutlarının gerçekliğini inkâr etmiştir. Şimdiyse, katıksız bir ironik dönüşüm sonucu kendi vücudunu sanki

bir başkasınınmış gibi kullanır. Bitap düşmüştür, uzuvlarını bütünüyle iradesinin zoruyla hareket ettirmek durumunda kalmıştır ve bu da hayatı boyunca diğer insanlara nasıl davrandığını vurgulamaktadır. Vücudu artık kesinlikle kişiliğinin bir parçası değildir. Vücut kişiliğin tene dönüştüğü yer olmaktan çıkıp, kişilikle savaşa tutuşmuştur. Martin'in içinde hâlâ kıpırdanıp duran, uyuşan vücut mekanizmasını bir despot gibi zorlayan, dizginlenemez yaşama isteğidir. Bütün doğal sınırları aşan bu istek bir tür sonsuzluğu sembolize eder. Yaşama isteği, bu yönden, Martin'in ölümkalım mücadelesinde karşısında bulduğu Tanrı'nın seküler bir sureti gibidir.

Bu kazazede denizci merhametsiz bir istemin bir arada tuttuğu hayatsız dokular bütününden öte değildir. Bu istem romanda "karanlık merkez" diye nitelenen yerdedir – Martin'in kafasında bir yerlere gömülmüş sonsuza değin tetikte olan bilinç merkezi, onun gerçekten de yaşadığı tek yerdir ki bunun bile bir yanılsama olduğu çıkacaktır ortaya. Bu karanlık merkez kahramanımızın kendini tartmaktan uzak canavarımsı egosudur. Bu durum hem gerçek anlamında hem de ahlaki anlamda düşünülebilir. İnsan bilinci kendi arkasına geçemez çünkü kendisini tartar, değerlendirirken bile bunu yapan kendisidir. Bilincimizin çıkıp geldiği tekinsiz bölgelerle ilgili kavrayışımızın kendisi zaten bir bilinç eylemidir ve bunu yaparken o karanlık bölgeden uzaklaşmıştır. Pincher Martin de, kendi yağmacı doğasını seçme anlamında, gerçekten de kim olduğunu bilmez. Eğer kim olduğunu bilebilseydi, pişman olabilir ve gerçekten de ölebilirdi. Halihazırda kafasının içine tıkılıp kalmıştır. Konturları baştan beri kendine tanıdık gelen kaya bile ağzında eksik olan bir dişe benzemektedir. Kelimenin gerçek anlamında, kendi kafasının içinde yaşamaktadır. Cehennem, Jean-Paul Sartre'ın iddia ettiği gibi, başkaları de-

gildir. Tam tersi doğrudur. İnsanların en korkuncuyla, akıl almayacak kadar monotonuyla, yani kendinle, bir yere tıkılıp kalmandır cehennem.

Romanın ölen ama öldüğünü kabul etmeyen karakteriyle gösterdiği, aslında ürpertici bir Aydınlanma Çağı insanı imgesidir. Bu kesinlikle, Golding gibi tutucu bir Hıristiyan kötümserinden bekleneceği gibi, muhteşem özgürleşme akımının büyük oranda tek yönlü bir betimlemesidir. Golding yine de olağanüstü bir açıklıkla aydınlanmanın bazı nahoş yönlerini yakalamıştır romanında. Gördüğümüz gibi Martin, dünyayı, kendisinin ve başkalarının vücutları da dahil olmak üzere, buyurgan iradesiyle şekil verdiği değersiz şeyler yığını olarak gören bir rasyonalisttir. Önemi olan tek şey kendi kaba istekleridir. Sömürgeci atası Robinson Crusoe gibi mahsur kaldığı ufacık kayanın üstünde bile saltanat sürmeye çalışır: Kayanın farklı bölümlerine isim verir, kayanın üstündeki ufak parçaları zorla koparıp onları bir tür düzene sokar. Sanki kayanın üstündeki çevik, becerikli hareketleri, öldüğü gerçeğini kendinden saklamanın bir yoludur. Martin bu yönden de, odun kesip, ıssız adasında bir Londra varoşu marangozunun kayıtsız sağduyusuyla barikatlar kuran Robinson Crusoe gibi hareket eder. Yerlerin en egzotiğinde bile böylesi azimli bir Anglosakson iş bilirliğine şahit olmanın iç rahatlatıcı bir yönü var. Hafif delice bir yönü de cabası.

Aslında Martin'in en çok değer verdiği iş bilir, elverişli akıldır. Yanılgı içinde, Prometheus'a benzetir kendini, Aydınlanma Çağı'nın ve Karl Marx'ın en gözde mitolojik kahramanına. Prometheus da bir kayaya zincirlenmiş ve tanrılara direnmektedir. "Pes et, bırak gitsin," diye mırıldanmaktadır Martin'in kulağındaki baştan çıkarıcı ses; kendi üzerindeki tahakkümünü gevşetmekten ödü kopmaktadır çünkü bu ölümün işareti olabilir. Hayatında kendisinden başka bir şeyi olmadığından, yaşamın onun için tek alternatifi salt

hiçliktir. Ve kayanın üstündeki ıstıraplı yaşam bile yok oluşun her türüne yeğdir.

Martin ölemez çünkü kendini ebediyen yok olamayacak kadar değerli görmektedir. Aynı zamanda ölmeyi beceremez çünkü sevmeyi beceremez. Sadece iyiler ölmeyi becerebilir. Martin ölüme teslim olamaz çünkü yaşarken de hiç kimseye bırakmamıştır kendini. Bu anlamda, nasıl yaşamışsanız, öyle ölürsünüz. Ölüm, eğer başarıyla gerçekleştirmek istiyorsanız, yaşarken provasını yapmanız gereken bir kendinden vazgeçiştir. Aksi takdirde ölüm bir ufuk değil bir fasit dairedir. Başkaları-için olmak ve ölüme-doğru olmak aynı durumun farklı yönleridir sadece. *Pincher Martin* bazen cehennemle ilgili bir roman olarak anılır ama aslında Araf'la ilgili bir hikâyedir. Araf ahlaken vasat olan insanların oturup, isimleri okunana kadar bekledikleri ve günahlarının karşılığı olarak türlü aşağılayıcı kefareti yerine getirdikten sonra ayaklarını sürüye sürüye, utanmadan cennete gitmek için terk ettikleri bir bekleme odası değildir. Hıristiyan teolojisine göre Araf, içinde eser miktarda bir itirazla kendini ölüme teslim etmene yetecek kadar sevgi olup olmadığını anladığın ölüm anının ta kendisidir. İşte şehitler –başkaları için kendi ölümlerinin kucağına atlayanlar– geleneksel inanca göre bu yüzden doğruca cennete giderler.

Martin cehennemde değildir. Yürüyen bir ölü olsa da hayaletimsi bir sureti hâlâ ortalarda dolaşmaktadır ve katıksız bir yok oluşu simgeleyen cehennemde yaşam olamaz. Borç veya aşk ya da umutsuzluk adında maddesel bir yerde kimsenin olamayacağı gibi cehennemde de kimse olamaz. Geleneksel teolojiye göre cehennemde olmak, Tanrı'nın sevgisini bile isteye reddederek onun ellerinden düşmektir, elbette böyle bir şey mümkünse. Bu açıdan bakıldığında, cehennem insan özgürlüğüne yapılabilecek en cafcaflı iltifattır. Bir insan yaratıcısının tatlı dilini, nazik davranışını reddedebi-

liyorsa, bu insan gerçekten de güçlü olmalıdır. Ama bütün canlılığın kaynağı olan Tanrı'nın dışında hayat olamayacağına göre cehennem yok oluştur, sonsuzluk değil. Cehennem ateşi diye bir şey varsa bu sadece Tanrı'nın gaddar sevgisinin ateşidir ve yalnız bu sevgiye katlanamayanları yakar bitirir. Lanetlenmişler Tanrı'yı şeytani bir dehşet olarak yaşayacaklardır çünkü Tanrı onların benliklerini zorla ele geçireceğini söylemiştir. Tanrı'nın onlara sevgisi ve merhameti azalmıştır ve böylece onların sahip olduğu en önemli varlıklar tehlikeye girmiştir. Cehennem ateşinden korkanlar artık rahatlayabilir. İyi haber şu ki sonsuza kadar ateşte kavrulmayacaklar. Çünkü işte kötü haber geliyor, sadece hiçliğe dönüşeceklerdir.

Kesin olarak bilemeyiz ama muhtemelen Christopher Martin'e olan da budur işte. Tıpkı Othello'nun sırf varoluşuyla Iago'yu öfkeden kudurtması gibi Martin'i, münasebetsizce hep gözüne soktuğu masumiyetiyle çileden çıkaran arkadaşı Nathaniel "ölüp cennete doğru yok olmak tekniği"nden, şeylerin nihai gerçeğinde erimekten bahseder. Martin'in ona tepkisi pek soylu olmaz: Nat'i öldürmeye çalışır. İçinde bulunduğumuz bu sapkın durumda Nat, Tanrı'nın sevgisinin bize "kesin bir yok oluş" olarak ulaşacağını iddia eder: "Varlık ve yokluktan uzak. Anlıyor musun? Hayat dediğimiz her şeyi yok eden bir tür kara şimşek." Tanrı yüce bir hiçliktir. Amansız merhameti, kendini ona bırakamayanlara kesinlikle dayanılmaz bir hakaret gibi gelecek olan bir sevgi teröristidir Tanrı. Lanetlenmişler Tanrı'nın "iyi" sonsuzluğunu "kötü" sonsuzluk olarak yaşayacak olanlardır. Aynı şekilde, sanat tarihçilerinin ulvi diye nitelediklerini (yükselen dağlar, fırtınalı denizler, sonsuz gökyüzü) berbat ya da muhteşem ya da hem berbat hem de muhteşem bir şekilde tecrübe edebilirsiniz.

Lanetliler, tıpkı Faust gibi, sınırları kabul etmek için fazla

mağrurdurlar. Sonlu olanın karşısında diz çökmeyeceklerdir, hele ki kendi faniliklerinin karşısında. Bu yüzden gurur tipik bir şeytani erdemsizliktir. Lanetliler yine aynı sebeple ölümden korkarlar çünkü ölüm insanın tartışılmaz sınırıdır. Romanda Tanrı'nın "iyi" hiçliğiyle Martin'in "kötü" hiçliği, katışıksız yaşamsızlığı karşılaştırılmaktadır. Nihai hesaplaşmada "Şefkatinize tükürürüm[...] Cennetinize sıçarım!" diye hırlayacaktır. Siyah şimşeğin çizgileri, içeri dalabileceği bir gedik ya da zayıf nokta aramak için etrafında acımasızca dolanırken, Martin, kendi kişiliğinin ele geçmez karanlık merkezi üzerine bir kaplumbağa gibi çöreklenmiş, ıstakoza benzer bir çift devasa pençeye indirgenmiştir. Şimşek onları gevşetmek için bitmez tükenmez bir sabırla pençeleri yoklayıp durmaktadır:

> Merkez ve pençelerden başka bir şey yoktu. Büyük ve güçlüydüler ve kızarmaya başlamışlardı. Birbirlerinin üzerine kapanmışlardı. Büzülmüşlerdi. Mutlak hiçliğin karşısına dikilmiş ışıklı bir tabela gibiydiler ve var güçleriyle birbirilerine direniyorlardı... Şimşek içeri girdi. Merkez, pençeler ve tehdit dışında hiçbir şeyin farkında değildi... [Şimşeğin] kimi çizgileri merkeze yönelmiş, onu parçalayacakları anı bekliyorlardı. Diğer çizgiler pençelerde kalıp, etrafta oynaşıp, bir zayıflık ararlarken, pençeleri zamansız ve merhametsiz bir şefkate doğru sürüyorlardı.

İşte kahramanımızdan burada ayrılırız. Siyah şimşeğin yoklama ve beklemesinde başarıya ulaşıp ulaşmadığını öğrenemeyiz. Sonuçta, belki de Martin yok olmamıştır. Tanrı'nın aman vermez sevgisinin yıldırımı bu durumda kötü bir olumsuzluk mu yoksa iyi bir olumsuzluk mu –Martin'i yok mu etmiş yoksa dönüştürmüş mü– bilemiyoruz. *Pincher Martin*'in cehennemle ilgili bir roman olmamasının sebeplerinden biri işte budur.

Romanın mahşer gününe dair korkunç sonu üzerine söylenmesi gereken bir şey daha var. Siyah şimşek yıkıcı dönüşüm işlemine başladığında kayanın ve okyanusun sadece "kâğıt üstünde" olduğu ortaya çıkar:

> Deniz durdu, dondu, kâğıda dönüştü, siyah bir çizginin deldiği boyalı bir kâğıda. Kaya da aynı kâğıt üzerine çizilmişti. Kâğıdın üzerine boyanmış olan deniz bir yana eğilmişti ama kâğıdın üzerindeki siyah çatlaktan aşağı hiçbir şey dökülmüyordu. Çatlak eksiksizdi, tartışılmazdı ve tamamen gerçekti... Tartışılmaz karanlığın çizgileri kayanın içine doğru ilerliyordu ve kaya da kâğıt üstüne boyanmış su kadar hacimsizdi. Parçalar dağıldı ve pençelerin etrafında kâğıt yığınından başka bir şey kalmadı. Bunun ötesinde ise merkezin yokluk diye bildiği şey hüküm sürüyordu.

Martin'in kendine yarattığı dünyanın, kelimenin gerçek anlamında boş bir kurgu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu dünya ölümün dayanılmaz yokluğunu doldurmak için yaratılmış bir fanteziden başka bir şey değildir. Romanın, içindeki unsurların duyumsal gerçekliğini yaratmak için durmaksızın uğraşan yoğun fiziksel üslubu düşünüldüğünde, finalde ortaya çıkan durum özellikle çarpıcıdır. Romanda eğer gerçek bir şey varsa, o da bu kayanın pürüzlü ucu ve kayanın donmuş, sırılsıklam sakinidir. Ancak o kayanın üstündeki varoluşun bile bir yanılsama olduğu sonuçta ortaya çıkar. Kötülük sağlam ve dayanıklı görünse de örümcek ağı kadar uçucudur. Öte yandan, Tanrı'nın sevgisinin kara şimşeğiyle sembolize edilen ve gerçekten de gerçek olan başka bir tür yokluk vardır.

Golding kahramanına verdiği soyadı öylesine seçmemiş olabilir. Golding'in romanının yayınlanmasından kısa bir süre önce, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru gerçekleştirilen ve meşhur bir aldatmaca olan "Minceme-

at Operasyonu"nu anlatan bir kitap yayınlanmıştır. Operasyonda İngilizler, İspanya kıyısı açıklarına üzerinde İngiliz donanmasına ait bir üniforma olan bir asker cesedi bırakırlar. Askerin çantasında İttifak Kuvvetleri'nin Avrupa'nın hangi bölgelerini istila edeceklerine dair mektuplar vardır ve mektuplar cesedi bulan Almanları başarıyla kandırmıştır. Operasyonda kullanılan cesedin kod adı William Martin'dir ve Ewen Montagu'nun Mincemeat Operasyonu'yla ilgili *Var Olmayan Adam* adlı kitabının yeni baskısının önsözünde kimliği bugüne dek bilinmeyen askerin John McFarlane –ki bir İskoç adıdır– adında biri olduğu iddia edilir. Montagu'nun kitabından yapılan filmde de kimliği bilinmeyen askerin muhtemelen İskoçya'nın Hebrides bölgesinden olduğuna dair imalar bulunur. *Pincher Martin*'de ise, belki de Martin'in memleketi olan Hebrides'e göndermeler yapılır. Mincemeat operasyonunda ölü bir adam, zokayı yutan Almanları, İttifak Kuvvetleri'nin asıl indirme yapacağı yerlerden uzaklaştırarak binlerce hayat kurtarır. Golding'in romanında ise ölü bir adam canını kurtardığını sanır. Oysa o hiçbir zaman canlı olmamıştır. Var olmayan adam aslında Pincher Martin'dir.

Golding'in birkaç romanı geleneksel çevrelerde ilk günah diye nitelenen konuyla ilgilidir. *Sineklerin Tanrısı*, örneğin, şişirme bir "insanın yüreğinin karanlığı" fablıdır. Bu romanda çocukların ıssız bir adada medeni bir düzen oluşturma çabaları hep şiddetle ve kutuplaşmayla alaşağı edilmektedir. Fabla "şişirme" diyorum çünkü medeniyeti kurmaya çalışırken gösterdiğiniz insanlar sadece kısmen ehlileşmiş hayvanlarsa (yani çocuklarsa) bu medeniyetin sığ olacağı aşikârdır. Hatta George Orwell'in *Hayvan Çiftliği* romanında yaptığı gibi, insanları hayvan suretine sokarak, onların kendi işlerini bile halledemediklerini ispatlamaktan bile kolaydır. Her

iki romanda da fabl biçemi, romanın ahlaki sonucunu belirlemektedir.

Golding, bir başka romanı olan *Mirasçılar*'da, henüz "düşmemiş" bir *hominid* kabilesini daha tehlikeli ve yıkıcı bir kültürle tanıştırırken, okura "düşme", günaha bulaşma anını gösterir. Bu ikinci kabile, daha gelişmiş bir dil yetisi olduğu için, kavramsal soyutlamaya ve teknolojiye geçiş yapmıştır. Bu da daha ölümcül silahlar yapabilmeyi beraberinde getirmiştir. Sanki bu daha gelişmiş topluluk doğayla bağlarını koparmış ve bütün belirsiz kazanç ve kayıplarıyla, gerçek tarihin istikrarsızlığına girmiştir. Düşüş, tartışılmaz bir teolojik doğrulukla, aşağı doğru değil de yukarı doğru bir düşüş olarak resmedilmiştir. Bu insanların doğal dünyadan ve hayvanların masumiyetinden yukarı doğru, coşturucu, mideyi altüst edecek kadar sallantılı bir tarihe "saptığı" bir *felix culpa* veya talihli bir hatadır. Bu, Golding'in bir başka romanının adını kullanarak söylersek, serbest "düşüş"tür – ölümcül, gelişkin dilsel uyanışın başlangıcında ortaya çıkan iki uçlu özgürlükle bağlantılı bir düşüş.

Serbest Düşüş yazarın karmaşık alegorilerden ve yasak meyveden tamamen uzak durduğu, ilk günahla ilgili en incelikli irdelemesidir. Bu romanda "ilk", "başlangıçta olan"dan daha çok "kökünde olan" demektir. Romana göre "düşmüş" olmak insan özgürlüğünün peşi sıra getirdiği sefalet ve sömürüyle yakından ilgilidir. "Düşmüş" olmak kendisiyle çelişen hayvanlar olmamızdan kaynaklanmaktadır çünkü yaratıcı ve yıkıcı güçlerimizin kökü aynıdır. Hegel, kötülüğün bireysel özgürlükle eşgüdümlü geliştiğini söyler. Dil yeteneklerine sahip bir yaratık dilsiz yaratıkların çok daha ötesinde bir gelişme gösterir. Ama bu gelişme, güçlü pek çok yaratıcılık kaynağı gibi, oldukça tehlikelidir aynı zamanda. Dil gibi yeteneklere sahip bir hayvan çok hızlı gelişme, kendini aşma ve işi hiçliğe vardırma tehlikesi altındadır hep. İn-

sanda kendini göçertme ve yok etmeye yönelik bir şey vardır. Ve işte Âdem ve Havva'yı kendilerini yok etmeye yönelik yaratıcı güçlerini kullanırken gördüğümüz İncil'deki "düşme" mitinin anlatmaya çalıştığı budur. İnsan Faustvari insandır, kendi keyfi için doymak bilmez azmiyle, sonsuzun cazibesince hep kendi sınırlarının ötesine çekilen insan. Bu yaratık sonsuza olan kibirli aşkıyla bütün fani olanlara sırtını döner. Ve sonsuzluk bir tür hiçlik olduğundan, bu hiçliğe yönelik arzumuz daha sonraları Freudyen ölüm isteği olarak göreceğimiz kavramın ifadesidir.

Faust fantezisi, bu durumda dünyevi ve şehvaniye yönelik püriten hoşnutsuzluğumuza sırt çevirmektedir. Sonsuza ulaşmak için (ki aralarında Amerikan Rüyası da olan pek çok adla anılan bir projedir bu) bizi güçsüzleştiren acınası vücudumuzun dışına çıkmalıyız. Kapitalizmi diğer tarihsel yaşam tarzlarından ayıran, onun doğrudan insan türünün istikrarsız, kendiyle çelişen doğasına yönelmesidir. Sonsuz –bitmez tükenmez kâr arzusu, teknolojik gelişmenin hiç durmayan ilerlemesi, sermayenin bitevi yayılmacılığı– hep sonluyu aşmaya ve onu yok etmeye yöneliktir. Aristo'nun da söylediği üzere, nesnelerin değişim değeri potansiyel olarak sınırsızdır, kullanım değerinin çok daha üzerindedir. Kapitalizm sırf varlığını sürdürebilmek için bile sürekli hareket halinde olmak zorunda olan bir sistemdir. Sürekli ihlal onun özünde vardır. Başka hiçbir tarihsel sistem, özünde iyi olan insanın kolaylıkla ölümcül amaçlara yöneltilebileceğini bu kadar açık bir şekilde gözler önüne seremez. Kapitalizm bazı saf solcuların düşündüğünün aksine bizim "düşmüşlüğümüz"ün sebebi değildir. Ama bütün insan rejimleri arasında hiçbiri, bir dil hayvanının içindeki çelişkilerini bu denli kötüleştirmemiştir.

Thomas Aquinas bize sağduyumuzun vücudumuza sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermiştir. Kabaca söylersek, bel-

li bir tür hayvan olduğumuz için belli bir şekilde düşünürüz. Belli bir durumda varlığını sürdürmesi, mesela, mantığımızın bir özelliğidir. Dünya üstünde belli bir bakış açısı içinde düşünürüz. Bu gerçeğe ulaşmamızda bir engel oluşturmaz. Işin aslı, bizim gerçeğe ulaşmamızın tek yolu budur. Ulaşabileceğimiz gerçekler sadece bizim gibi fani yaratıklara uygun olan gerçeklerdir. Ve bunlar ne meleklerin ne de karıncayiyenlerin gerçekleridir. Ancak idealistler bize kolaylıklar sağlayan bu sınırları kabul etmeye yanaşmazlar. Onlara kalırsa sadece hiçbir bakış açısının etkisinde olmayan gerçekler otantiktir. Geçerli olan tek bakış açısı Tanrı'nın gözünden görülendir. Fakat bu bakış açısından insan hiçbir şey göremez. Bizim için mutlak bilgi düpedüz körlük olurdu. Her şeyi daha açık görmek için kendi sınırlı durumlarından çıkmaya çalışanlar sonuçta hiçbir şey göremeyeceklerdir. Âdem ve Havva gibi Tanrı'ya özenenler helak olur ve kendi cinsel suçluluklarından kurtulmak için incir yaprağına muhtaç olmayan hayvanlardan bile aşağı bir duruma düşerler. Böyle olsa bile, bu sapkınlık doğamızın önemli bir bölümüdür. Bu bizim gibi rasyonel hayvanlar için sürekli bir olasılıktır. Hemen önümüzdekinin ötesine ulaşmak demek olan soyutlama olmaksızın düşünemeyiz. Ama soyut kavramlar bütün şehirleri yakıp yıkmamıza olanak verdiğinde işin ucunu kaçırdığımızı anlarız. Yakamızı bırakmayan bir yanlış yöne sapma ihtimali, akıl yürütme yeteneğimizin bir parçası olmuştur artık. Bu ihtimalin olmadığı yerde ise sağduyu işleyemez.

Özgürlük ve yıkıcılığın birbirine bağlı olduğu başka bir yön daha var. Pek çok hayatının girift bir şekilde iç içe geçtiği karmaşık kader ağlarında, bir bireyin özgürce seçilmiş eylemi, kim olduğu bilinmeyen sayısız insanın hayatında yıkıcı, öngörülemez etkiler yaratabilir. Bu etkiler farklı bir şekilde gelip başımıza bela olabilir. Bizim ve başkalarının geç-

mişte özgür iradeyle yaptığı şeyler, kimsenin etkisi olmaksızın, anlaşılmaz bir süreçte bir araya gelip, şu anda, şimdide kaderin bütün çetin güçleriyle karşımıza dikilebilir. Bu sebeple biz, kendi yaptıklarımızın sonucuyuzdur. Böylece de, önüne geçemediğimiz belli bir özyabancılaşma yaradılışımızın içine işlenmiştir. "Özgürlük" der Thomas Mann'ın *Doktor Faustus* romanında Adrian Leverkühn, "diyalektik dönüşleri pek sever". Bu sebeple ilk günah (elmayı yemek) bir özgürlük eylemiyle bağlantılıdır ama aynı zamanda kendi seçimimiz olmayan ve kimsenin suçlanamayacağı bir durumla da ilgilidir. Elmayı yemek kusur ve zarar içerdiği için "günah"tır ama istemli kötülük içermediği için de "günah" değildir. İlk günah, Freud'un arzu için söylediği gibi, bilinçli bir eylemden çok, doğduğumuzda kendimizi içinde bulduğumuz ortak bir durumdur.

Hayatlarımızın iç içe geçmişliği hem dayanışmamızın kaynağı hem de birbirimize verdiğimiz zararın köküdür. Filozof Emmanuel Levinas'ın dediği gibi "Öteki'yle dayanışmanın temelinde sanki Öteki'nin zulmü vardır."[1] James Joyce'un *Ulysses*'inin kederli bir noktasında, romanın uzun süredir ıstırap çeken Yahudi kahramanı Leopold Bloom sevgiden nefretin zıttı olarak söz eder. Söylediği doğru olsaydı Leopold'a biz de katılabilirdik. Ama sevginin kızgınlık ve şiddetle yakından bağlantılı olduğunu düşünmemizi gerektiren makul Freudyen sebeplerimiz var. Oscar Wilde'ın söylediğinin aksine her zaman sevdiklerimizi öldürmüyor olabiliriz ama sevdiklerimizle ilgili son derece karışık hislerimizin olduğu doğrudur. Aşkın, kendini riske atmayı gerektiren meşakkatli bir süreç olduğu düşünüldüğünde, hislerimizin karışık olması şaşırtıcı değildir. Romancı Thomas Hardy, özgür ve başkalarını gözeten bir dizi karar sonucu kendimizi, çevremizdeki insanlara ciddi zararlar vermeden bir mi-

1 Emmanuel Levinas, *Otherwise Than Being* (Pittsburg, 1981), s. 192.

lim bile kımıldayamayacağımız bir köşeye sıkışmış bulabileceğimizi söyler.

Golding'in *Serbest Düşüş*'ündeki Sammy Mountjoy "insanlar birbirlerini öldürmeden adım bile atamıyorlar galiba," der. Bu anlayıştan var olmak, suçlu olmaktır fikrine ise bir karış ya var ya yok. İlk günah doktrini bu suçluluk fikrine yaslanmaktadır. "Günah her birimizde kendini çoğaltmaktadır," Adorno'ya göre. "Eğer[...] her an neler olduğunu ve varoluşumuzun hangi olaylar zincirine bağlı olduğunu bilseydik, ve yanlış hiçbir şey yapmamış olsak bile varlığımızın yıkımlarla nasıl da iç içe olduğunu bilseydik[...] eğer her an, her şeyin farkında olsaydık, yaşamamız mümkün olmazdı."[2] Yanlış bir şey yapmadan yıkımlara iç içe olmak: Adorno'ya göre ilk günahın özünde tam olarak bu vardır. Trajedi geleneğinde karşımıza çıkan, kendisi suçsuz olduğu için başkalarının günahlarını üstlenen günah keçisinin "suçlu masum" imgesiyle yakından bağlantılıdır bu algı

Roma Katolik Kilisesi'nin, Meryem'in ilk günaha bulaşmadan hamile kaldığını öne süren kutsal gebelik inancında garip bir yön var. Bu inanç, ilk günahı, doğduğunda sahip olduğun sağlıklı bir cilt ya da eksik olan bir ciğer gibi bir şans meselesi olarak görüyor. Oysa ilk günahın bir melek ya da şeytan olarak doğmakla ilgisi yoktur; her şeyden önce doğmakla ilgili bir meseledir ilk günah. Doğum, yanımızda bize bu konudaki fikrimizi sorma zahmetine katlanacak bir olmaksızın, bizim dışımızda oluşturulmuş bir ihtiyaçlar, çıkarlar ve istekler ağına, varoluşumuzun kaba gerçeğiyle katkıda bulunacağımız ve kimliğimizi son noktasına kadar belirleyecek, açıklanamaz bir karmaşaya adım attığımız andır Pek çok Hıristiyan mezhebinde bebeklerin, daha günahtan hatta hiçbir şeyden haberleri yokken vaftiz edilmeleri bu yüzdendir. Bebekler farkında olmadan evreni ciddi bir şekil

2 Theodor Adorno, *Negative Dialectics* (Londra, 1973), s. 156.

de yeniden düzenlerler. Eğer psikanaliz kuramı doğruysa, bu bebekler, vücutlarını başkalarınınkilere bağlayan ve onlar için sürekli bir sıkıntı kaynağı olacak görünmez dürtüler yumağının tesiri altına çoktan girmişlerdir.

İlk günah atalarımızdan değil ebeveynlerimizden kalmıştır bize; onlara da kendi ebeveynlerinden mirastır. Geçmiş bizi biz yapandır. Hayaletimsi atalarımız, arzularımızı önceden programlayarak ve eylemlerimizi haylazca çarpıklaştırarak, en sıradan hareketlerimize dahi sinmiştir. İlk ve en ihtiraslı aşk ilişkimiz, biz birer biçare bebekken yaşandığı için hayal kırıklığı ve doymak bilmez ihtiyaçlarla iç içedir. Ve bu da sevgimizin her zaman defolu olacağını göstermektedir. Tıpkı ilk günah doktrininde olduğu gibi, defolu sevgimiz benliğimizin tam merkezinde yer almaktadır ama bunun için kimseyi suçlayamayız. Aşk hem gelişmek için ihtiyacımız olan hem de asla başaramayacağımız bir şeydir. Tek umudumuz zamanla daha başarılı başarısızlar olmamızdır ama bu da neticede yeterince iyi olmayabilir elbette.

O halde Jean-Jacques Rousseau insanların özgür doğduğunu düşünürken yanılıyordu. Bu, insanların günahkârlar olarak doğduğu anlamına da gelmez. Konuşamayan hiçbir canlı –ki bebekler böyle tanımlanır– günahkâr olamaz. Teolog Herbert McCabe "Bütün gebelikler kutsaldır,"[3] der. Öyle bile olsa attığımız ahlaki zarlar çoğu zaman gele gelir. Kaplumbağalar nasıl masumsa bebekler de o anlamda masumdur (başka bir deyişle zararsızdırlar), yoksa sivillere makineli tüfeğini doğrultmayı reddeden bir yetişkin anlamında değil. Onların masumluğunun övülecek özel bir tarafı yoktur. Biyolojimiz gereği ben odaklı doğarız. Egoistlik doğal halimizdir; iyi olmak ise hayata dair bir dizi karmaşık beceri öğrenmemizi gerektirir. Kadın ve erkek doğumla birlikte derin bir karşılıklı bağımlılığa zorlanır –bu küçük burjuva bakış

3 Herbert McCabe, *Faith Within Reason* (Londra, 2007), s. 160.

açısıyla insan özgürlüğüne büyük bir önem atfeden Rousseau için kabul edilemez bir düşüncedir. İlk günah bütüncül bağımsızlığı zaten bir mit haline getirmektedir ve böyle bakıldığında, radikal bir düşüncedir. Kendi davranışlarımızın mutlak sorumlusu olduğumuza dair bireyci düşünceyi sorgulamaktadır. Pek çok şeyin yanı sıra, ilk günah inancı idam cezasına karşı bir argümandır. Sorumluluğun reddi değil, davranışlarımızın niteliğimizden ayrılamayacağının ısrarıdır. Büyük insan eylemleri ve tepkileri karmaşası içinde kim belli bir eylemin sorumlusunu tereddüt etmeden söyleyebilir ki? *Sineklerin Tanrısı*'ndaki masum Simon'ın ölümünden sorumlu olan kişi tam olarak kimdir? Benim sorumluluğumun (veya çıkar, istek ya da benliğimin) nerede bittiğini ve seninkinin nerede başladığını söylemek her zaman kolay değildir. "Burada sorumlu kimdir?", hatta "Burada arzulayan kimdir?" bile makul bir soru olamaz mı?

Şüphesiz ilk günah çok daha kapsamlı bir inançtır. Başka bir yerde de yazdığım gibi şunları da göz ardı etmemeliyiz: "insan arzularının çarpıklığı, yanılgı ve putperestliğin yaygınlığı, eziyet rezaleti, baskı ve zulmün kör inadı, toplumsal erdemin kıtlığı, gücün terbiyesizliği, iyiliğin kırılganlığı, ihtiras ve bencilliğin dehşetli kuvveti."[4] Bunların hiçbiri var olan durumu değiştiremeyeceğimizi göstermez. Aksine, moral bozucu tarihimizi kabul etmeden hiçbir şey değiştirmememiz gerektiğini gösterir. Bu sosyalizm ya da feminizm ihtimalini yok sayan bir tarih değildir, ama ütopya ihtimalini reddetmektedir. İnsan ırkının ciddi oranda değiştirilemeyecek birtakım olumsuz özellikleri vardır. Sevgi ve ölüm oldukça, örneğin, sevdiklerimizi kaybettiğimizde yaktığımız ağıdın ucu bucağı olmayacaktır. Değer verdiğimiz bazı niteliklerimizi sabote etmeden şiddetin sonunu getiremeyeceğimiz neredeyse kesindir. Ancak ölüm ve acıyı ortadan kaldır-

4 Terry Eagleton, *Jesus Christ: The Gospels* (Londra, 2007).

mak gücümüzün ötesinde olsa da, sosyal adaleti sağlamak elimizdedir.

Üstelik bazı şeyleri değiştirememiz o kadar da kötü değildir. Sadece yeniye tapan bir toplumsal düzen bu fikre katılmaz. Böyle düşünmek postmodernizmin pek çok yanılgısından sadece biridir. Bebeklerin bakıma muhtaç olduğu gerçeğini değiştiremeyiz ama bu yüzden dişlerimizi gıcırdatmaya da gerek yok. Süregelen her şeyin siyasal solu rahatsız etmesine de gerek yok. Süreklilik tarihte en az değişim kadar önemli bir unsurdur ve pek çok sürekliliğin kıymetini bilmeliyiz. Sırf dolunay diye büyük insan kitlelerinin düzenli olarak katledilmemesi beşeri kültürlerin süregelen özelliklerindendir ve bu durum postmodernistlerin keyfini kaçırmamalıdır. Süreklilik kendi içinde değişimden ne daha değerli ne de daha değersizdir. Değişimin devrimci, sürekliliğin ise tutucu olduğu bir yanılgıdır. Richard J. Bernstein, "kötülüğü insanlık durumunun değişmez bir özelliği"[5] olarak görme tuzağına düşmemeliyiz, der, çünkü böyle yaparsak bu sorunla ilgili yapacak hiçbir şey olmadığını itiraf etmiş oluruz. Onu kabul etmek zorunda kalırız. Ancak, bir şey sırf insanlık durumunun süregelmiş bir özelliği diye onunla ilgili hiçbir şey yapmayacağımız anlamına gelmez bu. Hastalık böylesi sürekli unsurlardandır ama doktorları ellerini kollarını bağlayıp kaderciliğe teslim olmaya razı etmeye yetmiyor. İnsanlar muhtemelen kanlı çatışmalar yaşamaya devam edeceklerdir ama ihtilaflara çözüm getirmeye çalışmayacak değiliz. Adalet sağlama isteği de insanlık durumunun sürekli unsurlarından olabilir elbette. Tarihi kayıtlar şüphesiz bunu göstermektedir. Varoluşumuza dair süreklilikler için her zaman yas tutmamız gerekmiyor. Eğer bunu yapıyorsak dogmatik düşünüyoruz demektir ve başka fikirlere kapalıyızdır.

Bir başka postmodern bağnaz dogma ise farklılığı ve çe-

5 Richard J. Bernstein, *Radical Evil* (Cambridge, 2002), s. 229.

şitliliği her zaman övmeliyiz, der. Şüphesiz çoğu zaman öyle yapmalıyız. Ama kaba gerçek şu ki; eğer insan ırkı, türün devamını sağlayacak sağda solda kalmış birkaç sapkın heteroseksüel hariç neredeyse tamamen eşcinsel Latinolardan oluşsaydı, tarihimizdeki pek çok kargaşayı ve katliamı kesinlikle yaşamak zorunda kalmayacaktık. Şüphesiz eşcinsel Latinolar kısa bir sürede bin tane düşman mezhebe bölünür, tepeden tırnağa silahlanır ve diğerlerinden sadece küçük yaşam tarzı farklılıklarıyla ayrılırlardı. Yine de bu partizanlık, bir grup insanın kendinden çok farklı renklere sahip bir başka grupla karşılaştığında sıklıkla yaşananların yanında solda sıfır kalır. Söz konusu ihtilaflar elbette politik görünebilir. Ama evrim sürecinde tartışmasız bir öneme sahip bir eğilimimizi, potansiyel hasımlar karşısında korku, güvensizlik ve düşmanlık hissetmeye yönelik içsel eğilimimizi itiraf etmeden onları çözümlememiz pek olası değildir.

Biz ilk günah fikrine geri dönelim. Golding'in *Serbest Düşüş* romanında, kahramanımız Sammy Mountjoy, özgürlüğünü kaybettiği anı bulabilmek amacıyla kendi varoluşunun son derecede girift metnini çözümlemeye girişir. (Dublin'deki bir hapishanenin adı da Mountjoy'dur.) Kendi deyişiyle, suçluluğu çok bulaşıcı bir virüs gibi bir insandan başka bir insana geçiren "berbat soy çizgisi"nin peşindedir. "Ne masumuz ne de kötü," diye düşünür Sammy. "Biz suçluyuz. Düşmüşüz. Ellerimizin ve dizlerimizin üzerinde sürünüyoruz. İçli içli ağlıyor ve birbirimizi parçalıyoruz." Ancak "düşüş" bir andan ibaret ve geçmişte olup bitmiş değildir. Sammy, sevgilisi Beatrice'i mahvetmiştir ve "Beatrice ve benden oluşan bu sebep sonuç okyanusunda" sondaj yapmaktadır. Ancak Sammy de çocukken, kendisini evlatlık edinen sübyancı rahibe âşık bir öğretmen tarafından mahvedilmiştir. Böylelikle karmaşık incinme ve incitme, eylem ve karşı eylem ağı bitimsizce dallanıp budaklanır. Olumsuz birlik di-

ye niteleyebileceğimiz bu durum, her yönde belirsizce dağılıp durur.

Golding'in romanında sadece bağışlayıcılık, düğümü keserek ve ölümcül sebep sonuç devresini kapatarak, bu zehirli soy çizgisini kırabilir. Sammy işte bu yüzden öğretmenini affetmek için çocukluğunun geçtiği eve gider ama orada kendisine yaptığı sadistlikleri bilinçaltının derinliklerine itip masumluğa sığınmış bir kadından başka bir şey bulamaz. Romanın anlatıcısına göre masumlar bağışlayıcı olamazlar çünkü kendilerine yapılan kötülüğün farkında değillerdir. Mountjoy sonuçta suçluluk hissiyle yerde yatarken üstünlük sadist öğretmene kalmıştır. Beatrice de aynı şekilde kendini deliliğin kucağına atmıştır ve her türlü ahlaki sorumluluğun ötesine geçmiştir. Ölümcül soy çizgisinin gerçekten de kırılması Sammy'nin affetmesine değil affedilmesine bağlıdır. Zaten Sammy bir Nazi kampında, küçük bir depoda korkudan çıldırmak üzereyken artık özgür olduğunu öğrenir ve roman böylece bir merhamet anında sonuca bağlanır.

Eğer Pincher Martin bir Araf fablı ise, Flann O'Brien'ın *Üçüncü Polis* romanı cehennemin alegorisidir. Bu İrlanda romanının en sıra dışı ve en muhteşem örneği, ilk sayfalarında ölen romanın kahramanı değil, anlatıcısıdır. Anlatıcı suç ortağıyla birlikte, yaşlı çiftçi Mathers'ın oturma odasının tahtalarının altında sakladığı para kutusunu çalmak niyetindedir; ama para kutusunu almak için elini tahtaların arasına soktuğunda çok garip bir hisse kapılır:

> Ne olduğunu tam anlatamam ama daha o duyguyu hissetmeye başlamadan bile çok önce korkmaya başlamıştım. Bende ya da odada bir değişiklik oldu, anlatılamayacak kadar belirsiz ama ani ve geri döndürülemeyecek bir değişik-

lik. Sanki gün ışığı garip bir hızla değişmişti, akşamın ısısı bir anda düşmüştü ya da odadaki oksijen göz açıp kapayana kadar iki katına çıkmıştı ya da azalmıştı; belki de bütün bunlar ve başka şeyler de olmuştu da bilmiyordum çünkü bütün hislerim aptallaşmıştı ve bana hiçbir şey açıklayamıyorlardı. Tahtaların arasındaki açıklıktan içeri soktuğum sağ elimin parmakları cansız açılıp kapandı, bir şey bulamadı ve boş olarak geri çıktı. Biri para kutusunu almıştı.

Anlatıcı hafif bir öksürük sesi duyunca arkasını döner ve biraz önce kafasına bir kürek darbesi indirdiği çiftçinin, köşedeki sandalyesinden sessizce kendisine baktığını görür. Roman okuru, ilerleyen bölümlerde anlatıcının suç ortağının para kutusunu çoktan aldığını ve parayı kimseyle bölüşmemek için kutunun yerine bir bomba koyduğunu öğrenecektir. Bomba patlar; anlatıcı ani bir değişim yaşadığını düşünmekte haklıdır çünkü biraz önce paramparça olmuştur.

Para kutusuna uzandığında, O'Brien'ın anlatıcısı "hiçbir şey" bulamaz; ölü-ama-canlı çiftçiyle daha sonra yaptığı konuşmanın bir noktasında, çiftçinin, sorduğu her soruya olumsuz cevap verdiğini fark eder. "Şu bir gerçek ki hayır için söylenecek çok şey var," diye fikir belirtirken, Mathers belki de, *Tristram Shandy*'de, insanlar dünyadaki çok daha feci şeyleri düşünerek hiçliğe saygı göstermelidir, diyen İrlandalı romancı Laurence Sterne'i yansılıyordu. İrlandalı filozofların en büyüğü Berkeley de bir şeyin ve hiçbir şeyin birbirlerine çok bağlı olduğunu söylemiştir. "Bundan böyle," der Mathers anlatıcıya, "dAhili ya da harici her türlü öneri, istek ya da soruya hayır diyeceğim... Ben gelmiş geçmiş herkesten daha çok olumsuz cümle kurdum ve daha çok rica geri çevirdim. Ben inanılmayacak kadar çok kez reddettim, karşı çıktım, itiraz ve inkâr ettim".

Üçüncü Polis bir tür gerçeküstü imkânsızlıklar dünyasında

geçer. Bu dünyada, mesela bisikletler ve bisikletçiler, onların atomlarını karıştıran ve gizlice birbirlerinin özelliklerini almalarını sağlayan incelikli bir *ozmos* işlemine tabi tutulurlar. İnsanları, sanki gidonları üzerinde duruyormuş gibi öylesine şömineye dayandıklarını görebilirsiniz. Suçlu bir bisiklet asıldığında bisiklet şeklinde bir tabut yapmak zorunluluğu çıkar ortaya. Roman, bazıları hiçlik, boşluk ve sonsuzluk hakkında olmak üzere, bir sürü metafizik paradoks ve bilinmezlikle doludur. Romanın anlatıcısı ölünce isimsiz biri haline gelir (ki başta da ismini biliyor değildik). Bilinmez bir sebeple de isimsiz olması bir kol saati edinmesini imkânsız hale getirir. Romanda ayrıca De Selby adında Fransız bir akademisyenle ilgili uyduruk bilgilerle dolu pasajlar vardır. De Selby'e göre gecenin karanlığı siyah somut bir maddeden kaynaklanmaktadır ve kendisi bu koyu maddeyi şişelemeye çalışmaktadır. Uyku ise, zehirli "atmosferik kirlilik"in sebep olduğu nefes alma sıkıntısından kaynaklanan bir dizi baygınlık nöbetinden oluşmaktadır. De Selby galiba saf yokluk fikrine katlanamıyor zira hiçliğin de bir şey olduğu inancındadır.

Romanda Eshervari başka yamulma ve yok olma imgeleri de var–bir polis karakolunda boyutu olmayan bir oda, bir evin duvarına sokuşturulmuş bir başka karakol, derinliği ve tanımlanabilir rengi olmayan gir grup nesne. Polis memuru McCruiskeen, bazıları gözle görülmeyecek kadar küçük olan kutular yapmaktadır. Bu kutuları üretirken kullandığı araçlar da görülemeyecek kadar küçüktür. Anlatıcıya "Şu anda yapmakta olduğum," der, "neredeyse hiç boyunda. Bir numaralı kutu şu yaptığımdan milyonlarcasını alır ve eğer düzgün katlanırsa, bir kadın binici pantolonu için bile yer kalır. Bu güzel kutu nerde durup yok olacağını bilir". Bütün bunlara anlatıcı, saygıyla ama biraz da yavan bir sesle, şöyle cevap verir: "Bu tür işler insanın gözünü yorar."

McCruiskeen anlatıcının elini, görünüşte tenine dokun-

mayan bir mızrakla delmeyi de başarır. Mızrak anlatıcının tenine dokunmaz çünkü mızrağın görünürdeki ucu, yani insan gözünün görebildiği ucu, gerçek uç değildir. McCruiskeen bu durumu şöyle açıklar: "Uç sandığın şey aslında uç değil keskinliğin, sivriliğin başlangıcıdır... Uç yaklaşık 18 santimdir ve öyle sivri ve incedir ki çıplak gözle göremezsin. Sivriliğin ilk kısmı kalın ve sağlamdır ama onu da göremezsin çünkü gerçek sivrilik bu kısmın içinden geçer ve eğer bu kısmı görebilirsen diğer kısmı da görebilirsin ya da ikisinin birleştiği yeri fark edersin." Gerçek uç "öyle incedir ki elinin bir noktasından girip diğerinde çıkar ve hiçbir şey hissetmezsin ve ne bir şey görür ne de duyarsın. Öyle incedir ki belki de hiç var olmamıştır ve onun hakkında yarım saat düşünsen de, onu düşünmeye yaklaşmamış bile olabilirsin". Neticede, metafiziğe düşkün polisimiz, gerçek ucun ne kadar sivri olduğunu anlamaya çalışmanın "meselenin ciddiyeti yüzünden kutumuza [beynimize] zarar verebileceği" uyarısında bulunur bize. Bu sahne, insan düşüncesi veya sembolleştirmesinin ötesinde olan ulvinin, çok küçük olabildiği gibi devasa da olabileceğini söyleyen İrlandalı filozof Edmund Burke'u haklı çıkarmaktadır. İnsan dilinin olanakları McCruiskeen'in minik mızrakları ve kutuları konusunda yetersizdir: Aynı şey "kadir-i mutlak" için de söylenir.

O'Brien İrlanda'sı gibi oldukça dini bir kültürün hiçliğe daha çok ilgi göstermesi beklenir. Her şey bir yana, Ortaçağ'ın en büyük İrlandalı düşünürü John Scottus Eriugena Tanrı'yı saf boşluk olarak betimlemiştir. Muhtemelen dünyanın en karizmatik öğretmeni olmayan Eriugena, (söylentiye göre öğrencileri kalemlerini vücuduna saplayarak öldürmüştür onu) yaşlı Mathers gibi terslemeye ve çürütmeye düşkündür.[6] Eriugena'ya göre Tanrı sadece sahip olmadığı özel-

6 Bkz. Dermot Moran, *The Philosophy of John Scottus Eriugena* (Cambridge, 1989).

liklerle tanımlanabilir. İyi, bilge ya da kadir-i mutlak diye tanımlamak, O'nu insani özelliklere indirgemektir ve böylece O'nu yanlış tanımlamaktır. Eriugena, tıpkı Thomas Aquinas gibi, insanlar Tanrı'dan bahsederken, aslında neden bahsettiklerinin bile farkında değildir diyen ateistlere canı gönülden katılırdı. Eriugena bu konuda, *Kutsal İsimler* kitabındaki Tanrı'yla ilgili söylemi sebatkâr bir reddediş olan antik filozof sahte Diyonisos'tan etkilenmiştir. Sahte Diyonisos şöyle yazar: "Yoktu. Var olmayacak. Var olmadı. Var olma yolunda da değil. Olmayacak. Hayır. Yoktur."[7] Sadece sonlu olan tanımlanabilir; Eriugena için, tanrılığın akıl almaz genişliğinden payımıza düşen bir hisse gereği insan öznelliği de sonsuzdur ve böylece insan da tanıma gelmez bir yaratıktır.

Tanrı yokluksa, özünde yarattıkları da öyle olmalı. O'na ait olmak yokluğunu paylaşmak demektir. Benliğin özünde onu o yapan bir hiçlik vardır. Eriugena için insanlar kendileri için anlaşılmazlardır. Kendi doğalarını tam olarak anlayamazlar çünkü insanla ilgili kesin olarak bilinecek yeterince belli ve değişmez şey yoktur. Böyleyken de, insan, Freudyen bilinçdışı kadar belirlenemezdir. "Sadece kim olduğumuzu bilmediğimizde," der Eriugena, "kendimizle ilgili bilgiye sahip oluruz."

Tanrı'nın kusursuz özgürlüğü insan özgürlüğünün kökeninde yatar. Tanrı sonsuzdur ve Eriugena'ya kalırsa biz de öyleyiz. O'na ait olarak biz de sonsuz özgürlükten payımızı alırız. Tutarlı bir ebeveyne güvenerek kendi kişiliğimize ulaşmamızın aksine, paradoksal olarak, yaratıcıya bağlı olarak özgür ve bağımsız oluruz. Eriugena bir tür manevi anarşisttir. Tanrı gibi insanı da kendine dair bir yasa gibi görür. İnsan, tıpkı yaratıcısı gibi kendisinin zemini, davası, amacı ve kökenidir. İnsan böyle bir yaratıktır çünkü O'nun ürünüdür, O'nun görüntüsünde ve O'na benzer yaratılmıştır.

7 *Pseudo-Dionysus: The Complete Works* (New York, 1987), op. 98.

Eriugena insana, gözü pek bir tavırla, Ortaçağ düşüncesinde görülenden çok daha önemli bir statü atfetmiştir. İnsan denen hayvan tanrısal bir yaratma ve yok etme gücüne sahiptir. Bu ortaçağ filozofu, şair Willam Blake gibi, maddesel şeyleri önsezili bir berraklıkta görmenin, onların köklerinin sonsuzluğa uzandığını anlamak olduğu görüşündedir. Sonsuzluk, der Blake, zamanın yaptıklarına âşıktır. Kötüler için ise, tam tersine, sonlu şeyler iradenin ve arzunun sonsuzluğunun önündeki engellerdir ve yok edilmelidirler. Alman filozof Schelling kötülüğün iyilikten çok daha ruhani olduğu inancındadır çünkü kötülük maddesel gerçekliğe yönelik kasvetli ve çorak bir nefreti simgelemektedir. İlerleyen bölümlerde Nazilerin de az çok böyle düşündüğünü göreceğiz.

Eriugena, dünyayı sonuçsuz veya amaçsız taşkın bir dans olarak görüyordu. Bu, ilerde hemşerisi olacak olan James Joyce'un romanları için uygun bir tanım. Kozmosta geleneksel Kelt sanatının sarmallaşan, spiralleşen kendine dönüklüğünden bir şeyler var. Sanat gibi kozmos da sadece kendi keyfi için vardır, ulu bir amacı yerine getirmek için değil. Ve en az kendisi kadar amaçtan ve erekten uzak olan Tanrı'dan geldiğinin en büyük kanıtı da budur. Dünya, tıpkı Joyce'un romanları gibi, belli bir yere varsın diye yaratılmamıştır. Hem Eriugena hem de kimi modern fizik kuramlarına göre doğa, gözlemcinin bakış açısına göre değişen dinamik bir süreçtir. Bir kısıtlı bakış açıları yığını, bir çoğul bakış açıları eğlencesidir doğa. Dublinli filozof Berkeley ancak beş yüz yıl sonra benzer bir şeyler söyleyecektir. Friedrich Nietzsche veya Jacques Derrida gibi modern filozofların bile bu yürekli ortaçağ İrlandalısı'na öğretebilecekleri pek az şey vardır. Eriugena böyle fikirleri yüzünden zındıklık suçlamasına uğrama şerefine nail olmuştur. Zira bireyin sonsuz özgürlüğü pek de on üçüncü yüzyıl kilisesinin duymak istediği bir şey değildi.

İrlanda felsefe ve sanat tarihi göz önüne alındığında *Üçüncü Polis*'in uçuşan atomlar ve sarmallaşan çemberlerle dolu olması şaşırtıcı değildir. Komiser yardımcısı şöyle der: "Her şey kendisinin küçük parçalarından oluşuyor ve bu minik parçalar eşmerkezli bir yörüngede yaylar ve dilimler ve anlamlı bir grup oluşturmayacak kadar çok geometrik şekiller halinde dönüp duruyor, sürekli hareket halinde, yorulmak bilmeden uzaklaşıp, şuraya buraya fırlıyor ve geri geliyor. Bu mini minnacık beyefendilere atom denir." Tanım Eriugena'nın kozmos anlayışından pek uzak değil. Dünya çoğunlukla hiçlikten ibarettir. Bu anlamda da dünya cennete mi yoksa cehenneme mi daha yakın bilmek zor. Şeyler, *Üçüncü Polis* gibi, hiçbir yere ulaşmadan dönüyor, dolaşıp duruyorlar. *Üçüncü Polis*'te anlatıcı, romanın sonunda karakola geri gelir ve karakol, buraya ilk gelişinde kullanılan aynı kelimelerle anlatılır. Bu garip bölüm *Pincher Martin*'in sonunu, Martin'in ultra-gerçek dünyasındaki kayasının, gökyüzünün ve okyanusunun kâğıt olduğunun ortaya çıkışını çağrıştırır:

> Yolda bir kıvrılma vardı ve oraya vardığımda garip bir görüntüyle karşılaştım. Yaklaşık yüz metre ilerde beni şaşırtan bir ev vardı. Yol kenarındaki bir panodaki reklam resmi gibi duruyordu ve gerçekten de kötü boyanmıştı. Tamamıyla sahte ve inandırıcılıktan uzak görünüyordu. Sanki derinliği ve genişliği yoktu ve bir çocuğu bile kandırabilecek gibi değildi. Beni sadece bu haliyle şaşırtıyor değildi çünkü yol kenarındaki panolardaki resimleri ve duyuruları görmüşlüğüm vardı. Beni afallatan bu evin aradığım ev olduğunu ve içinde insanlar olduğunu şaşmaz bir kesinlikle, zihnimin ta derinlerinde biliyor oluşumdu. Daha önce hiç bu kadar tuhaf ve dehşet verici bir görüntü görmemiştim ve sanki evin sahip olması gereken boyutlardan biri çalınmış ve bu yokluk geride kalanları da anlamsızlaştırmış gibi bu

şeye anlamaz gözlerle bakıyordum. Evin görüntüsü karşılaştığım en şaşırtıcı şeydi ve beni korkutuyordu.

Kötülüğün bazı unsurları bu anlatıda bir araya gelmiştir: evin tekinsizliği, korkutucu sıra dışılığı, aşırı yüzeyselliği, anlam ihlali, bazı gerekli boyutlarının eksik olması, sonsuz bir döngünün zihin uyuşturan yeknesaklığı içinde hapsolmuşluğu. O'Brien'ın anlatıcısı cehennemdedir ve sendeleyerek romanın sonuna vardığında, sonsuza değin yorgun argın romanın başına dönmek zorundadır. Asıl lanetlenmişler ölmüş ama mezarına yatamamışlardır. Bu noktada, dünyayı günahtan kurtardığı söylenen İsa'yla lanetliler arasında tekinsiz bir benzerlik vardır.

Eriugena zamanı sonsuz bir diziden ziyade kendi etrafında kıvrılan bir çember olarak görür. *Finnegans Wake*'te James Joyce'un, mitolojilerinde de W. B. Yates'in zamanı algılamaları böyledir. İrlanda tiyatrosunun en ünlü yapıtı olan *Godot'yu Beklerken* zamanında "Bu oyunda hiçbir şey olmuyor – hem de iki kere," diye tanıtılmıştı. Zamanın bir helezon olarak algılanması İrlanda kültüründe yaygındır. Ama bu yazarların kozmik bir coşkunluk olarak gördükleri şey, yani azimle ileri, hep ileri gitmektense oyunbazca kendi üzerine kıvrılan bir dünya, *Üçüncü Polis*'te büyük bir felakete dönüşüyor. Zamanı kendi üzerinde sarmallaşırken tahayyül etmek bir erdem anlayışını gereksindirmektedir. Her eylemin bir başkası için var olduğuna dair mekanik görüşe karşı çıkmaktır bu. Endişelerin esiri insanların, D. H. Lawrence'ın deyişiyle "oldukları yerde yaşayamayan" insanların –bankacıların, şirket yöneticilerinin, politikacıların ve aynı şekilde ruhlarını yitirmekte olanların– alacakaranlık varoluşudur. Ancak helezonik zaman anlayışının kötülükle bağlantılı bir tarafı da vardır: Lanetliler ölme yetisini kaybetmişlerdir ve bir sona ulaşmayı beceremedikleri için sonsuz bir tek-

rara mahkumdurlar. Slavoj Žižek, ölümsüzlük iyilikle bağlantılandırılsa da işin aslının hiç de öyle olmadığını belirtiyor. Asıl ölümsüz olan kötülüktür: "Kötü hep geri dönmekle tehdit eder bizi," der Žižek, "fiziksel yok oluşunu mucizevi bir şekilde aşıp bizi bir türlü rahat bırakmayan hayaletimsi bir varlıktır kötü."[8] Kötülüğün "muzır bir sonsuzluğu" var –faniliğimizi doğal ve kendimizi maddesel varlıklar olarak görmeyi reddeden bir yön. Pek çok insan sonsuza kadar yaşamayı istiyor; bu baştan çıkarıcı rüyayı vahşice gerçekleştirenler de lanetleniyor.

Graham Greene'in *Brighton Rock* adlı romanı, pek çok edebiyat geleneğini cesurca harmanlayarak, Brighton'daki bir pansiyon dekorunda katıksız kötülük imgesini canlandırır. Mafya öyküsü ve metafizik meditasyon karışımı olan roman çok da başarılı olamayan riskli bir girişimdir. Neticede, hem Londra banliyösünde hem de cehennemde yaşıyormuş gibi görünen bir karakter yaratmak kolay değildir.

Sıradan gangster Pinkie'yi insan hayatına olan kastında şeytani bir yaratık olarak mı yoksa toplumuna yabancılaşmış sıradan bir ergen olarak mı görmeliyiz? Romanın bu soruya verdiği cevap açık: Greene'e göre on yedi yaşındaki bu serseri baştan beri lanetlenmiştir. Fiziksel olarak fahişelerin, haydutların ve ucuz sahil şehri eğlencesinden oluşan bir dünyada yaşıyorsa da, ruhunun yuvası sonsuzluktur ve bu iki dünya asla bir araya gelemez. Greene korkunç bir retorik edayla Pinkie'nin "çıkıp geldiği ve sonuçta gideceği yok edici sonsuzluğun barut rengi gözlerine bulaştığını" söyler. Oysa kötülük Pinkie'nin gözlerinde değildir; gözleri sadece varılmaktan, kendi gerçekliklerinden rahatsızdır. Hannah Arendt *Eichmann Kudüs'te: Kötülüğün Sıradanlığı* adlı kitabında benzer bir durumdan söz eder ve Hitler'in yardımcı-

8 Slavoj Žižek, *Violence; Six Sideways Reflections* (Londra, 2008), s. 56.

sı Adolf Eichman'ın "gerçeklikten kopukluğu"na dikkat çeker.[9] Pinkie öldüğünde, "sanki geçmişte ya da şu anda varlığı olmayan bir el tarafından aniden çekilip yokluğa, hiçliğe götürülmüş gibidir". Bir tepeden denize düşerek ölür ama hiç kimse su sesi duymamıştır. Bir ses çıkaracak kadar bile varlığı yoktur ve ölümü hiç kimseyi etkilemez.

Pincher Martin fiziksel olarak ölüdür, Pinkie ruhsal olarak. Pinkie Nietzsche'nin "herhangi bir şey yapmak için iradesi olmayan, hayattan tiksinen" ve "hayatın en temel önkoşullarına karşı bir başkaldırı"[10] sürdüren nihilistine güzel bir örnektir. Tıpkı Pincher Martin gibi kendi yıkıcı amaçları uğruna başkalarını sömürmenin ötesinde hayata dair bir becerisi yoktur. Sıradan yeniyetme gangsterlerle karşılaştırıldığında, gündelik bedensel yaşama bir kartezyen keşiş kadar yabancıdır. Dans etmez, sigara içmez, içki içmez, kumar oynamaz, şaka yapmaz, çikolata yemez ve bir tane bile arkadaşı yoktur. Doğadan nefret eder ve sekse karşı titizlikle karışık bir korkusu vardır. "Evlenmek," diye düşünür kendi kendine, "ellere bulaşan gübre gibidir." Yaşam biçimi sonuna kadar soyuttur. Sadece yalnız ve ağırbaşlı değil, aynı zamanda yaşamın fizikselliğine hepten düşmandır. Ve bu da, daha sonra göreceğimiz gibi, kötülere ait bir özelliktir. Sanki gençliğe ait temel bir parça vücudundan sökülüp alınmıştır. Başkalarının nasıl hissettiğini anlayabilmekten uzak, yoldaşlık duygusundan mahrumdur. Hint dilinden ne kadar anlıyorsa, duyguların dilinden de ancak o kadar anlıyordur. Diğer insanların davranışları bir sineğin davranışlarından daha anlaşılır değildir onun için. Kişiliğindeki psikopatlık bir tutamın hayli ötesindedir.

---

9 Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil* (Harmondsworth, 1979), s. 288 [Kötülüğün Sıradanlığı, çev. Özge Çelik, Istanbul, Metis Yayınları, 2009]

10 W. Kaufmann, yay. haz., Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morals and Ecce Homo* (New York, 1979), s. 163.

Bu küçük serserinin tecrübesizliği sadece on yedi yaşında olmasıyla aklanabilir. Ama içindeki ruhsal boşluk gençlik cehaletinden çok daha derindir. Aslında bu durum romanın ardındaki belli bir ideolojik tezi, kötülüğün sosyal şartların bir ürünü değil de zamandan bağımsız bir durum olduğuna dair inancı kanıtlamaktadır. Pinkie muhtemelen dört yaşında şu anda olduğu kadar boştu. Her yaşta suçiçeği geçirebileceğiniz gibi bu tür bir kötülüğe her yaşta sahip olabilirsiniz. Pinkie insanları öldürdüğü için kötü değildir; insanları öldürmektedir çünkü kötüdür. Muhtemelen kötü bir insan olarak doğmuştur; ama biz aksini iddia etsek de, bu durum yazarı için Pinkie'nin iğrençliğini değiştirmemektedir.

Roman cahillik, masumiyet ve yaşanmışlık fikirleriyle oynamaktadır ve Pinkie ilk kategoriye uygun düşmektedir. Pinkie'nin, insan ilişkilerine bir Marslı kadar anlamaz gözlerle bakmasına yol açan "korkunç bir cahillik"i ve "tatsız bir bekâret"i vardır. Bu dünyada bir nefes bile almamışların değersiz saflığı vardır onda. Bir eleştirmenin söylediği gibi, onda çarpıcı olan "kendi yaşantısına dahil olamamasıdır". İnsan yakınlığını onun benliğini işgal eden çirkin bir güç olarak görür; Pincher Martin de siyah yıldırımı aynı şekilde algılamaktadır. Her iki karakter de sevgiyi, kesinlikle karşılık veremeyeceklerini bildikleri korkutucu bir talep olarak yaşarlar. İhtiraslar onlar için tehlikelidir: Pinkie kız arkadaşı Rose'la birlikteyken belli belirsiz cinsel zevkler hissetmeye başladığında, "korkunç bir baskı hisseder; sanki bir şey içine girmeye çalışmaktadır, devasa kanatlar camlara çarpmaktadır sanki". "Hemofilik bir çocuk gibidir," der anlatıcı onun için: "Her temas bir yerlerini kanatmaktadır."

Pinkie'nin, Pincher Martin'in aksine, dindar biri olması romanda önem teşkil eder. Greene kahramanının cehenneme ve lanetlenmeye ve bu konuda daha şüpheci olsa da (muhtemelen) cennete de inandığını açıkça ortaya koyar.

Thomas Mann'ın, birazdan ele alacağımız lanetlenmiş karakteri Adrian Leverkühn de genç bir adam olarak, Pinkie'ye benzer bir şekilde, teoloji okumayı seçer. Evlenmek için aklınızın başınızda olması gerekmez ama lanetlenmek için neyi reddettiğinizi bilmelisiniz. Pincher Martin bile, Tanrı'ya meydan okuyan çığlığından anladığımız üzere, sonunda ne olup bittiğini anlamaktadır. Golding Martin'e "Cennetine şıçayım!" gibi bir şey söyletmeseydi, cehenneme gönderilemezdi. İşin başında böylesi nahoş bir ihtimal konusunda kullarını uyarmadan sonsuz ıstıraba yollamak Tanrı'yı biraz dalgın ve unutkan gösterebilirdi. Tıpkı kaza eseri Portekizce öğrenemeyeceğiniz gibi kendinizi kaza eseri cehennemde bulamazsınız.

Burada söz konusu olan teolojik nokta şudur: Tanrı kimseyi cehenneme yollamaz. Tanrı'nın inayetini reddederek, eğer böyle bir geri çevirme anlaşılabilirse, sen kendin gidersin oraya. Bu insan özgürlüğünün nihai, korkunç sonucudur. Ona karşı durduğumuz için Tanrı'yı suçlayamayız. Pinkie'nin dediği gibi "kendini lanetleyen kişi için Tanrı bir şey yapamaz". Bu açıdan bakıldığında, Tanrı kendi kullarının merhametine kalmıştır. Kendini cehennem yoluna vurmak insanın Tanrı karşısındaki nihai ölümcül zaferidir. Bu fazlasıyla pahalıya patlayan bir zaferdir, giyotinden kurtulmak için birinin kendi kafasını kesmesi gibidir. Ama Tanrı'yı alt etmenin de başka yolu yoktur zaten. Tanrı'yı köşeye sıkıştırmanın tek yolu budur.

Tanrı'yı aldatmaya kalkmak O'nunla yüzleşmeyi gerektirir ve *Brighton Rock*'ta gördüğümüz iyi ve kötünün gizli benzerliğinin sadece bir yönünü oluşturur bu. İyi ve kötünün ortak bir başka yönü ise ikisinin de cahil olabilmesidir. Bunu Pinkie'nin karakterinde zaten gördük; bütün iyiliği dünyaya dair bilgisizliğinde yeşeren Rose için de geçerlidir bu durum. Romandaki hiçbir karakterin hem iffetli hem de görmüş ge-

çirmiş olmaması ilginçtir. İyi de kötü de gündelik varoluşun ötesindedir. Pinkie ve Rose'da saf kızlara özgü dogmatik bir mutlakıyetçilik vardır ama ikisi farklı türde yokluğa işaret etmektedir. Pinkie, şeytanın hiçliğini ve hayat karşıtlığını simgelerken Rose'un kötülüğü yokluktan beslenir çünkü iyiliği tecrübesizliğinden kaynaklanır. İkisi, bu yönden, birbirlerinin hem müttefiki hem de düşmanıdır. "İyi ve kötü aynı ülkede yaşadılar," diye belirtiyor anlatıcı, "aynı dili konuştular, eski arkadaşlar gibi bir araya geldiler." Eğer Tanrı'nın günahkâra karşı özel bir sevgisi varsa, o zaman lanetlenmişler O'nun için oldukça özel olmalılar. Bu bağlamda, kötülük, sıradan ölümsüzlüğün aksine, kutsal sevginin sapkın bir halidir. Etrafında sana Tanrı'yı hatırlatacak bir aziz yoksa bile, en azından, su katılmamış kötülük diye bilinen, O'nun ters imgesi her zaman elinin altındadır.

Bu sebeplerle kötülüğün imtiyazlı bir tarafı vardır. Pinkie dünyadan ruhsal bir aristokrat tarzında nefret etmektedir. Bir tür nihilisttir kendisi ve nihilist en yüce sanatçıdır. Nihilist bir sanatçıdır çünkü kendisini büyüyle hiçliğe dönüştürür; bu öylesine saf bir hiçliktir ki bütün diğer yaratılanları fiziksel zafiyetleri ve kusurlarıyla olumsuzlamaktadır. Günah işlemek, sıradan bir tatlı su iffetlisi olmanın ötesine geçmenin muhteşem bir yoludur. Greene gibi sapkın ve heterodoks Katolikler günahkârlardır belki ama en azından ruhsal yönden sıkıcı terbiyelilerden daha çekicidirler. Seçkin bir kulüpten atılmak, o kulübe hiç davet edilmemekten daha fiyakalıdır. Kötü, ona sırtını dönebilmek için aşkınlığı bilmek zorundadır; oysa erdemliler, kucaklarına düşse bile aşkınlığı tanıyamazlar.

Pinkie ve Rose, yani ağırbaşlı zanlı ve safdil bakire arasında bir başka uzlaşma daha var. Rose tamamen iyi olduğu için Pinkie'nin katil olduğunu bilmesine rağmen onu affeder. İyiler sevgi ve bağışlayıcılıklarını esirgemeyerek kötü-

leri kabul ederler. Ama kötülere sırtlarını dönmeyerek, karşı konamaz bir şekilde kötülüğün yörüngesine girerler. Trajik günah keçisi kavramında yaşanan işte böyle bir şeydir. İsa, örneğin, günahsız olabilir ama Aziz Paul insanlığı kurtarmak için onun günaha "dönüştürüldüğünü" söyler. Bir kurtarıcı, insanları neden kurtardığını avucunun içi gibi bilmelidir, günahtan bağnazca kaçmamalıdır. Aksi takdirde kurtuluş içerden değil de dışarıdan gelmiş olur ki bu da kurtuluşun ruhuna aykırıdır.

Azizler, kötülükle temas halinde olmakla ahlaki orta sınıf diyebileceğimiz insanlardan farkhlaşmaktadırlar. *Brighton Rock* romanında ahlaki orta sınıfı, her şeye burnunu sokan ve iyi ve doğrunun farkını bilmekle övünen, kibirli ahlakçı Ida Arnold temsil etmektedir. Bakımsız, şehvani, iyi yürekli ve feleğin çemberinden geçmiş biri olan Ida varoş ahlakını sembolize eder; dünyayla o kadar içli dışlı olmayan Pinkie ve Rose ise bu ahlakı hor görürler. "Ida bir hiçtir," diye hırlar Pinkie ve ekler: "O uğraşsa bile yanamaz." Doğru ve yanlış, iyilik ve kötülüğün yerini tutamaz. Ida cehennem ateşi için fazlasıyla kabadır. Tepeden tırnağa naftalin kokulu erdem ve sararıp solmuş ahlak klişesidir. Sahip olduğu seküler ahlak, vatandaşlık görevleri konusunda sağlamsa da ruhun kurtuluşu ve lanetlenmesi söz konusu olduğunda çuvallamaktadır. Ida pragmatik ahlakın, yanlışlıkla fanatizmin mıntıkasına giren günü birlik yolcusudur. Ve roman Pinkie'yi ıslah olmaz biri olarak ele alsa da Pinkie'nin Ida'ya karşı duyduğu nefreti paylaşmaktadır. Romanın dünyasında, Ida Arnold gibiler, tıpkı T. S. Eliot'un Kabuk Adam'ı gibi, lanetlenmeye bile layık değillerdir. Saygın ahlak meselesine geldiğimizde, Greene'in en ruhsal elitist sebeplerle, kesin olarak kötülüğün yanında olduğunu hissederiz. Greene'in "vatan haini" olan ve ikili oynayan bir casus arkadaşına, "devlet"i karşısına alma pahasına, arkadaşına sahip çıkması boşa değildir.

Brighton Rock kötülükle ilgili muğlak bir miti güçlendirmektedir –Milton'un *Kayıp Cennet*'indeki şeytanında gördüğümüz gibi, kötülük bir yönüyle salaş bir kahramanlık sergiler. Sefil Brighton kafelerinde doğru ve yanlışla ilgili hırçınlıkla gevezelik etmektense cehennemde hüküm sürmek daha yeğdir. Ama roman aynı zamanda kötülüğü, kötülerin bakış açısıyla anlatmaktadır. Pinkie romanda insan hayatına teslim olamamakla eleştirilir ama romandaki insan hayatı da teslim olmaya değen bir hayat değildir. Pinkie gündelik insan gerçeğini anlayamaz ama anlatıdaki sıradan zevksiz varoluş hiçbir şekilde anlamaya değer değildir. Bize sunulan tek gerçek sevgi imgesi –Rose– sıradan hayata en az şeytani sevgilisi kadar kayıtsızdır. Neticede, fani yaşama hepten yabancılaşmış bir insanın merak uyandıran bir imgesiyle baş başa kalırız romanda. Daha incelikli benzer bir portre için, Thomas Mann'ın lanetlenmişlerin müziğini seslendirdiği romanı *Doktor Faustus*'a başvurabiliriz.

Mann'ın lanetlenmiş bestecisi Adrian Leverkühn, kötülüğün kişinin kendine zarar vermesi olarak yansıtılmasına yeni ve dramatik bir boyut kazandırmıştır. Leverkühn bir fahişeyle birlikte olarak kasten frengi mikrobu kapar ve bunu beyninin hastalıkla yavaş yavaş çürümesinden göz kamaştırıcı müzikal imgeler çıkarmak için yapar. Bu yolla cehennemvari hastalığını sanatın yüce zaferine dönüştürmeye çalışır. "Doğasındaki kimyasal değişimi başlatmak için nasıl bir çılgınlık, Tann'nın hangi kastı, pervasız itkisi, cezayı günaha dahil etme arzusu ve nihayet hangi derin, bir o kadar da gizemli şeytani Diyonisosvari anlayış iş başındadır," diye düşünür Mann'ın kanı donmuş anlatıcısı "ki kendisi nasihat edildiğinde nasihati hor görmüştür ve [frengili fahişenin] etine sahip olmakta ısrar etmiştir."

Adrian, kaostan düzen elde etmek için insan sefahatinin

derinliklerini araştıran Diyonisosçu bir sanatçıdır. Sanatıyla, ruhu bedenden, sağlığı hastalıktan ve iyiliği şeytanilikten ayırmaya çalışmaktadır. Eğer bir sanatçı yozlaşmış bir dünyayı sanatın dönüştürücü gücüyle kurtarmaya çalışacaksa, kötülüğü yakından tanımalıdır. Umutsuzluğun ve yokluğun cehennemini sonsuz hayata eklemek için kendinden vazgeçen çağdaş sanatçı, işte bu sebeple, İsa'nın seküler versiyonudur. W. B. Yates'in dediği gibi sanatın sevimsiz kökleri "kalbin sahte çaput ve kemik dükkânında"dır. Mann'ın kahramanı "Önceden kırılmayan hiçbir şey/tam ve eksiksiz olamaz," derken Yeats gibi düşünmektedir. Bir Dostoyevski karakterinin *Karamazov Kardeşler*'in serkeş Dmitri Karamazov'u için dediği gibi "Böylesi haylaz, serkeş insanlar için su götürmez alçalma tecrübesi, mutlak iyilik tecrübesi kadar gereklidir." Sanatçı kötülükle dirsek temasında olmalıdır çünkü her tür tecrübeyi, ahlaken doğru da olsa yanlış da olsa, sanat değirmeninde öğütmelidir. Bu yüzden, eğer sanatını geliştirmek istiyorsa, azizlik düşlerini bir kenara itip, bir tür ahlaksız olmalıdır. Sanat sanki sanatçının iyiliğini emip bitirmektedir. Sanat ne kadar yüceyse, sanatçının hayatı o denli yozlaşmıştır. 19. yüzyılın –kafası dumanlı, ahlaksız, kederli, damarlarında apsent dolaşan– sanatçısı satanistlere ne kadar da çok benzer. İkisi de saygın orta sınıf için bir skandaldır. Ve bunun sebeplerinden biri her ikisinin de sırf kendileri için var olmasıdır. İkisini de fayda ya da ticari değerle değiş tokuş edemezsiniz.

Leverkühn, ölümü ve hastalığı sanatsal hayatın hizmetine koşar. Freud'un oldukça teknik terimleriyle söylersek, Thanatos'u ya da ölüm güdüsünü, Eros veya hayat güdüsü için kullanır. Ancak kötüyle yapılan bu anlaşma biraz pahalıya patlamaktadır. Yarattığı hayat –muhteşem müziği– ussal ama duygudan yoksundur; alay, nihilizm ve şeytani bir kendini beğenmişlikle doludur. Leverkühn'ün soğuk

parodilerinde insan sevgisinin kırıntısı bile yoktur. "Şeytani kurnazlık"ın eseri olan bu müziğin yüceliğinde insan dışı bir şeyler var. Leverkühn, fanatik bir estet olarak, hayatını tam anlamıyla sanat için feda etmiştir. Fakat sanat için hayatı reddedenlerin sanatlarında bu fedakârlığın soğuk bir izi kalır ki böylece bu projede hem intihara özgü, hem de sapkın bir kahramanlık oluşur.

Leverkühn'ün kaderi Nazi Almanya'sının bir alegorisidir; Nazi Almanya'sı da kendini zehirlemiş, kendi yıkımına atılmadan hemen önce sınırsız güç fantezileriyle sarhoş olmuştur. "Bu en baştan beri nihilizme adanmış, hayasız bir diktatörlüktür," der anlatıcımız. Faşizmle birlikte "kendine yabancılık öyle bir noktaya gelmiştir ki," diye yazar Walter Benjamin, "[insanlık] kendi mahvını birinci sınıf bir estetik tecrübe olarak yaşayabilir."[11] Leverkühn de kendi öz yıkımından müziğinin estetik zaferini harmanlayacaktır.

Daha sonra göreceğimiz üzere, kötülük birkaç anlamda yıkımla ilişkilidir. Aralarındaki bağlardan biri şu gerçektir: Yıkım Tanrı'nın yaratına gücünü gölgede bırakabilmenin tek yoludur. Aslında kötüler hiçbir şeyin var olmasını istemezler çünkü yaratılmışlarda anlam bulamazlar. Onlardan nefret ederler çünkü Thomas Aquinas'ın iddia ettiği gibi var olmak kendi başına bir tür iyiliktir. Var olmak ve var olan ne denli zenginleşirse, çoğalırsa, dünya o denli iyi olacaktır. Etrafımızda şalgamın, telekomünikasyonun ve güçlü bir umut duygusunun olması iyi bir şeydir. (Peki ya kuş gribi ve soykırıma ne demeli? Bu konuya daha sonra değineceğiz.)

Kötüler meseleye böyle yaklaşmaz. "Dünyaya gelen her şey ölüme yazgılı, her şey boş," der Geothe'nin *Faust*'undaki Mefistofeles. Nükleer bir kıyamet, ya da dünyanın kendi okyanuslarınca yutulması fikri kötüleri zevkten dört köşe yap-

11 Walter Benjamin, *Illuminations* (Londra, 1973), s. 244 [Parıltılar, çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yayınları, 1990.]

maktadır. *Brighton Rock*'ta bir arkadaşı içki masası bilgeliğiyle "Hayat devam etmek zorunda," dediğinde, Pinkie şaşkınlıkla "İyi ama neden?" diye sorar. Bazen sorabileceğimiz en iyi sorunun "Hayat neden vardır?" olduğu söylenir. Pinkie'nin bu soruya vereceği cevap alaycı bir "Sahi, neden vardır hayat?" olacaktır. Bütün bu olan bitenin anlamı nedir? Maddi dünya onmaz bir şekilde banal ve monoton değil mi ve bu dünya yok olsa daha iyi olmaz mı? Arthur Schopenhauer'a kalırsa çok daha iyi olur. Schopenhauer için hiçbir şey, insan ırkının iyi bir şey olması fikrini kabul etmekten daha aptalca olamaz.

Kötülerin, hayatın sürdüğü acı gerçeğine karşı yapabilecekleri tek şey yok etmektir. Böylece, ürpertici bir Yaratılış Kitabı parodisinde, Tanrı'nın yaratma eylemini tersine çevirerek ondan intikam almaya çalışırlar. Yoktan var etmek sadece mutlak bir gücün eseri olabilir. Yaratma eylemi nasıl geri alınamazsa, yok etme de öyle. Tamir edilmiş halinin aksine, paha biçilemez porselen bir vazoyu sadece bir kere parçalayabilirsin. Küçük çocukların da bildiği gibi, kırmak, parçalamak en az yaratmak kadar heyecan vericidir. Vitraylı bir pencereye tuğla fırlatmak o vitrayı tasarlamak kadar keyiflidir.

Yine de şeytan bir türlü Tanrı'yla ödeşemez ve bu yüzden de hep somurtkan ve küskündür. Ödeşmek için maddi şeylerin varlığı gereklidir çünkü şeytan ancak bu takdirde onlara tekmeyi basabilir. Yine de yaratma eylemini geriye çevirmek, bu eyleme kindar bir saygı göstermeye engel değildir. Sebastian Barry *Gizli Metin* romanında şöyle yazar: "Şeytanın trajedisi hiçliğin yazarı ve boşluğun mimarı olmasıdır." *Doktor Faustus*'daki bir karakterin söylediği "Her şey Tanrı'nın izniyle olur, özellikle de Tanrı'dan kopma," sözü eğer doğruysa, O kendisine başkaldıranlara her fırsatta kol kanat germektedir. Tanrı, üyeliğinden çıkamayacağın bir kulüp gi-

bidir. O'na başkaldırmak, kaçınılmaz olarak varlığını kabul etmektir. Bu da kötüler için sonsuz bir hayal kırıklığı sebebidir. Milton'm şeytanının sloganı –"Şeytan, iyiliğim ol!"– kötülüğün iyiliğin ayağını kaydırmaya çalıştığı anda iyiliğin kötülüğü alt ettiğini düşündürür.

Benzer bir şekilde, Adrian Leverkühn'ün müziği bir deha ürünüdür ama özgün olmaktan çok parodiktir. Alay ederek ve gülünçleştirerek, tıpkı kötülüğün yaptığı gibi, daha önce üretilmiş biçemlerden beslenir. Bütün avangard eylemler gibi geçmişi paramparça etmeye çalışırken onun devam etmesini sağlarlar. Bu bağlamda, kötülük hep iyiliğin ardından gelmek zorundadır. Nefret ettiği dünyanın parazitidir. Jean-Paul Sartre'ın *Lucifer ve Tanrı* oyununda Goetz adlı karakter kötülüğü över çünkü Tanrı bütün olumlu şeyleri kendisi yaratıp kötülüğü yaratmayı insana bırakmıştır. Kötülük kendini hiçlikten yarattığı için, kendinden başka kimseye müdanası olmadığını düşünür ama aslında tamamen kendinden menkul değildir. Ondan önce hep bir şey vardı. Ve sonsuza değin sefil bir tarafının olması bu yüzdendir. Şeytan düşmüş bir melektir, psikoterapisti bu konuda ciddi bir inkâr yaşadığını söylese de, o Tanrı'nın yarattığı bir varlıktır.

Leverkühn intihar ederek Tanrı'nın yerine geçer. Zira intihar insanın kendi varlığı üzerinde yarı Tanrısal bir inisiyatif uygulamasıdır. Tanrı bile kendini öldürmesini engelleyemez; bu konuda muhteşem ve anlamsız bir özgürlüğü vardır. Özgürlük, Nazilerin yaptığı gibi, kendini yok etmek için kullanılabilir. Bu anlamda özgürlüğün en üst noktası özgürlüğü yok etmektir. Sahip olduğun en değerli şeyden feragat edebildiğine göre oldukça güçlü olmalısın. Tanrı, kullarının özgür eylemleri karşısında güçsüzdür; kullarının yüzüne tükürmelerini engelleyemez. İntihar, kendilerine hayat verdiği için Tanrı'yı bir türlü affedemeyenlerin sahte zaferidir. Kanlı ellerini kendine uzatarak Tanrı'dan her zaman intikam ala-

bilirsin. İçinde zaten kayda değer bir şey yoksa pek büyük bir kayıp sayılmazsın.

Leverkühn, Pinkie kadar din bilgisine sahiptir. Hatta üniversitede isteyerek din dersi almıştır. Ama bunu sırf kendini beğenmişlikle yaptığını itiraf eder. Hem sonra her şeye hazırlıklı olmakta fayda var. Pinkie gibi o da bağnaz, fazlasıyla akılcı ve münzevidir; canlılardan iğrenir, fiziksel temastan tiksinir. Hitler'in de fiziksel temas konusunda böyle düşündüğü söylenir. Romanda Leverkühn'ün "kendini muhtemel olandan uzaklaştırdığı için gerçekle her tür bağlantıdan çekindiği" söylenir. Gerçek olanı –kanlı canlı ve fani olanı– sonsuz iradeyle arasındaki bir engel olarak görür. Gerçeklik, Tanrısal bilgi ve sanata dair duyduğu Faustvari arzusuna ayak bağı olmaktadır. Fani ve sonlu şeyler, bedensiz sonsuzluk düşlerine ayak bağı olur. Bu yüzden de dünyaya dair bütün fani başarılar otomatikman değersizdir. Bu Manistik bakış açısında yaratılan her şey günahkâr olduğundan yaradılış ve "düşüş" aynı şeydir. Muhteşem oyunu *Danton'un Ölümü*'nde "Hiçbir şeyin kendini öldürmesi gerekmiyor, zaten doğuştan yaralılar," der George Büchner. Hiçliğin ölümünden geriye sadece madde kalıyor. Madde ise sanki boşluğun olması gereken yerde salınıp durmaktadır.

Faustvari anlayışta herhangi bir başarı, her şeyin sonsuzluğuyla karşılaştırıldığında, hiçliğe özdeştir. Arzularınızın sonsuzluğu, ihtiraslarınızın gerçek nesnelerini ıvır zıvıra dönüştürür. Kötü, dolayısıyla, Tanrı'yı reddedecektir çünkü Aziz Agustine'e göre insan ihtiraslarının doymazlığı Tanrı'da bitecektir. Tanrı'da bulunan doygunluk, sonsuza değin hırçın ve tatminsiz olmak zorunda olan açgözlü bir irade için katlanılmazdır. Geothe'nin Faust'u da çabalamayı, uğraşmayı bıraktığı an Mefistofeles'e teslim olur. Böylece iradenin bitimsizliği Tanrı'nın sonsuzluğunun yerini alacaktır. Bu pek de kârlı bir alışveriş değildir. Çünkü William Blake'in söz-

leriyle söylersek, sonsuzluk zamanın ürünlerine âşıkken, bu manik irade sadece kendini sevebilir. Dünyadan mesafeli bir şekilde nefret eder ve sadece kendisini sonsuzluğa taşımak ister. Böylece de, daha sonra göreceğimiz üzere, Freud'un ölüm güdüsüne yaklaşır.

Bu durumda kötülük bir çeşit aşkınlıktır, her ne kadar iyiler onun yozlaşmış bir aşkınlık olduğunu düşünseler de. Belki de dinin hükümranlığının bittiği bir toplumda kalan tek aşkınlıktır kötülük. Artık kimse cennetin melek korolarına aşina değil ama herkes Auschwitz'i biliyor. Belki de Tanrı'dan geriye kalan tek şey bu kötülük dediğimiz olumsuz izdir, tıpkı büyük bir senfoniden geriye kalanın, müzik finale doğru ilerlerken, havada duyulmaz bir ses gibi asılı duran bir sessizlik olması gibi. Kim bilir, belki de eskiden Tanrı'nın oturduğu yeri sıcak tutan tek kişi şeytandır. Mann'm anlatıcısının Adrian'ın bir bestesi için söylediği gibi "Baştan çıkarıcıyla, zındıklıkla ve lanetlenmeyle ilgili bir müzik dini müzik olmaz da ne olur?" Eğer Tanrı'dan geriye kalan tek şey şeytan ise, Leverkühn gibi dünyadan kurtulmak isteyen ama cennete inanmayan biri için kötülük elbette çekici olacaktır. Iyilik gibi kötülük de gerçekliğin şu ya da bu yönüne değil de gerçeklik kavramının kendisine itiraz etmektedir. Bu açıdan ikisinin de tavrı metafiziktir. Aralarındaki fark var olmanın özünde iyi olup olmadığına dair hükümleridir.

Mann'ın ana karakterinin, anlatıcının deyişiyle, "aristokratik bir nihilizm"i vardır. Kayıtsız, ironik ve şaşırtıcı bir şekilde kendine dönüktür. Romanda "şeytani alaycı tavrı"ndan bahsedilir. Doğasında tensel ve duyusal hiçbir şey yoktur. Görsel hiçbir şeyden hoşlanmaz ve eğer ilgi alanı olarak müziği seçmişse bu, müziğin en biçimsel sanat olmasındandır. Leverkühn'ün yaptığı türden modernist ya da deneysel sanat, içeriğini çevresindeki dünyadan almayı reddeden bir sanat anlayışını

temsil etmektedir. Bu tür sanat içerik olarak kendini alırken, kendi içine dönmeye ve kendi biçimlerini araştırmaya başlar. Leverkühn bir biçimcidir çünkü müdahaleci tavrıyla sonsuzluk dürtüsüne ket vurabilecek bir içerikten korkar. Søren Kierkegaard *Kaygı Kavramı*'nda "kötülüğün ölümcül boşluğundan ve tatminsizliğinden"[12] bahseder. En saf biçim, içerikten tamamen uzaklaşmış biçim, boşluktur. Ama kaos da bir tür boşluk olduğundan, saf biçimi ve saf düzensizliği birbirinden ayırmak güçtür. Bazı modernist şairlerin boş bir sayfanın en başarılı şiir olduğuna inandığı söylenir. Hiçbir şey hiçlik kadar kırılgan ya da kısıtlayıcı olamaz. Bu yüzden de maddi gerçekliğe alerjisi olanlar hiçliğe meftundurlar. Özgür ruhun nihai zaferi bütün dünyanın yok olmasıdır. İşte o zaman dünya arzularınla arana giremeyecektir. Bu açıdan bakıldığında, son kertede arzuladığımız hiçliktir.

Teolojiye göre, Eriugena'nın durumunda gördüğümüz üzere, Tanrı saf hiçliktir. Tanrı maddi bir varlık ya da dünya dışı bir nesne değildir. Evrenin içine de dışına da yerleştirilemez. Kendi egzotik tarzında O da biçimcidir. Bütün kullarına hitap etmek için kullandığı dil matematik diye bilinir. Evrenin yasalarının temelidir bu dil ama içerikten tamamen uzaktır. Sadece farklı işaretlerden oluşmuştur. Matematik içeriksiz bir biçimdir. Bu yüzden de müzikle yakın akrabadır. Ancak Tanrı'nın hiçliğinin dünyevi ve faniye tahammülü yoktur. Öte yandan, Blake'in belirttiği gibi, Tanrı maddi şeylere meftundur. Hıristiyan inancına göre Tanrı öz ifadesinin en üst düzeyine işkence görmüş bir insan bedeninde ulaşır. Tanrı insan tenine bürünür ama en çok eziyet görmüş tenlerde olmayı sever.

Hepimiz korkuyla cehenneme inanıyoruz ama *Pincher Martin*'de gördüğümüz üzere aslında bir tür boşluktur orası.

---

12 Søren Kierkegaard, *The Concept of Anxiety* (Princeton, NJ, 1980), s.133 [Kaygı Kavramı, çev. Türker Armaner, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2011].

Sahip olduğumuz varoluşa yönelik kızgın ve kindar bir gazabı simgelemektedir. "Cehennemin gizli keyfi ve emniyeti şudur ki," diye yazar *Doktor Faustus*'ta, "kimselere söylemek yok, konuşma yok, neyse o, ama gazetelere haberi olmaz... çünkü orada her şey sona erer – sadece tasvir sözcükleri değil, her şey sona erer." Cehennem, sembolist şairlerin boş sayfası kadar dilden uzaktır. Vahşice, müdanasızca kendisi olan şeylerin esrarengiz havası vardır cehennemde. Katışıksız bir şekilde sadece kendisi olan şeyler dilin ağlarından kaçarlar ve dille ifade edilemezler. Ne var ki Ludwig Wittgenstein *Felsefi Araştırmalar*'da bir şeyin tamamen kendisiyle özdeş olmasından daha anlamsız bir şey yoktur, der. Aynı yargı kendini gündelik yaşamdan kopartan modernist ya da deneysel sanat eserleri için de geçerlidir. Onlar da kendilerinin oluşmasına olanak veren tarihten oldukça uzak, kendi başlarınadırlar. Leverkühn gibi sosyal çevrelerinden ayrı durmaktadırlar. İyilik ve kötülük gibi, sanki kendi kendilerine can vermiş gibidirler.

Kötülük ve Adrian'ın sanatı arasında başka benzerlikler de vardır. Her ikisi de, örneğin, biraz zümrecidir. Pinkie'nin hikâyesinde kötülüğün oldukça seçkinci bir eylem, sadece ruhsal olarak seçilmişlerin dahil olabileceği bir kulüp olduğunu görmüştük. Kendisini cehenneme sürükleyecek bir mağrurluğa sahip olan Leverkühn'ü de bu bağlamda düşünmeliyiz. Leverkühn gündelik hayatı sıradan ve alçaltıcı bulur. Dahası, kötüler nihilisttir ve Adrian'ın yaptığı avangart sanat da bir yönden öyledir. O ana değin yapılmış her şeyi yok edip, sıfırdan başlamak istemektedir! Kendinden önce gelen her şeyi yok ettiğinde kendini kopya değil de asıl gibi sunabilir. *Doktor Faustus*'a konuk olan şeytanın devrimci bir avangard, keçi ayaklı bir tür Rimbaud ya da Schoenberg olduğu çıkar ortaya. Şeytan orta sınıf bayağılığından nefret eder (orta sınıfın "teolojik bir statüsü" yok diye-

rek dudak büker), ve kurtuluşa gitmek için çaresizliği önerir. Tanrı azizlerle ve günahkârlarla ilgilenir, terbiyeli banliyö sakinleriyle değil. Zıt kutuplar birleşir: Umutsuz olanların en azından ruhsal bir derinlikleri vardır ve bu halleriyle azizlerin parodileri, dalga geçilen halleridirler. Kim ne derse desin, şeytanın bağnaz orta sınıfa beslediği gürbüz bir horgörüsü vardır. Bu yönden kabarık saçlı bohem bir sanatçı gibidir. Ancak banliyö ahlakından Naziler de nefret ederdi.

Ayrıca gündelik varoluş öyle garipleşmiş ve sıradanlaşmıştır ki sadece bir doz şeytanilik onu galeyana getirebilir. Hayat bayat ve tatsızlaştığında, sanat şeytanla yardımlaşmak zorunda kalabilir ve fark yaratabilmek için aşırılığa ve sapkınlığa akın edebilir. Horgörülü, put kırıcı ve şeytani yöntemlerle köhneleşmiş geleneklerimizin üstüne gidebilir. Sıra dışı ve aşırı yollara başvurabilir. Şeytani bir sanat orta sınıf kendini beğenmişliğimizi kırıp bastırmaya çalıştığımız enerjiyi ortaya çıkarabilir. Böylece kötülükten gerçekten de bir iyilik doğabilir. Charles Baudelaire'den Jean Genet'ye, sanatçı hep suçlularla, delilerle, şeytana tapanlarla ve yoldan çıkaranlarla ilişkilendirilmiştir. Bu görüş bazı modernist sanatların hor gördükleri orta sınıf yaşamı kadar boş olduklarını rahatça göz ardı eder. Saf biçim arzusunun peşinde koşarken modernist sanat yoklukla kirlenmiştir.

Doktor Faustus'ta, sözü edilen sanatsal meselelere ek olarak daha derin politik bir soruna değinilir. Faşizme karşı konmalıdır ama bakalım geleneksel liberalizm ve hümanizm bu işte yetkin midir? Saygın bir doktrin olsa bile liberalizm de faşizm kadar omurgasız değil mi? Kibar bir hoşnutsuzlukla insan eylemlerindeki gerçek şeytanlıktan gözlerini kaçıran bir doktrin faşizmle başa çıkabilir mi? Belki de şeytanı yenmek için homopatik bir yaklaşımla şeytana kucak açmalıyız. Sosyalizm ve modernizm riskli tercihler olabilir ama en azından faşizm kadar güçlüler. Ne var ki

bunu liberalizm için söyleyemeyiz. Mann'ın liberal-hümanist anlatıcısı karşı karşıya olduğu sorunu çözmeyi gerektiren canavarımsı adımı atmak için fazlasıyla efendi ve makul bir ruhtur. Baudelaire'den Yeats'e, modernist sanat görgülü bir aydınlanmaya pek meyyal ama aynı zamanda kurtuluşa sadece cehenneme inerek, insanın vahşi, akıldan yoksun ve müstehcen yönüyle yüzleşerek ulaşabileceğimizi iddia eder. Sosyalizm, oldukça benzer bir şekilde, sadece dünyanın en alçak insanları diye damgalanmış, tehlikeli ve yoksul insanlarla birlik olduğumuzda tarihi yeniden yazabileceğimizi iddia eder. Freudculuk bilinçaltının Medusa kafasına çekinmeden gözlerini dikebilir. Ancak bu, söz konusu doktrinleri, alt etmek için meydana çıktıkları barbalıkla aynı seviyeye indirmez mi? Şeytanla kol kola yürüyüp zehirlenmeden sıvışmak mümkün mü? Daha iyi bir hayat için dünyayı liberal hümanizm dökün tülerinden temizlemeli miyiz yoksa daha büyük bir tehlikeye giden yol bu temizlik işlemindeki molozlarla mı örülür?

Mesele sonunda dönüp dolaşıp, belki de, ölüm karşısındaki tutumumuza geliyordur. Ölümü, tıpkı Mann'ın hümanist anlatıcısı gibi, yaşayanlara bir hakaret gibi görüp inkâr edebilirsiniz. Ya da arkadaşı Leverkühn gibi bir sürü yanlış sebeple ölümü kucaklayabilirsiniz. Adrian, ölümden karmaşık bir çeşit yarı hayat, gerçek varoluşun sefih bir pastişini elde edebilmek için, bile isteye zührevi hastalıklar kapar ve ölümle flört eder. Kendi yok oluşunda hayat bulmaya çalışarak ve yaşamla ölüm arasındaki bir alacakaranlıkta dolanarak, kendi kanıyla beslenen bir vampir ya da parazite dönüşür. Adrian'ın durumu geriellikle kötüleri tanımlamakta kullanılır. Bu tanımda kullanılan imgelerden en açıklayıcı olan vampirdir – çünkü daha sonra göreceğimiz gibi kötüler kendilerindeki bir eksikliği tamamlamak için başkalarının hayatlarını sömürürler. Canlı gibi görünen oyuncak bir

bebeği elimize aldığımızda hissettiğimiz tekinsizlik bu durumun sönük bir yankısıdır. Sanat da hayat ve ölüm arasında salınmaktadır. Sanat eseri de yaşamsal bir enerjiyle dolup taşmaktadır ama neticede sadece cansız bir nesnedir. Sanatın gizemi buradadır: Sayfanın üstündeki siyah harfler, tuval üzerindeki pigmentler veya tellere sürtünen bir yay bize yoğun bir yaşam hissi verebilir.

Adrian'ın deneysel sanatı, sanatsal biçimin "insansızlaşması"yla ölümü kucaklar. Leverkühn'ün müziğinde insani ve şehvetli bir içeriği ve kişiselliği reddeder. Biçim, sanatın insani olmayan boyutudur ve sıcakkanlı realizmin biçimi gizlemeye çalışmasının sebeplerinden biri budur. Ancak, Adrian'ın sanatı aşırı derecede klinik ve analitik ise de aynı zamanda tam tersidir. Adrian'ın sanatı şeytani enerjisiyle, modern çağın üst düzey entelektüelliğinden ilkel ve tepkisel olana bir geri dönüşü simgeler. Çoğu modernist sanat hareketi eski ve avangard olanı kaynaştırma çabasındadır. T. S. Eliot'ın *Çorak Ülke*'si bu çabaya iyi bir örnek oluşturur. Eliot gerçek sanatçının çağdaşlarından hem daha ilkel, hem de daha sofistike olması gerektiğini söyler. Uygarlığımızı yenilemek için geçmişin ilkel enerjisine ihtiyacımız vardır. Ancak çok yeni ve çok eskiyi birleştiren bu anlayış, tipik bir modernist fenomen olan Nazizmde de vardır. Bir yandan, Nazizm peşi sıra en ışıltılı ölüm teknolojilerini sürükleyerek, esrikçe devrimci bir geleceğe doğru uygun adım yürümektedir. Öte yandan, bu bir kan, toprak, içgüdü, mitoloji ve karanlık tanrılar meselesidir. İnsanlara çekici gelen bu ikisinin karışımıdır. Anlaşılan, mistiklerden makine mühendislerine, heveskâr gelişim taraftarlarından kibirli eski kafalılara kadar, faşizmin baştan çıkaramadığı kimse yok.

Görünen o ki, modernizm de faşizm de ilkelliği ve yenilikçiliği birleştirme peşindedir. Amaçları kültürlülükle içtenliği, uygarlıkla doğayı, entelektüellerle halkı karıştırmak-

tır. Modern öncesinin "barbar" içgüdüleri modernin teknolojik hamlelerinin güç kaynağı olmalıdır. Rasyonel bir toplumsal düzeni bir kenara itip "vahşi"nin uzun boylu düşünmeden edilmiş hareketlerini tekrar edinmeliyiz. Ama bu saf-dil bir doğaya dönüş değildir. Aksine, Adrian Leverkühn, Nietzschevari tutumuyla, yeni barbarlığın, eskisinin aksine bilinçli olacağını savunur. Yeni barbarlık, eski "vahşilik"in daha ulvi ve düşünsel olanını ve onu modern analitik düşüncenin seviyesine çıkartacak bir biçimini temsil edecektir. Böylelikle gelişkin bir us ve o usun baskı altında tuttuğu bütün ilkel güçler tekrar bir araya gelecektir. D. H. Lawrence'ın *Sevdalı Kadınlar* romanında, kitabın kahramanı Rupert Birkin çevresindeki bilinçli "dekadan" üst sınıfta yeni barbarlığın ahlak anlayışını görür ve ondan iğrenir. Entelektüel bir vahşet tarikatı gerçek barbarlıktan bile daha sefil görünmektedir ona.

Bütün bunların kötülükle ilgisi nedir? Yeni barbarlığın, kötülüğün yarattığı sorunlara sahte bir çözüm olduğu söylenebilir. Kötülüğün ilginç tarafı hem klinik hem de kaotik görünmesidir. Bir yandan Leverkühn'ün soğuk, alaycı akılcılığına benzer ama aynı zamanda ahlaksızlığı ve zevk düşkünlüğünü sever. Adrian sadece yabancılaşmış bir entelektüel değildir. Ayrıca müziği müstehcen bir anlamsızlık sergilemektedir. Anlatıcının deyişiyle, "hem kanla yıkanmış barbarlığa, hem de kuru entelektüelliğe" sırtını dönmektedir. "En şerefli entelektüellik," der anlatıcı, "hayvana, yalın içgüdüye en yakın duran ve utanmadan ona teslim olandır." Peki, bu ölümcül birleşimi nasıl anlamamız gerekiyor?

Aslında meselenin gizemli bir tarafı yok. Akıl duyulardan koptuğunda, durum her ikisi için de feci oluyor. Akıl soyutlaşıp kendi içine dönerken sıradan insan varoluşuyla bağlantısını kopartıyor. Bunun sonucu olarak da gündelik hayatı, üzerinde düşünmeye değer bir mesele olarak görmeme-

ye başlıyor. Aynı süreçte duyular artık akıl tarafından yönlendirilmedikleri için gemi azıya alıyorlar. Akıl, rasyonalizmin boyunduruğuna girdiğinde, içgüdülerimiz kendilerini ucuz duygusalcılığa kaptırıyorlar. Akıl yaşamdan uzak bir anlam biçimine dönüşürken tensel varoluş, duyuların emip tükettiği bir yaşantı haline geliyor. Şeytan kibirli bir entelektüel olduğu kadar anlam fikriyle dalga geçen küçük, kaba bir palyaçodur da. Nihilist ve soytarı anlamın en küçük dozuna bile katlanamaz. İşte bu yüzden Adrian'ın müziğinin bir yandan düzen fikrine takılıp kalması, bir yandan da cehennemi bir kaos fikrinden uzaklaşamaması şaşırtıcı değildir. Zaten düzen ve nizama hastalıklı bir önem verenlerin bunu içsel bir kargaşayı bastırmak için yaptıkları bilinen bir şeydir. Köktendinci Hıristiyanlar –cinsellikten başka bir şey düşünemeyen kibirli tipler– konuya güzel bir örnek teşkil eder.

Milan Kundera *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı* romanında insanlığın "meleksi" ve "şeytansı" diye nitelediği durumlarından bahseder. Kundera'nın "meleksi" ile kastettiği kökleri gerçekten kopuk, boş ve tumturaklı ideallerdir. Şeytansı ise insanla bağlantılı herhangi bir şeyin az da olsa anlamlı ya da değerli olması fikrine atılan alaycı bir kahkahadır. Meleksi tıka basa anlamla doluyken, şeytansı anlamdan fazlasıyla uzaktır. Meleksi sık sık "Tanrı bu güzel ülkemizi korusun!" gibi şatafatlı klişeler kullanır ve şeytansı kısaca "Kes tıraşı!" diye cevap verir. "Eğer dünyada çok fazla tartışılmaz anlam olursa (meleklerin hükümranlığı)," diye yazar Kundera, "bu insana fazla gelir; anlam eğer yeryüzünden silinirse (iblislerin hükümranlığı), hayatın en küçük kırıntısı bile imkânsız hale gelir." Şeytan, Tanrı'nın huzurunda muhalif bir kahkaha attığında, meleklerden biri ona çıkışmıştır. "Şeytanın kahkahası," der Kundera "dünyevi işlerin anlamsızlığını imler, meleğin gülüşü ise dünyanın akılcı bir şekilde dü-

zenlediği, dünyadaki her şeyin son derece anlaşılır, güzel, iyi ve mantıklı olduğu inancının sevincidir." Meleksi politikacı gibidir, iflah olmaz bir iyimser ve romantiktir: Her şey gelişmektedir, meseleler aşılmakta, kotalar dolmakta ve Tanrı hâlâ güzel ülkemizi koruyup kollamaktadır. Şeytansı ise, tam aksine, doğuştan alaycı ve siniktir; kullandığı dil politikacıların toplum içinde söylediklerinden çok kendi aralarındaki fısıldaşmalarına yakındır. Güç, arzu, kişisel çıkar ve akılcı hesaplamalardan başka hiçbir şeye inanmaz. Amerika Birleşik Devletleri, diğer ülkelerden farklı olarak, aynı zamanda hem meleksi hem de şeytanidir. Pek az ülke son derece şatafatlı bir kamu söylemiyle, tüketici kapitalizmi denilen anlamsız tüketim zincirini birleştirebilmiştir. Bu söylemin amacı peşi sıra gelecek unsura yasallık kazandırmaktır.

Şeytanın meleği ve iblisi kendi kişiliğinde birleştirmesi gibi, kötülük de meleksiliği içerir. Bir yönü –meleksi, sofu tarafı– sonsuzluğun peşinde koşar ve faniliğin sıradan seyrinin üstüne çıkmak ister. Ancak aklın gerçeklikten böylesi bir uzaklaşma yaşaması dünyayı anlamdan yoksun kılacaktır. Dünyayı öyle anlamsız bir yere dönüşür ki şeytan artık orada rahatça keyfini sürebilir. Kötülük her zaman ya çok fazla ya da çok az anlam içerir –aslında ikisini de aynı zamanda yapar. Kötülüğün bu ikili yüzü Nazi Almanyası'nda rahatlıkla görülür. Fedakârlık, kahramanlık ve saflıkla ilgili "ulvi" nutuklar atılır ama Freudcuların dediği gibi bir yandan da ölüm ve yok etmeyle ilgili "edebe aykırı bir keyif"e esir olunur. Nazizm insan faniliğinden iğrenen sapkın bir idealizm türüdür. Ama aynı zamanda bu tür bütün idealleri yüzüne savrulan alaycı bir geğirmedir de. Hem fazlasıyla ciddi, hem alaycıdır –Führer ve Babayurt'la ilgili kasıntı ve hamasi nutuklar atar ama sapına kadar da siniktir.

Kötülüğün bu iki yüzü birbiriyle yakından ilgilidir. Akıl bedenden ne denli uzaklaşırsa, beden kendini o anlamsız

duyu yığınına o denli çok kaptırır. Akıl ne denli soyutlaşırsa, insanların fani hayatları o denli anlamsızlaşır. Böylece insan hâlâ yaşadığını kanıtlamak için akıldan uzaklaşmış duyularına daha çok yaslanmak zorunda kalır. Orji oratoryonun diğer yakasıdır. Aslında Adrian'ın büyük oratoryosu "en mübarekle en iğrencin büyük özdeşleşmesini, çocuk meleklerin korosuyla lanetlilerin cehennemi kahkahalarının içsel birleşmesini" göstererek kötülüğün iki yüzünü birleştirir. Leverkühn, asil ruhlu bir sanatçı olabilir ama "en gizemli ve etkileyici fenomenlere en iğrenç şekilde gülmek" için karşı konmaz bir istek duymaktadır. Bunun sebebi gerçeğin ona düzmece, basit bir taklit ya da önemsiz bir şaka gibi görünmesidir. "Neden sanki her şey kendisinin parodisiymiş gibi geliyor bana?" diye düşünür. Nereye baksa ahmaklık ve anlamsızlık görür ve onları anında tanır. Cehennem feci bir acıdan ibaret değildir. Manik bir kahkahayla işlenmiş işkencedir. Her şeyi görüp geçirdiklerini düşünen ama tıpkı Büyük Abi'ye iğrenç bir hayranlık besleyen entelektüeller gibi, yine de her şeyin adi ve *kitsch* doğasından zevk alanların alaycı kahkahasıdır cehennem. Bütün değerlerin sahte olduğunu bilmek acı verir. Ama bir yandan da acı çeken kişinin ruhsal üstünlüğünü gösterir. İşkencen bu durumda mutluluğundur da.

Şeytan kendi hükümranlığıyla ilgili olarak şöyle der:

> Doğrudur, bu yankısız duvarların içi sesle dolacak, dayanılmaz bir sesle ve kulakları fazlasıyla dolduran, çınlayan ve yakaran, çağlayan ve inleyen, bağıran, çağıran ve haykıran seslerle, kıvrılan, bükülen ve uzayıp giden bir ıstırap vecdi içinde insan kendi mırıldandığını bile duyamayacak... Ve orada aşağılama ve sınırsız alçaklık, azizlikle bir olacak; çünkü cehennem tüm ölçülemez ıstıraplara tepeden bakan kalın sesli bir alay ifadesi gibidir; kişneyen bir kahkaha ve

suçlayıcı bir parmak eksik olmayacaktır; lanetliler sadece işkenceye değil aşağılanmaya da maruz kalacaklardır doktrinine bağlı olarak; evet, cehennem acı çekme ve aşağılanmanın korkunç bir karışımı, dayanılmaz ama sonsuza kadar kalınacak bir dünya olarak tanımlanmalıdır.

Yeraltı dünyası sadece, "ıstırap vecdi" gibi birtakım kendiyle çelişen ifadelerle tanımlanabilir. Jouissance'ın ya da uygunsuz eğlencenin en güzel örneğidir. Aşağılanmaktan aldığımız mazoşist hazla titreşmektedir cehennem. Cehennemde SM'ciler derneği toplantısından daha çok mazoşist bulabilirsiniz. Bu şeytani delikte olmak, bizi kendi yok oluşumuzdan sapkınca bir zevk almaya yönelten ölüm güdüsünün hükümranlığının dışına çıkmaktır. Lanetlilerin kıs kıs gülmesi ve horgörüsü, her şeyin, özellikle de kendilerinin sonsuza değin beyhude olduğunu bilenlerin alaylı ifadesidir. Anlamlılık yükünden kurtulmanın getirdiği çarpık bir tür tatmin var burada. Dini bir vaazı aniden noktalayan geğirtinin sebep olduğu kahkahada duyulabilir bu tatmin. Cehennem, nihilizmin idealizm karşısındaki nihai zaferidir. Cehennem, daha fazla alçalamayacakları için çarpık bir rahatlama yaşayanların yuhalamaları ve kahkahalarıyla çınlar. Aynı zamanda, nihai sır diyebileceğimiz şeye ermenin sevincini yaşayanların manik gülüşüdür. Bilgelerin asla vakıf olamayacakları bir sırdır bu: Her şey anlamsızdır. Cehennem seçkin komedinin kıkırdaması değil sıradan farsın feryadıdır.

Cehennem çılgının, absürdün, canavarımsı, travmatik, gerçeküstü, iğrenç ve dışkısal olanın hükümranlığıdır. Jacques Lacan buraya kargaşa tanrısına istinaden *Ate* der. Burası perişanlık ve umutsuzluğun diyarıdır. Ancak burada yaşayanların bir an için bile ayrılmak istemedikleri bir umutsuzluktur bu. Çünkü bu onlara sadece her tür safdil

idealiste karşı bir üstünlük sağlamakla kalmaz, onlara hâlâ var olduklarını hissettiren sefaleti de verir. Cehennemdekiler bilmezler ama bu aslında bir yalandır çünkü teolojiye göre Tanrı'nın dışında bir varoluş yoktur. Her şeyi görüp yaşadıklarını sanan kötüler, tıpkı Pincher Martin gibi, başından sonuna kadar bir yanılsamada yaşarlar.

İKİNCİ BÖLÜM

Uygunsuz Eğlence

Yaklaşık yirmi yıl önce Shakespeare ile ilgili yayınladığım küçük bir çalışmada, biraz düşüncesizce *Macbeth*'deki üç cadının oyunun kadın kahramanları olduğunu öne sürmüştüm.[1] Bu iddia, Shakespeare'in kafasını oldukça karıştırırdı büyük ihtimalle ama hâlâ arkasında olduğum bir düşüncedir. Yine de o günden bugüne yazılanların ışığı altında elden geçirilmesi gereken bir düşüncedir.

Bu sapkın iddianın dayanağı nedir? Oyunun üç cadısı Macbeth İskoçyası'nın vahşi sosyal düzenine karşıdır ve o düzende tarifsiz kötülüklere yol açarlar. Statü saplantılı rejimden sürgün edilmişlerdir ve bu rejimin gölgeli sınırlarında kendilerine kadın kadına bir hayat kurmuşlardır. Horoz dövüşlerinden ve askeri onurlardan oluşan yerleşik toplumsal düzenle, tekerine devasa bir çomak sokmaktan öte alışverişleri yoktur. Oyunun önde gelen erkek karakterleri yükselmek ve statülerini korumak için didinip dururken, cadılar yerleşik kimlikleri yeren bir çeşit akışkanlığı (yok olurlar

1 Terry Eagleton, *William Shakespeare* (Oxford, 1986), s. 1-3 [çev. Cüneyt Yalaz, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011].

ve tekrar bedene kavuşurlar) sembolize etmektedirler. Hain muammaların "kusurlu habercileri" olarak Ortodoks toplumun kıyısındaki anlamsızlık ve kelime oyunları âlemini göstermektedirler bize. Oyun ilerledikçe, bilmeceleri ya da "her iki anlamdaki aldatmacaları" toplumsal düzenin tam içine sızar, oraya belirsizlik salar, kargaşa saçar ve iki soylu aileye felaket getirir. Cadı kardeşler, mesela, Macbeth'e "ana rahminden çıkan biri" tarafından öldürülmeyeceğini söylerler. Gerçekten de sezaryenle doğan biri öldürür Macbeth'i.

Bu kıllı cadalozların, biraz tereddütle, anlamların kaydığı ve karıştığı bir yer olan oyunun bilinçaltını temsil ettiğini söyleyebiliriz. Onların olduğu yerde bariz tanımlar muğlaklaşır ve karşıtlıklar belirsizleşir: İyilik kötülüktür ve kötülük iyiliktir, her şey kendinin tam tersidir. Bu üç garip kız kardeş androjendir (sakallıdırlar) ve hem tekil hem de çoğuldurlar (üçü bir arada). Böyleyken bütün toplumsal ve cinsel tanımların köküne kibrit suyu dökmektedirler. Erkeklerin kalplerindeki kuru gürültüyü ve anlamsız öfkeyi gözler önüne sererek onların erkini hor gören, radikal ayrılıkçılardır. Onlar bir kadın mezhebinin, sözleri ve bedenleriyle kesin sınırları sarakaya alan ve değişmez kimliklerle dalga geçen fanatikleridir. Kısaca, bu iğrenç kocakarıların Paris'ten çıkma bütün son dönem feminist metinleri okuduklarına zerrece şüphe yoktur.

Bu kemikli parmaklı yaşlı acuzelere olan düşkünlüğümün önemli bir yönünü açıklamam gerekiyor. Tanımları çarpıtan ve "lügatte karşılığı olmayan işler" çeviren bu cadıların garabetleri Macbeth'in İskoçya'sı gibi kalıplaşmış düzenler için bir tehdittir. Aynı zamanda makul her toplumsal düzen için tehdit oluşturmaktadırlar. Bu dişsiz yaşlı cadılar bütün siyasi toplumlara düşmandır. Sadece kana bulanmış İskoçya soylularının varlığını değil, olumlu varoluşun kendini tiksindirici bulurlar. Bu yüzden de bu askeri kasaplara

karşı politik bir alternatif sunamazlar. Aslında kazanlarında kaynayan iğrenç karışıma zehirli bağırsaklar, bebek parmağı, semender gözü, köpek dili ve kertenkele bacağı atarken, kız kardeşler dünyevi hayatı parçalamaktan muzır bir keyif alırlar.

Cadılar belirgin bir şekilde gayri insanidir. Sanki bedenleri onları sınırlamamaktadır; canları istediğinde yok olup tekrar görünür olabilirler. Bedensiz varoluşlarıyla, görüntüsünü cadılar gibi değiştirebilen ve kendi gizemli diliyle gerçekleri konuşan Shakespeare Soytarı'sına benzerler. Ancak sahip olunan bedenden ayrılma, *Fırtına*'daki Ariel'de gördüğümüz gibi, saf bir lütuf değildir. Ariel bu özelliğe kavuştuğu an yok olur. Pincher Martin ve Adrian Leverkühn gibi karakterlerin kendi bedenlerinden koptuklarını zaten gördük. Fani ve bedensele karşı olan bu horgörü cadılarda da pekâlâ olabilir diye düşünmeden edemiyoruz.

Yılan yiyen yaşlı androjenleri bu kadar devrimci yapan –halihazırdaki siyasi toplumları çökertme girişimleri– aynı zamanda onlarda neyin eksik olduğunu da göstermektedir. Toplumsal düzene diş bilerler çünkü bedensel varoluşu toptan reddetmektedirler. Bedensellik onların sadece kimi zaman uğradıkları bir dünyadır, yaşadıkları dünya değil. Ve daha önce gördüğümüz üzere, fani olanı reddediş geleneksel anlayışta şeytanla, kötülükle özdeşleşir. Varoluşa yönelik yekpare bir reddediş, sadece ataerkil hiyerarşilere değil farklılığa ve çeşitliliğe de karşı gelmektir. *Macbeth*'in cadılarının gecesinde bütün inekler siyahtır. Savaşçı erkek aristokratları yasa boğmak kem gözlerden saklanan kimlikleri altüst etmenin iyi bir yoludur. Bunu yapmanın kötü bir yolu da var: her şeyi birleştirmek ve bütün farklılıkları reddetmek.

Şekilsiz ve özelliksiz olduğu için balçık kötülükle özdeşleştirilir. Robert Louise Stevenson'ın meseli *Dr. Jekyll ve Bay Hyde'ın Garip Hikâyesi'nde* Jekyll, Hyde'ın kötülüğünü an-

latırken "Bütün hayat enerjisi sanki sadece şeytani değil de cansız bir şeyden yapılmış gibi," der. "Ürkütücü olan buydu: Kuyunun dibindeki çamur sanki bağırıyor, sesler çıkarıyordu ve ölü olan şekilsiz şey hayat makamına el koyuyordu."[2] Kötüde bokun tekdüzeliği, bir toplama kampındaki cesetlerin aynılığı var. Kötülük üç kız kardeşin, köpek dilinden ölü doğmuş bir bebeğin parmağına kadar her şeyi atıp kaynattıkları koyu bulamaç gibidir. Kötülüğün bir yüzü elitist olabilir ama diğer yüzü hiç de öyle değildir. Yeryüzündeki yaratıklar birbirinden ayırmaya değecek kadar önemli değillerdir. *Macbeth*'de cadıların başlattığı ölümcül süreçten masumlar kadar suçlular da paylarını alır. Bu da kutlanacak bir olay değildir doğrusu.

Bir başka yönden kız kardeşlere şüpheyle yaklaşmamız gerekir. Siyasi toplumun dışında oldukları için amaç ya da hırsları yoktur ve geleceğe yönelik bu kaygısızlıkları onların çizgisel değil de dairesel bir zamanda yaşadıklarını gösterir. Macbeth için zaman, beyhude de olsa, düz bir çizgide ilerler ("Yarın, yarın ve yarın..."), cadılar için ise daireler çizer. Çizgisel zaman arzulama ve elde etme âlemidir –oysa bu birbirinin kopyası kocakarılar bir daire içinde dans etme, ayin hareketleri ve sözel tekrarlarla anılırlar. İsabetli önsezileriyle zamanı da eğip bükerler. Onlar için gelecek zaten yaşanmıştır. Yıkıcılıkları Macbeth'e bulaştığında, geleceğe, sonsuza değin geleceğe uzanma isteği şeklini alır. Macbeth'in bu hale gelmesinin sebebi insanların, cadıların aksine, zamanın içinde yaşamasıdır. Cadıların olumsuzluğu Macbeth'i, şimdide hoşnutlukla duramayan ve her başarıyı, bir sonrakini elde etmek hevesiyle sürekli değersizleştiren bir tür "hırs küpü"ne dönüştürür. Bu oyunda, hırsın kendini güçlendirmek için attığı her adım, onun biraz daha çözülmesine sebep olur. Macbeth kendine güvenilir bir kimlik ararken, sonun-

2 R. L. Stevenson, *The Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde* (Londra, 1956), s. 6.

da kendini hep yanıltan bir kimlikle baş başa kalır. Arzu zaman geçtikçe bozulmaya uğrar. Macbeth'in krallık ihtirasını güçlendirmeye yönelik her hareket onu ihtişamdan uzaklaştırır. Yani, cadıların hiçliği, insanlık tarihine girdiğinde, tamamen yıkıcı bir güç olur. İhtirasın yüreğine çöreklenmiş, insanı gittikçe daha defolu, daha ereksiz başarılara sürükleyen bir boşluğa dönüştürür. Daha önce gördüğümüz gibi bir iyi bir de kötü tür hiçlik vardır ve oyunun iğrenç cadalozlarının bu ikisi birleştirdiğini söyleyebiliriz.

Hem bu bir deri bir kemik kalmış gaddar kız kuruları Duncan'ı, Macbeth'i, Banquo'yu, Mcduff'ın ailesini ve başka birçok karakteri neden küçük düşürmek istiyorlar ki? Bu konuda oyun hiç bilgi vermiyor. Soruyu cevaplamıyor çünkü verilebilecek bir cevap yok. Cadıların ölümcül aldatmacaları tamamen amaçsız... Oyunlarının görünürde, kazanın etrafında dans etmelerinden daha anlamlı bir sebebi yok. Kız kardeşler belli bir kazanım peşinde değiller çünkü kazanç nefret ettikleri toplumun bir uzantısıdır. Başarı, araç ve amaç, sebep ve sonuç dünyasına aittir ve bu dünya etrafa pislik saçan yaşlı feministlerimize yabancı bir yerdir. Feministlerimiz cadıdır, strateji uzmanı değil. Macbeth'i kötü biri olduğu için değil (aslında cadılarla karşılaşana kadar kötü değildir Macbeth), sırf eğlenmek için mahvederler.

O zaman, kötülük fikrini anlamakta önemli olan bir noktaya ulaşıyoruz burada. Kötülüğün işe yarar hiçbir amacı yoktur ya da öyle görünür. Kötülük sapına kadar amaçsızdır. Amaç gibi yavan bir şey onun ölümcül saflığını lekeler. Bu yönden, eğer bir gün var olduğu ortaya çıkarsa, var olmak için hiçbir sebebi olmayan Tanrı'ya benzer. Tanrı'nın var olmak için tek sebebi, yine kendisidir. Evreni de, belli bir amaçla değil, eğlenmek için yaratmıştır. Kötülük sebep-sonuç mantığını reddeder. Görünürde bir amacı olsaydı, bölünmüş, kendine yabancı ve kendinden sapmış olur-

du. Ama hiçliği böyle sıfatlarla oluşturamazsınız. Zaten bu yüzden kötülük zamanın içinde var olamaz. Zaman değişim demektir ama kötülük sonsuza değin, sıkıcı bir şekilde aynıdır. Cehennem azabının işte bu bağlamda sonsuza kadar sürdüğü söylenir.

Shakespeare oyunları içinde amaçsız kötülüğün bir diğer örneği *Othello*'daki Iago'dur. Iago, Mağripli'den nefret etmesinin sebebi olarak bir dizi gerekçe gösterir; *Venedik Taciri*'nde Shylock'un da Antonio'dan hoşlanmaması için sebepleri vardır. Ancak sıralanan sebepler nefretin derecesiyle karşılaştırıldığında biraz zayıf kalıyorlar. Her iki karakter de nefretleri için şüphe çekecek kadar çok sebep sıralarlar; öyle ki sanki kendilerinin de anlamadığı bir ihtirası haklı çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bu durumda insan Iago'nun Othello'ya olan nefretinin köklerini nihilizmine bağlamadan edemiyor. İrade ve iştahtan başka hiçbir şeye inanmayan ve bütün nesnel değerleri değersiz gören Iago bir sinik ve materyalisttir: "Erdem mi? Fasarya! Kendimize sebep şöyle ya da böyleyiz. Vücudumuz bahçe, irademiz gardiyanımız; yani ısırgan otu dikersin ya da marul ekersin, çördük otu fideleri ya da kekik tohumu atarsın... Ya, bunun yetkisi ve adil hâkimiyeti irademizde yatar."

Dünya her şeye muktedir bir bireyin istediği şekilde eğip bükebileceği yumuşak bir maddedir sadece. Ve bu, kişinin kendisi için de geçerlidir. İnsan kendi başına tasarlayan ve kendini yaratan bir yaratıktır. Çağrıyı Tanrı'dan, doğadan, insan yoldaşlığından veya nesnel değerlerden değil kendinden alır. Shakespeare'in adı çıkmış kötü karakterleri bu anlayışı desteklerler. Tepeden tırnağa naturalist veya devrimcidirler. Değerler, imgeler, idealler ve gelenekler vitrindeki süs ve pastanın üzerindeki pudra şekerinden başka bir şey değildir ve kötüler bunların özüne vakıf olduklarını iddia etmektedirler. Aslında bu özellikleri içermeyen bir insan

varoluşunun olabileceğini düşünmek safdil Othello'dan bile naif olmak demektir. Kendilerinin yazarı olma peşindekilerin durumu, Iago'nun karısı Emilia'nın deyişiyle cinsel kıskançlığın durumuna benzer. Cinsel kıskançlık "bir canavardır,/ Kendinden olma, kendinden doğma." Shakespeare, kendi kendini doğuran, kendi etiyle beslenen veya kendini kendi anlayışında lüzumsuzca tanımlayan şeylerde belirgin bir amaçsızlık ve kötücüllük görür. Bu, oyunlarında sıklıkla değindiği bir konudur. "Sanki bir adam kendinin yazarıymış gibi / Ve kendinden başka akrabası yok," diye düşünen Coriolanus bu gereksiz daireselliğe örnektir. Ancak bu mağrur tekillik aynı zamanda saf aptallıktır: "Bir hiçti kendisi, adsız/Ta ki kendine bir isim uydurana kadar ateşten/ Yanan Roma'nın ateşinden."

Shakespeare'in pek çok sinik karakteri gibi Iago da bir yönüyle başkalarının foyalarını ortaya çıkarmaktan ve havalarını söndürmekten keyif alan bir palyaçodur. Hannah Arendt, Yahudi soykırımının önemli sorumlularından Adolf Eichmann için şöyle der: "(Davadaki) herkes bu adamın bir 'canavar' olmadığını görebiliyordu ama bir palyaço olduğunu düşünmemek de elde değildi."[3] Arendt, Eichmann'ın kötülüğü kasten kendi doğrusu olarak seçen şeytani bir karakter olmadığını düşünüyor. Macbeth gibi büyük bir kötülük figürü ya da sıradan bir aptal da değildir Eichmann. Onun en önemli modern suçlulardan biri olmasının tek sebebi, der Arendt, "salt düşüncesizlik"tir. Biraz daha ileri giderek bu durumda sadece banal değil "komik" bir yön bulur.[4] Ancak palyaçoluk bütün değerleri yadsıma noktasına vardığında, korkunç bir hal alır. Fars anlamdan arındırılmış ve salt fiziksel hareketlere indirgenmiş insan

3 Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil* (Harmonsworth, 1979), s. 54.

4 *A.g.e.*, s. 288.

eylemidir. Naziler de çalışma kamplarında Yahudilere benzer bir rol biçmişlerdi.

Birinin foyasını çıkarmak kesinlikle olumlu bir maskaralık olabilir. Kendini dev aynasında görenlerin övüngen yanılgılarını yerle bir edebilir. Ama Iago gibi sadece alay ederek ve zarar vererek kendilerine vekâleten kimlik edinen insanların nihilizmine varan tehlikeli yola da çıkabilir. Bir şeyleri hor görmekten hastalıklı bir keyif alan bu tür kötülükte adi bir taraf vardır. Bu durumda sorun sağlıklı bir put yıkıcılığın patolojik bir siniklikle aynı sularda, hem de yan yana yüzebilmesidir. Iago, içindeki karşı konmaz çirkinleştirme arzusunu yaşayabilmek için güzellik ve erdemi gözüne kestirmek zorundaydı. Oyundaki bir başka karaktere, Cassio için söylediği şu söz Othello'ya olan tavrını da göstermektedir: "Güzellik onun hayatında olağan bir şey/ Bu da beni çirkin yapıyor."

Iago'nun tersine, Othello kendi benliğinin bütünlüğünden mest olmuşa benziyor. Kendisiyle ilgili hissettiği muazzam hoşnutluk Iago'yu çileden çıkarmaktadır. Kendine olan hayranlığı tumturaklı söylevvari konuşmasında bile hissedilir:

> Karadeniz'in buzlu akıntısı ve sert cereyanı
> Nasıl da kesilmek bilmeden, dosdoğru
> Marmara ve Çanakkale'yi boyluyorsa
> Benim kanlı düşüncelerim de
> Öyle müthiş adımlarla ilerleyecek.
> Hiç geri bakmayacak, asla güçten düşüp
> Alçakgönüllü bir sevgide huzur bulmayacak,
> Ta ki kudretli ve kanlı bir intikam
> Hepsini yutuncaya dek.

Böyle şeyler her zaman başının çaresine bakmayı bilen Iago'yu çıldırtmaktadır. Böylesi ulvi idealizmi yapmacık bul-

maktadır ve muhtemelen haklıdır da. Bu durumda Kundera'nın deyişiyle Iago şeytani, Othello meleksidir. Othello'nun dili baştan aşağı cafcaflı bir retorikle doludur, fazlasıyla abartılı ve hiperboliktir. Iago'nun dili ise aksine kaba ve pragmatisttir. Kimi Shakespeare kötüleri gibi dilin sadece işleviyle ilgilenir. Arap'ın konuşmasını hor görür ve "bir abartı durumu/ baştan aşağı savaş dili" diye niteler. Her ne kadar kötü niyetli olsa da Iago "beyhude ve hâke yeksan kanaatler" gibi sözler yumurtlayan bir kahramanı hakkıyla tanımlamaktadır. Othello'nun tantanalı bir tipik sahne konuşmasıyla başlayan finaldeki intiharı bile, bir eleştirmenin dediği gibi "muhteşem bir teatral çıkış"tır ve intihar ederken bile Othello'nun bir gözü hep izleyicini üzerindedir. Bu askeri kahraman sadece kendisinin şişirilmiş imgesinde yaşamaktadır. Kimliği kendinden öyle uzaktır ki bu durum kişiliğinde büyük bir boşluk oluşturmaktadır. Öyle ki bu boşluğa bir düşmanı bile kolaylıkla yerleşebilmektedir.

Iago'ya göre Othello içsel bir eksikliği gizleyen övüngen bir kimlik çokluğunu temsil etmektedir. Ve bu eksiklik, ironiktir, kimliğinde bir şeylerin eksik, tutarsız ve bütünlüksüz olduğunu anlayamamasıdır. Kendini öyle büyük, öyle üstün görmektedir ki içsel benliğindeki kaosla hesaplaşması gerekmemektedir. Iago ise kendinden "Ben olduğum şey değilim," derken şunu kasteder: Othello bir savaşçı olarak toplum içindeki görüntüsüyle az çok örtüşürken, kendi gerçek benliği, dünyaya günün herhangi bir anında yansıtmayı uygun gördüğü maskenin önemsiz bir artığıdır. Iago sadece olumsuzlukla tanımlanabilir, göründüğü şeyin tersiyle. Şu ifade için de geçerlidir bu: "Eğer eleştirel değilsem bir hiçim." Tıpkı bir eleştirmen gibi, gizlice nefret ettiği yaratma eylemine yapışmış bir parazittir. Sağlıklı bir kimliği olmadığından –bir aktördür, sadece rol yapan bir karakterdir kendisi– sırf başkalarının benliklerini yok etmek için yaşar.

İşte bu yüzden Othello'nun görünüşte mükemmel olan benliğine daha fazla katlanamayan Iago, onu parçalamaya girişir. Bu parçalama işlemine Mağripli'nin benliğinin yüreğine sinsi bir hiçlik sızdırarak başlar. Bu sinsi hiçlik *Macbeth*'de siyasi hırs şekline bürünürken, *Othello*'da cinsel kıskançlık haline gelir. Othello, Iago'ya canını sıkan şeyin ne olduğunu sorduğunda, Iago "Hiçbir şey Lordum!" diye cevap verir. İronik bir şekilde bu cevap çok doğrudur. Aslında onu rahatsız eden bir hiçbir şey yoktur. Ama Iago verdiği basit cevapta Othello'nun o an –karısı Desdemona'nın sözde sadakatsizliğiyle ilgili– korkunç bir şey sezeceğini doğru tahmin etmiştir. Othello'yu endişelendiren "hiçbir şey" aslında sebepsiz bir cinsel kıskançlıktır.

Bu isimsiz korku, tıpkı *Macbeth*'in cadılarının oyunları gibi benliğin bütün tutarlılığını yok etmektedir. Bütün dünyayı korkunç bir belirsizlik durumuna dönüştürmektedir. Tutarsızlık, devriklik, çift anlamlılık ve sapkın bir mantık bu durumun olduğu kadar *Macbeth*'in cadılarının da özellikleridir. "Karımın dürüst olduğunu düşünüyorum," diye homurdanır Othello, "ve olmadığını." Iago'nun incelikli iması onu insanın hem bir şeye, hem de tam zıddına inanmasına yol açan akıldışı duruma sürüklemiştir. Bu paranoyak kıskançlık, dünyayı sonsuza değin yorumlayabileceğimiz ve sonra da yanlış yorumlayabileceğimiz bir metin haline getirir. Görünüşteki en zararsız işaretlerden en korkunç anlamlar çıkarabiliriz. Othello, ortada bir gizem bile yokken gizemin yüreğini sökmeye uğraşmaktadır. Çevresindeki her şey uğursuz bir gerçek dışılıktadır çünkü bütün gördüğü, ardında saklı olan korkunç cinsel gerçeği gizleyen boyalı bir paravandır. Hiçbir şey göründüğü gibi değildir. Hastalık derecesinde kıskanç olanlar her şeyin aslında açık ve seçik, göründüğü kadar basit olduğunu ve inanabiliyor musunuz, gördüklerinin gerçek olduğunu kabul

edemezler. *Bir Kış Masalı*'ndaki paranoyak kıskanç Leontes'in dediği gibi:

> Demek fısıldaşmalar bir hiç?
> Yanak yanağa durmalar? Birbirine değen burunlar?
> Dudak dudağa öpüşmeler?
> O zaman dünya ve içindeki her şey de bir hiç;
> Gök kubbe de öyle, Macaristan da.
> Karım bir hiç; bu hiçlerin de hiçbir şeyi yok
> Eğer bu bir hiçse...

Pincher Martin gibi nereye baksanız bir hiç; kaya, gökyüzü ve okyanus dağılmaktadır. Dil, tıpkı Iago'nun "hiçbir şey"i gibi dünyada şaşırtıcı bir yarık açmaktadır. Ortada olmayan şeyleri şaşırtıcı bir açıklıkla görmeni sağlayarak yok olanı var kılmaktadır.

Othello bu aldatmacaya feci şekilde kapılmıştır çünkü Freud'un savunma mekanizmaları kuramına göre "ilkel" dürtülerini ulvi bir idealizme dönüştürmüştür. Freud'a göre böyle yapanlar söz konusu dürtüleri zayıflatırlar ve böyle yaparken de ölüm dürtüsünün kurbanı olurlar. İşte bu yüzden melek gibi bir insan aniden şeytanlaşıverir, tıpkı Othello'nun birkaç sahnede toplumun saygın bir üyesinden saçma sapan konuşan bir seks manyağına dönüşmesi gibi. Görkemli belagati sıkıntılar karşısında dağılıp giderken, kendini ziyaret eden birtakım önde gelen zevatı "Ey keçiler ve maymunlar!" diyerek kaçıkça selamlar. Bu, yüksek rütbeli bir devlet görevlisine pek de yakışan bir selamlama değildir. Kafasında idealleştirdiği Desdemona ise Othello için bir fetiş haline gelmiştir –Freud'a göre fetişin işlevi bilinçaltının fırtınalı gerçeklerini bastırmaktır. "Aaah çok seviyorum onu," diye inler Othello, "ve onu sevmediğimde/ Kaos geri geliyor." Othello kendiyle ilgili korkutucu içgörülerinden uzaklaşabilmek için karısını sevmeye mecburdur. Bu ken-

dinden uzaklaşma, kaçma edimi sayesinde kişiliğinin parçalanıp kendine zarar vermesinin önüne geçer.

Kötülükle ilgili pek çok edebi çalışma vardır ama kötü ruhlu olmakla suçlanan çalışma azdır. Zamanın genç hanımlarının sadece kapalı kapılar ardında okuduğu ve neticede Paris kraliyet mahkemesinin "tehlikeli" olmakla suçladığı *Les Liaisons Dangereuses* (1782) kötü olmakla suçlanan kitaplardandır yine de. Pierre de Laclos'un romanının başkarakterleri Markiz Merteuil ve eski sevgilisi Vikont Valmont cinsel entrikalarıyla başkalarını çoğunlukla sadece eğlenmek için mahveden, manipülasyonda ustalaşmış korkunç insanlardır. Valmont, bir melek kadar masum olan Madam Torvel'i hesaplı kitaplı bir soğukkanlılıkla baştan çıkarır çünkü erdemliliği ve dini bütünlüğü onu Valmont'un entrikalarına layık bir "düşman" yapmaktadır. Bu yönden bakıldığında Valmont'un tavrında Iago'dan bir şeyler vardır. Valmont romanın ortalarına doğru Torvel'i baştan çıkarmayı başarır ve ilerde umutsuzluk içinde ölecek olan kurbanını aniden terk eder. Torvel'i Valmont'un kötü kişiliğiyle ilgili olarak uyarmaya çalışan Madam Volanges'ten de on beş yaşındaki kızı Cecile'i baştan çıkararak intikamını alır. Cecile'in saygın nişanlısının gerdek gecesinde Valmont'un gelişkin cinsel tekniklerinin sonucunu gördüğünde neler yaşayacağını düşünmek ona özellikle keyif vermektedir. Cecile hamile kalır ve bir manastıra çekilir; soylu nişanlının gözü döner ve Valmont'u bir düelloda öldürür.

Valmont'un hevesli suç arkadaşı Markiz Mertel dünya edebiyatının en kötü kalpli sahtekârı olma iddiasındaki bir kadındır. Bu iki ahlaksız aristokrat "aşk" sanatının, psikopatlara özgü tüm sadist hazlarla yönlendirdikleri oyunlarının erbabıdırlar. İçinde bulundukları yüksek Paris sosyetesinde sevgilin düşmanındır, ona kur yapmak ele geçirip öl-

dürmektir ve onu baştan çıkarmak mahvetmektir. Valmont ve eski metresleri gem vurulmaz bir ihtirasın kurbanı oldukları için değil, aksine onun kurbanı olmadıkları için kötüdürler. Ussal olanı ve erotiği birleştirmeleri Valmont ve ekürisini Fransız sterotipleri olarak görmemize yol açar. Bu aristokrat ikili kendi duygusal hayatlarından en az Leverkühn kadar uzaktırlar ve bu yüzden çevrelerindeki zavallı yaratıklara musallat olmaktadırlar. Aşk, onlar için, sadece yıkıcı bir keyif almak için gerçekleştirilen askeri bir mücadele veya psikolojik bir deneydir. Aşkın sevgiyle hemen hiç ilgisi yoktur. Başarılarının hastalıklı amaçsızlığı onları çok bilinen geleneksel bir kötülük imgesine yaklaştırmaktadır. Bu imge Sade'dan Sartre'a pek çok yazarın eserinde görülür. Yani, şeytanın Fransız olduğunu düşünmek için geçerli sebeplerimiz olabilir.

Othello'da bir başkasını kasti bir şekilde, hem de görünürde hiçbir neden yokken mahveden bir insan portresi görürüz. Kötülük, öyle görünüyor ki, tam bir kayıtsızlık halidir. Eğer bu söylediğimiz doğruysa, şimdiye değin ele aldığımız hiçbir edebi karakter, şaşırtıcı bir şekilde, bu kategoriye girmiyor. Golding'in karakteri Pincher Martin hiç kimseyi sırf zevkine öldürmemiştir. Öte yandan, ister yaratıcı ister yıkıcı olsun, hiçbir eylemi hesapsız değildir. Martin'in çömlek çarkında neşeyle ıslık çalarak oyalandığını hayal etmek zordur. Onun kişiliği sadece acımasız çıkarlarına hizmet eder– "saf" kötü ise kendi çıkarını tehlikeye atmak pahasına mahveder ve yok eder. Bu eylemler aslında kötüye de makul miktarda acı verir; bunu yakında göreceğiz. Ama ne var ki bu acı aynı zamanda büyük bir mutluluk kaynağıdır. Düşünür John Rawls'un dediği gibi (ki kuru akademik tarzını bilenler şaşıracaktır): "Kötü insanı harekete geçiren adaletsizliğe olan sevgisidir: Eziyet ettiği insanların güçsüzlüğünden

ve aşağılanmasından keyif alır ve o ezilen insanların başlarına gelenlerin kendisinden kaynaklandığını bilmelerinden haz duyar."[5] Kötülük tamamen sapkındır. Bir tür kozmik huysuzluktur. Adaletsizlik hayran olunacak bir başarı haline gelsin diye geleneksel ahlak değerlerini alaşağı ettiğini söyleyebilir ama gizliden gizliye bu söylediğine de inanmaz.

Graham Greene'in Pinkie'si kötülüğün bazı geleneksel özelliklerini reddeder. Somut sebeplerle cinayet işler (mesela işlediği suçlar ortaya çıkmasın diye), sırf kötülük olsun diye değil. Bu yönden, Fransızların *acte gratuit* dediği, kasten amaçsızca yapılan eylemlere kendini kaptırmayan sıradan gangsterlere benzer. Thomas Mann'ın Adrian Leverkühn'ü, bir çocuğun ölümünden sorumlu olduğunu düşünse de kendinden başka kimseye zarar vermez. Kendi canına da sırf keyfine kıymaz. Gecikmeli intiharının sanatsal bir amacı vardır. *Üçüncü Polis*'in isimsiz anlatıcısı ise kesinlikle cehennemdedir; ama yaşlı Mathers'i parası için öldürür, öylesine değil. O zaman belki de salt kötü de sıradan kötü de cehenneme gidecek diye düşünebiliriz. *Macbeth* cadıları insanlara sırf eğlence olsun diye kötülük ediyor olabilir ama kesinlikle eleştirmenlerin söylediği kadar kötü değillerdir. Belki Iago en az gayretle kötü olmanın gereğini yerine getiriyordur.

Biraz önce adını andığımız sahtekârları içermeyen bir kötü tanımının işe yaramayacak kadar dar olduğu iddia edilebilir. Böyle bir tanım gerçekten de fazlasıyla teknik ve hassas değil mi? Bu tanım kötü insanı, işin özünde, Immanuel Kant'ın deyişiyle "radikal" kötü olarak görmektedir. Kötülüğü sırf kasten kötülük yapmak için yapılmış bilinçli kötülük olarak algılamaktadır ki Kant bunun mümkün olmadığını düşünür. Kant'a göre insanların en aşağılığı bile ahlak kurallarının yetkesinin farkındadır. Ancak bu tanımın katılığı,

5 Akt. Peter Dews, *The Idea of Evil* (Oxford, 2007), s. 4.

bazıları ergen suçluları ve Kuzey Kore'yi düşüncesizce yaftalasa bile, kötülüğün aslında ne kadar az rastlanır bir şey olduğuna da işaret edebilir. Öte yandan kötülük tanımını geniş tutmanın da tehlikeleri vardır. Söz gelimi Kant kötülük, kötü yüreklilik, alçaklık ve yozlaşmışlık gibi kavramlar kullanır; oysa geniş gönüllü liberaller bütün bunları hafif yollu ahlaksızlık olarak algılar. Kant kötülüğün insanın ahlak kurallarından sapma eğiliminden kaynaklandığını söyler. Oysa kötülük çok daha ilginç bir kavramdır. Ve her tür sapma, kötülük sıfatına layık değildir.

Kötülüğe faşist teşkilatların üst kademelerinde sık rastlanmaktadır. Neyse ki faşist teşkilatlara az rastlanmaktadır, en azından çoğu zaman. Şu var ki kötülük salgını başladığında, tıpkı uçak kazası gibi, etkisi büyük olur. Bu konuda aklımıza hemen Yahudi soykırımı gelir. Bu, yerinde bir tepki olsa da soykırımın ne kadar istisnai bir durum olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. İstisnai olan elbette sebep olduğu çok büyük sayıdaki masum erkek, kadın ve çocuk katliamı değil. Stalin ve Mao'nun devlet eliyle işlediği cinayetlerin sayısı çok daha fazladır. Yahudi soykırımı sıra dışıdır çünkü modern siyasi devletlerin sağduyusu genelde araçsaldır ve belli bir amaca erişmek için kullanılır. İşte bu yüzden modern çağın ortasında bir tür vahşi *acte gratuit*, katliam için yapılmış bir katliam, görünüşe göre sırf keyif için yapılan bir yok etme şenliği görmek şaşırtıyor bizi. Böylesi bir kötülük hemen her zaman kişisel düzeyde gerçekleştirilir. Hiç de deli gibi görünmeyen ve sırf hastalıklı bir haz peşinde 1960'larda İngiltere'de çocukları katleden Moor katilleri söz konusu kötülük anlayışına uygun bir örnektir.

Bu örneğin aksine kitlesel sebepsiz kötülük örneği azdır. Böyle durumlar için devasa organizasyonlar gereklidir; ciddi bir çıkar elde etme ihtimalleri olmadıkça insanlar doğal olarak böyle girişimlerde zaman ve enerji sarf etmek iste-

mezler. Toplumsal psikoz öyle her gün karşılaşacağımız bir olay değildir, tabii din ve Michael Jackson hayranları derneği bu işe el atmamışsa. Nazi ölüm kamplarının en grotesk yönü makul, titiz ve faydacı tedbirlerin, somut hiçbir amacı olmayan bir eylemin hizmetine koşulmuş olmasıdır. Sanki projenin kimi bölüm ve parçaları mantıklıdır da operasyonun geneli anlamsızdır. Aynı şey, somut hiçbir işlevi olmayan bir durumda mantıklı hamlelerin yapıldığı bir oyun için de geçerlidir.

Stalin ve Mao kitleleri bir amaç uğruna katletmiştir. Kanlı eylemlerinin altında çoğu kez vahşi bir rasyonellik yatıyordu. Bu eylemlerini Nazilerinkinden daha az iğrenç ve yanlış yapmıyor. Neticede böyle alçaklıkların kurbanları, sebepsiz yere mi yoksa titiz bir planın parçası olarak mı öldürüldüklerini umursamazlar. Aslında elle tutulur bir amaçla işlenen suçlar, sebepsiz yere işlenen suçlardan çok daha fenadır. Andre Gide'in *Les Caves du Vatican* romanında olduğu gibi hiç tanımadığınız birini keyfine trenden atmak, yarım düzine yabancıyı sırf kompartımanda kendinize biraz yer açmak için atmanızdan daha kötü değildir. Sonuç olarak, Stalin ve Mao'nun suçları Hitler'in yaptıklarından daha az iğrenç değildir. Sadece farklı bir kategoride yer alırlar.

Kimileri "nihai çözüm"ün gerçekte amaçsız olmadığını öne sürebilir. Sonuçta eğer Naziler bunu bir çözüm olarak görmüşse, muhtemelen bu planın bir amacı vardı diye düşünebilirler. Her şeyden önce Yahudileri şeytanmış gibi göstermek milli birlik davasına yaradı; her yere sinmiş bir düşman yaratıldığında milli birlik daha kolay elde ediliyor. Ayrıca rejimin, komünistler gibi, siyasi düşmanlarından kurtulmak için bariz, somut sebepler oluşturuldu. Öte yandan, cinsel "sapık"ları veya zihinsel ya da fiziksel özürlüleri öldürmenin Alman ırkını saflaştıracağı düşünülüyordu. Irkı saflaştırma bahanesini birazdan irdeleyeceğiz. Ancak şunu da be-

lirtmek gerekiyor: Bir öcü yaratmak için altı milyon insanı öldürmenize gerek yoktur. Her halükârda günah keçisi yapmak için insanları öldürmeniz gerekmiyor. Aksine bu iki sonuç kesinlikle birbiriyle bağdaşmıyor. Eğer günah keçilerinizi öldürürseniz, yerlerine yenilerini bulmanız gerekir. Zaten "nihai çözüm" neye çözüm oldu ki?

Bazen pragmatist olan ve olmayan arasında kesin bir fark olmadığı da doğrudur. Engizisyon, söz gelimi, hangi kategoriye girer? Mizah ve sanat ciddi somut etkileri olmadığı için büyük oranda faydacı değildirler. Yine de kimi zaman toplumda bir etki yaratabilirler. Örnek olarak bir ülkenin askeri başarısını kutlamak için bestelenmiş vatanperver bir marşı düşünün. Katliam ve soykırımın genellikle siyasi amaçları vardır –mesela ülke sınırlarını genişletmek, ya da ülkenin potansiyel düşmanlarını yok etmek. Ancak bu eylemleri, içerdikleri aşırı vahşetin de gösterdiği gibi, somut amaçlara indirgemek ender olarak mümkündür. Bu eylemler bu denli vahşi ise, sadece toprak ve güç değil de insanların kimliklerini de içerdiklerindendir. İnsanlar kimliklerini sürdürmek için genellikle barbarca eylemlere girişir. Ve böyle girişimlerde pragmatik olan ve olmayan birbirine geçer. Freud'a göre ölüm dürtüsü, (doğayı kontrol altına almak gibi) emrine amade olması gereken somut amaçların sadistçe ve anlamsızca ötesine geçer. Ölüm dürtüsü herkesin bildiği, her an kendi çıkarı için sizi terk etmesi muhtemel, güvenilmez bir uşak gibidir. Primo Levi, Hitler döneminde şiddetin ya kendi başına bir amaç ya da amacıyla orantısız olduğunu belirtir.[6]

Altı milyon kemancıyı ya da ela gözlü altı milyon kişiyi öldürmek gibi tamamen rastgele bir katliam olma anlamında akıldışı değildir Yahudi soykırımı. Öldürülenler, Yahudi, Çingene ya da eşcinsel ya da Nazilerin sakıncalı gördükleri

6 Primo Levi, *The Drowned and the Saved* (Londra, 1988), s. 101 [Boğulanlar Kurtulanlar, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları, 1996].

bir gruba dahil oldukları için öldürüldüler. Eşcinsellerin ve solcuların öldürülmesi "nihai çözüm"ün, sadece Yahudiler gibi (Alman Yahudileri de dahil) etnik veya ırksal yabancıları katletmekten ibaret olmadığını gösterir bize. Ancak bütün bu insanlar neden sakıncalı görülmüşlerdir? Çünkü Alman halkının ve sözde Aryan ırkının saflığına ve birliğine karşı bir tehdit oluşturdukları düşünülmüştür. Bu da Naziler için ölüm kamplarını kurmak için yeterli bir gerekçeydi.

Öte yandan söz konusu tehdit pek de somut bir şey değildi. Sözde yabancılar, devleti yaptıkları veya yapmayı planladıklarıyla değil de sadece varlıklarıyla huzursuz ediyordu, tıpkı Othello'nun varlığının Iago'yu rahatsız etmesi gibi. Popüler postmodern jargonu kullanırsak, sakıncalı insanlar sadece "öteki" oldukları için rahatsızlık vermiyordu. Nazi Almanya'sında, müttefikler de dahil, bol bol "öteki" vardı. Ancak Hitler'in müttefik bombardımanlarına karşılık olarak yabancıları toptan yok etmek için iyi hazırlanmış bir planı yoktu. Naziler Belçikalıları sadece Belçikalı oldukları için öldürmemiştir. Müttefik Kuvvetleri, Naziler için gerçek bir tehlike oluşturuyordu ama bu tehlike ontolojik, yani birinin varlığına yönelik diye niteleyebileceğimiz bir tehdit değildi. Yahudilerin ve diğer sakıncalılara atfettiklerinin aksine müttefikler sinsice kimliklerinin ta kökünü baltalamıyorlardı. Sizi toplu katliama yönelttiğini düşündüğünüz türdeki ötekiler genellikle, sizin kişiliğinizin ta yüreğindeki bir boşlukla şu ya da bu şekilde bağlantılıdır. Fetişler, ahlaki idealler, saflık fantezileri, manik bir irade, tartışılmaz devlet fikri ve Führer'in fallik görüntüsü gibi şeylerle doldurmaya çalıştığınız işte bu sancılı boşluktur. Nazizm bu yönden köktenciliğin diğer türlerine benzer. Ötekini yok etmenin çirkin hazzı, kendinize yaşadığınızı ispatlamanın tek yolu haline gelir. Kimliğinizin çekirdeğindeki eksiklik, başka pek çok şeyin yanı sıra, ölümün prematüre tadı gibidir ve insan faniliğinin

yarattığı korkuyu savuşturmanın bir yolu, bu travmayı kendi kişiliklerinde yaşayanları tasfiye etmektir. Böylece, teoride dahi yenemeyeceğiniz tek düşmandan, yani ölümden daha güçlü olduğunuzu gösterirsiniz.

Güç, zayıflıktan nefret eder çünkü zayıflık güçlünün zaaflarını yüzüne vurur. Naziler Yahudileri bir tür balçığımsı hiçlik veya fazlalık, insanlığın en utanç verici kırılganlığının müstehcen bir işareti olarak görüyordu. Eğer Naziler kendi kimliklerinin bütünlüğünü korumak istiyorlarsa, bu işaretten kurtulmaları gerekiyordu. Filozof Otto Weininger'e göre ise kadınların korkutucu bir hiçliği vardır. *Cinsellik ve Karakter* adlı çalışmasında kadınların erkekleri baştan çıkarma çabalarını "hiçbir şey"in "bir şey"i kıskanmasına benzetir. Ancak hiçliği nasıl yok edebilirsin ki? Ve bu işi başarıyla bitirdiğini nasıl anlayabilirsin? İçindeki hiçliğin korkusunu, etrafında var olan ıvır zıvırı çoğaltarak bastırabileceğini düşünmek saçma bir tutarsızlık değil mi? İşin aslı yokluğu yok edemezsiniz. Böyle bir şey yapabilmek için Nazi Almanya'sının, sonsuza kadar değilse bile, en az bin yıl sürmesi gerekirdi. Popüler halk inancına göre cehennem azabının sonsuza kadar sürmesi de bu yüzdendir. Kökü kurutulacak iğrenç bir şeyler hep vardır –elde edilecek hep daha soylu, daha mükemmel bir saflık da. Gezegendeki bütün Yahudileri öldürmenin Naziler için çekici sebepleri vardı ve bu sebeplerden biri de estetik mükemmelliğe ilişkindi. Mutlak yıkım kavramından sağılacak şeytani bir haz vardı. Kötülük, hatalara, açık uçlara ve kaba tahminlere katlanamaz. Bu yüzden de bürokratik akılla akrabadır. İyilik, tam tersine, şeylerin kusurlu, tamamlanmamış doğasını sever.

Kötülüğün iki farklı yüzü olduğunu söylemiştik; Naziler bu iki farklı yüze çok yerinde bir örnektir. Kötülük, bir yandan var olanın sinsi bir eksikliğidir; öte yandan, tam tersidir –anlamsız bir varlığın korkutucu üremesidir. Nazi ideo-

lojisinde Yahudiler ve diğer ötekiler kötülüğün her iki yönüne de aynı anda sahiptirler. Bir yandan, yokluğu temsil etmektedirler –daha önce gördüğümüz üzere Nazilere özlerindeki yokluğun dehşetini anımsatmaktaydılar. Öte yandan, anlamsız bir maddeyi, insandan düşük bir artığı sembolize etmekteydiler. Böylece, Nazizm'ın "meleksi" yönü, düzen ve idealizm saplantısı için bir tehdit oluşturdular. Ne kadar çok Yahudi katletseniz de, disiplin ve düzen konusunda ne kadar ısrar etseniz de, etrafta, sizin yüce planınızı kirletecek bu insan artığından kalıyordu. Milan Kundera *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*'nda şöyle der: "Ölümün iki yüzü vardır. Biri yok oluş; diğeri de geride kalan korkutucu varlık, yani ceset." Ölüm hem varlığın yok oluşu, hem de onun artığıdır. Olağanüstü bir şekilde anlamlı ama boş bir sayfa kadar da anlamsız...

Kötülüğün bu iki boyutunun ortak noktası bir saf olmama korkusudur. Saf olmamayı, bir yandan, hiçliğin mide bulandırıcı bir tortusu olarak görebilirsiniz –bu durumda saflık varlığın meleksi bir doluluk durumudur. Öte yandan saf olmamak, akıl ve anlamdan kopmuş maddesel dünyanın bir yığın uygunsuz artığı olarak görülebilir. Bu durumla karşılaştırıldığında saflığı sembolize eden yokluktur. Naziler kötülüğün bu iki boyutu arasında sallanıp durdular. Meleksilik ve şeytanilik arasında, kaosu reddetme ve kaosta âlem yapma arasında gidip geldiler. Nazilerin ikinci türdeki kötülüğüne Alman teolog Karl Jaspers şahit: Üçüncü İmparatorluk'un gölgesinde yazan Jaspers Nazizm'ın "anlamsız eylemlerden, işkence etmekten ve görmekten, amaçsız yıkımdan, dünyaya karşı sonsuz nefretlerinden ve kendi iğrenç varlığına tepeden tırnağa nefret kesilmiş insan varoluşundan keyif aldığını" söyler.[7] Şeytaniliğin daha özlü bir anlatımı zor bulunur. Kötülük bir muamma ya da sapkınlıktır ve *Mac-*

7 Karl Jaspers, *Tragedy Is Not Enough* (Londra, 1934), s. 101.

beth cadılarının farklı anlamlarda oyunbaz olmaları bu yüzdendir. Kötülük hem ağırbaşlı hem de sefahat düşkünüdür. Ruhen ulvidir ama yıkıcı bir siniklikten mustariptir. Kişinin kendini megalomani derecesinde beğenmesini de içerir, kendine patolojik bir horgörüyle bakmasını da.

Kötülüğü amaçsız ve sebepsiz bir eylem olarak görmenin daha iyi olup olmadığı konusuna geri dönelim. Bir anlamda sorunun cevabı kesinlikle evettir. Fransız psikanalist Andre Greene'e göre "kötülüğün nedeni olamaz çünkü '*raison d'etre*'si, var olan hiçbir şeyin anlamlı olmadığını, bir düzene uymadığını, amaç gütmediğini, sadece canının çektiği nesnelere kendi iradesini dayatmak için gerek duyduğu güce güvendiğini ilan etmektir."[8] Bu sözler Pinkie'yi ve Pincher Martin'i pek güzel tanımlıyor. Ancak kötülüğün kesinlikle kendince amaçları vardır. Kötüler sırf eğlenmek için çevrelerine zarar veriyor gibi görünebilir ama bu gerçeğin sadece bir yönü. Kendi kimlikleri için tehdit oluşturanları felakete sürüklediklerini daha önce görmüştük. Biraz sonra da, ayrıca içinden çıkamadıkları cehennemi bir ikilemin sıkıntısını hafifletmek için etrafı kasıp kavurduklarını göreceğiz. Kötüler acı çekerler ve acı çeken çoğu insan gibi, acıdan kurtulmak için ölçüsüz çarelere başvurabilirler. Bu da, dolayısıyla, her ne kadar devrimci fikirleri olan köylüleri katletmekle aynı düzlemde olmasa bile, bir çeşit amaçtır. Demek ki, kötülüğün tüyler ürpertici bir rasyonelliği vardır.

Şu da bir gerçek ki, bir adım geri gidip bir insanın kimliğine *neden* sarılmak isteyebileceğini tartışabiliriz. Birinin kimliğine sıkı sıkıya sarılmasını zorunlu kılan bir sebep yoktur her zaman. Aslında, gerçekçi olmam gerekirse, kendimden başka biri olsam çok daha iyi olurdu. Mesela Mick Jagger. Siz de Naziler gibi kimliğinizin diğer kimliklerden çok daha üstün olduğunu iddia edebilirsiniz –yani eğer bu asıl ırk batarsa,

8 Akt. Peter Dews, *The Idea of Evil* (Oxford, 2007), s. 133.

onunla birlikte değerli pek çok şey de suyun dibini boylar. Ancak Nazilerin suiistimal ettikleri bu tavrın, kendi kimliğimizi korumaya yönelik patolojik dürtüyü rasyonalize etmenin bir yolu olduğunu görmek hiç de zor değil. Bütün bunların, olduğumuz kişi konusunda ısrar etmenin sadece daha cafcaflı ve ölümcül bir türü olduğu iddia edilebilir.

Cezayir vatandaşı, trapez akrobatı ya da Anglo-Katolik bir vegan olmayı sürdürmek istememiz için belli bir sebebimiz yoktur. Aslında bazen özellikle değer vermediğimiz bir kimliği yaşamak isteriz. Ancak egomuzun kendi bütünlüğünü korumak gibi bir içsel dürtüsü vardır. İş böyleyken, kötülüğün amaçlı mı yoksa amaçsız mı olmasının belirsizliği anlaşılırdır. Kötülük başka bir şey uğruna yapılır ve bu açıdan bakıldığında, bir amacı vardır; ama bu başka bir şeyin kendi başına bir amacı yoktur. Iago, Othello'yu kısmen kimliği için bir tehdit olarak gördüğü için öldürür; ama bunun Othello'yu öldürmek için neden geçerli bir sebep oluşturduğu anlaşılmazdır. Böyleyken bile Iago'nun eylemleri yeterince anlamlıdır –bu yüzden de kötülüğün sırf kötülük olsun diye yapıldığını söylemek tam doğru olmaz. Kötülük, işin aslı, kendisi amaçsız olan bir durum için yapılan amaçlı bir harekettir. Bu duruma en yakın analoji yine oyun olacaktır.

Aslında bir amaçla yerine getirilen herhangi bir eylemi yeterince geriye götürürseniz, anlamsız birtakım ilişkilerin hizmetinde olduğunu görürsünüz. Otobüsün peşinden neden koştu? Çünkü kapanmadan bakkala ulaşmak istiyordu. Bunu neden yapmak istiyordu? Diş macunu almak için. Neden diş macunu almak istiyordu? Dişlerini fırçalamak için. Dişleri niye fırçalarız? Sağlıklı olmak için. Niye sağlıklı olmak isteriz? Hayattan daha çok keyif almak için. İyi de hayattan keyif almanın nesi var ki? Bu Pinkie'nin önemsediği bir değer değildir. Bu noktada, Ludwig Wittgenstein'in diyebileceği gibi, baltayı taşa vururuz. *Felsefi Soruşturmalar*'da

sebeplerin bir noktada bitmesi gerektiğini söyler. Sadece beş yaşındaki çocuklar, durmak bilmez metafizik sorgulamalarıyla bu gerçeğe karşı durular.

Filozof Colin McGinn, *Ahlak, Kötülük ve Roman* adlı çalışmasında sadistlerin acıya amaçsızca değer verdiklerini ve acıyı, başkalarına yaşatarak olabildiğince çoğalttıklarını belirtir. Sadistler acının belli bir amaca hizmet ettiğini düşünmez; kıdemli başçavuşlar ve muhtemelen Edinburg Dükü de bu eğilimdedir. McGinn aslında belli amaçlar güden türde kötülerin de olduğunu düşünüyor. Ancak, eylemiyle ilgili herhangi bir açıklama ihtiyacı duymayan, amaçtan tamamen uzak bir tür "ilkel" kötülük de vardır. Bazı insanların, McGinn'e göre, başka türlü olmak ellerinden gelmez. McGinn'in tutucu bir Anglosakson filozof olarak böylesi dayanaksız bir açıklamaya başvurma ihtiyacının sebebi, psikanaliz gibi Avrupai gizemlerle alışverişinin olmamasıdır. (Aynı gafletle kötülükle mücadele etmek için bir takım akıldışı önerilerde de bulunur.) Eğer kötülüğe gereken önemi verseydi, kendisi kötülüğün arkaik bir sadizm türü olmadığını görürdü. Kötülük, korkunç bir içsel eksiklikten kurtulmaya çalışan bir zalimliktir. Ve meseleye böyle baktığımızda, "ilkel" kötülük bile hepten amaçsız değildir.

McGinn kitabının bir başka yerinde kötülüğün amaçsızlığına dair kendi duruşunu çürütebilecek bir argüman öne sürer. Çekilen yoğun acının, insan varoluşunun değerini azaltması gerektiğini söyler. Yaşam, ıstırap içindekiler için kurtulunması gereken bir angarya haline gelmiştir. Yoğun acı çeken pek çok insan ölmeyi yeğler. Ve ruhen ölü olan kimileri acı çekenleri izlemekten keyif alır çünkü bu onların insan yaşamına yönelik sofu nefretlerini haklı çıkarmaktadır. Yani başka insanların acılarından haz almalarının bir sebebi vardır. (Aynı şekilde başkalarının kazanımlarına üzülmek de [yani kıskançlık] sebepsiz değildir çünkü başkalarının başa-

rılan kendi başarısızlığımızı yüzümüze vurur.) Başkalarını, kendi nihilist kimliklerine dönüştürmek için inleten bir tür sadist de vardır. Şeytan, kulaklarına hayatın zaten değerli bir şey olmadığını fısıldayarak kederli insanlara sahte avuntular verir. Şeytanın düşmanı, her zamanki gibi erdemden çok hayattır. Eğer erdemin yüzüne tükürüyorsa, Aristo ve Aquinas'ın işaret ettiği üzere, erdem tartışılmaz bir biçimde hayatı en dolu ve yoğun yaşamanın yolu olduğundandır.

19. yüzyıl filozoflarından Arthur Schopenhauer, insanlık kasvetinin büyük anıtlarından olan *İrade ve Düşünce Olarak Dünya* adlı çalışmasında iyi, kötü ve şeytani olanı tanımlar. Kötü eylemler, filozofa göre, bencildirler ama şeytani eylemler bir başka grupta yer alırlar. Gözü kara bencillik veya fanatik çıkarcılıktan ibaret değildir şeytanilik. Bu terimle kastettiği aşağı yukarı benim burada anlatmakta olduğum şeydir. Schopenhauer şeytani eylemlerin, "irade" adını verdiği şeyin içsel acısından kurtulma çabasından kaynaklandığını söyler ve bu acıdan kurtulmanın yolu başkalarına işkence etmektir. Psikanaliz jargonunu kullanırsak, şeytanilik bu durumda bir tür yansıtmadır.

Schopenhauer'a göre "irade" bizim varlığımızın tam yüreğinde yer alan ama kişisel refahımızı zerrece umursamayan hastalıklı bir itkidir. Sebepsizce acı çekmemizi emreder. Aslında, kendi beyhude üremesinin ötesinde, akla yatkın bir amacı kesinlikle yoktur. Bu gücün etkisi altındaki insanlar, der Schopenhauer, bir arzudan diğer tatmine koşarlar ve "sonunda bütün dilekler yerine getirildiğinde bile "irade"nin baskısı, belli bir hedef olmaksızın sürmeye devam eder ve "irade" kendini kişiye en korkunç perişanlık ve boşluk duygusundan kaynaklanan bir acı olarak hissettirir."[9] Sadece belli bir şeyi arzulamayı bıraktığımız-

9 Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea* (New York, 1966), Cilt 1 s.

da Schopenhauer anlayışındaki arzunun katışıksız acısı karşısında afallayıp kalırız, yani arzunun en saf halini yaşadığımızda.

Sigmund Freud, Schopenhauer'dan çok etkilenmiştir ve onun bahsettiği bu hastalıklı sadist gücü ölüm güdüsü olarak yeniden yorumlamıştır. Ancak Freud'un farkı bu kindar gücü keyifli olduğu kadar ölümcül bulmamızı öne sürmesinden kaynaklanır. Bir yönden ölümü olağanüstü bir biçimde tatmin edici buluruz. Eros ve Thanatos, aşk ve ölüm, Freud'a göre yakından bağlantılıdır. Her ikisi de kimliğimizden vazgeçişi gerektirir. Süper egonun saldırısına uğrayan, idin hırpaladığı ve dış dünyanın dövdüğü zavallı, yaralı egomuz haliyle kendi çözülmesi ve yok olmasına meftundur. Kötü yaralanmış bir hayvan gibi, nihai kurtuluşunun ölümüne doğru sürünmekte olduğunu fark eder. Başlangıçtaki cansız varoluş durumuna dönmek acılarını sone erdirmenin tek yoludur. Edebiyatın uzun zamandır haberdar olduğu bir durumdur onunkisi. Gece yarısına acısız varmak, Hamlet'in kelimeleriyle, yürekten dilenen bir temennidir, der Keats. Thomas Mann'ın muhteşem romanı *Buddenbrook Ailesi*'nin sonunda, ölmekte olan Thomas Buddenbrook bir aydınlanma yaşar: "Ölüm bir mutluluktu, öyle büyük, öyle derin bir mutluluktu ki ancak şu anda olduğu gibi, aydınlanma anlarında düşlenebilirdi. Dile gelmeyecek kadar acılı bir yolculuktan dönüş, ciddi bir hatanın tamiri, zincirlerden kurtuluş, kapıların açılmasıydı ölüm –acı bir talihsizlik yoluna konmuştu yeniden."

Psikanalizin ortaya attığı gerçek skandal, çok uzun zamandır, özellikle de çocuklarca bilindiği üzere sübyan cinselliği değil, insanların bilinçaltlarında kendi yok oluşlarını arzuladıkları iddiasıdır. Kimliğimizin merkezinde mutlak hiçliğe yönelik bir itki vardır. İçimizde kendi yok oluşumuz için yaygara kopartan bir şey vardır. Psikanalize göre ken-

364 (çevirisi düzeltilmiştir).

dimizi, var olmak diye bilinen yaradan korumak için, kendi yok oluşumuzu kucaklamaya bile hazırız.

Ölüm güdüsünün etkisine kapılanlar, hiçbir şeyin aslında önemli olmadığı düşüncesinden kaynaklanan o büyüleyici özgürlük hissini yaşarlar. Lanetlenmişliğin ödülü umursamaz olmaktır. Kişisel kazançlar bile önemsizdir –lanetlenmişler kendi çarpık anlayışlarında tamamen umursamaz olduklarından, kendilerini, en az diğer varlıklar kadar alçaltmaya heveslilerdir. Ölüm güdüsü ilgi, değer, anlam ve akılcılığa karşı çılgın ve orgazmik bir başkaldırıdır. Karşısına çıkan her şeyi hiçlik adına yok etmek isteyen akıldışı bir güçtür. Ne keyif ne de gerçeklik prensibine saygısı vardır; bütün dünya paramparça olurken çıkan tınıyı duymanın verdiği muzır mutluluk için her ikisini de feda etmeye dünden razıdır.

Freud, ayıplarımız için bizi azarlayan ahlak duygusunun, yani süper egonun, ölüm güdüsüyle bağlantılı olduğunu söyler. Hatta süper egoyu "saf bir ölüm güdüsü kültürü" diye tanımlar. Süper ego kusurlarımız için bizi ayıplarken, içimizi tıka basa ölümcül bir suçluluk kültürüyle doldurur. Yine de, (mazoşist canlılar olduğumuzdan) süper egonun azarlarından keyif alır, her kabahatimizde sapkın bir mutluluk kaynağı bulduğumuz için zincirlerimizi bağrımıza basarız. Ve bu da kendimizi daha suçlu hissetmemize yol açar. Bu ek suçluluk süper egonun âlicenap terörünü daha da kindar bir güç olarak tepemize çöreklendirir ve sonuçta kendimizi daha da suçlu ve sonra daha da mutlu hissederiz ve işler böyle sürer gider. Suç ve ayıp veya "yasa" ve arzudan oluşan bir kısırdöngüye kısılıp kalırız. Bu acımasız "yasa"yı yatıştırmaya çalıştıkça kendimizi daha çok parçalamaya meylederiz.

İpin ucunu kaçırdığımızda bu açmaz bizi, Freud'un deyişiyle melankoliye, günümüz jargonuyla akut klinik depresyona itebilir. Ve bu da, en kötü durumda intihar yoluy-

la egonun yok olmasıyla sonuçlanabilir. İçgüdüsel isteklerimizden her vazgeçişimizde süper egonun otoritesi ve akıldışı garezi biraz daha güçlenir ve suçluluk hissimiz biraz daha derinleşir. Bu kindar meleke tam da bize yasakladığı arzularla semirir. Dahası tatsız bir ironi sonucu, bize yasaklar koyan "kanun", aynı zamanda bizi ihlallere özendirir. Süper egonun paranoyak yasaklamaları olmasa suç ve ayıptan haberdar bile olmazdık. Aziz Paul Romalılara yazdığı risalede şöyle der: "Yasalar olmasaydı, günahın ne olduğunu bile bilmezdim... hayat vaat eden emrin ta kendisi benim ölümüm oldu." Bunu isterseniz ilk günahın Freudça bir yorumu olarak okuyabilirisiniz. Aziz Paul'e göre söz konusu döngüden sadece kınama ve lanetleme "yasası"na, sevgi ve bağışlama "yasası"na dönüştüğünde çıkabiliriz.

Freud'a göre bilinçaltımıza giden soylu yol rüyalardan geçer; ölüm güdümüze ulaşmamızı sağlayan en güvenilir yol da bağımlılıktır. Ağır bir içki krizinin sancılarını çeken bir alkoliği düşünelim. Şişeyi bir yana atmak bu kadar zor ise, bu içkinin tadını çok sevmesinden değildir. Alkolik içkinin tadını sevmediğini bile söyleyebilir. İçkiye düşkündür çünkü içki içsel kişiliğindeki bir gediği ya da eksikliği tamamlamaktadır. İçki bu dayanılmaz boşluğu doldurarak, tıpkı Desdemona ve Othello ilişkisinde olduğu gibi, bir fetiş işlevi görür. Ancak alkolik kendi yok oluşuna da bağımlı olduğu için şişeden vazgeçmesi zordur. Ve bu da güçlü bir haz kaynağıdır. Vücudundaki her bir siniri mahvetmiş olmasına ve bu durumun kendisine ölümcül bir acı vermesine rağmen içmeye devam etmesinin asıl sebebi budur. Haz, kendine eziyet etmekten ayrılamaz. Kendimizi lime lime etmemiz ölüm güdüsü için yeterli değildir. Cüretkâr bir yüzsüzlükle bu işi yaparken süreçten keyif almamızı da talep eder. Ölüm güdüsüne intihar eğilimli olmamız yetmez, sapkın olmamızı da ister.

Bir hırsız kanunu eğlenmek için çiğnemez. Kendini zenginleştirmek için yapar bunu. Ama *Itiraflar*'da yazdığına göre Aziz Augustine gençliğinde bir bahçeden meyve çaldığında hisleri farklıdır: "Günahın ve hırsızlığın kendisi hoşuma gitti... Herhangi bir kazanç için kötülük yapmamıştım. Ve bu kötülüğün, kötülük yapmak dışında bir amacı yoktu. Yaptığım yanlıştı ama hoşuma gitmişti; mahvolmak hoşuma gitmişti. Günahı sevmiştim, onun sayesinde elde ettiğim şeyi değil; günahın kendisini sevmiştim... utancımdan kâr etmeye çalışmıyordum, sadece günah işlemeye açtım."[10] Kitabın ilerleyen bölümlerinde Agustine kendi kötülüklerinde, "habis bir haz ve sefil bir mutluluk" duyarak mest olanlardan bahseder.[11] Augustine günümüzde uygunsuz haz diye tanımlanan durumu anlatmaktadır. Mahkûm edilenler "yasa"dan uzak duramazlar çünkü onlar kanunları ihlal etmeye meftundurlar. Gemi her azıya aldıklarında, "yasa"nın sadist öfkesini üstlerine çekerler. Bunu yaparlarken, tıpkı bir alkoliğin şişeden son birkaç serkeş haz damlasını yudumlarken yaptığı gibi, durumun onlara olası en korkunç fiziksel ve ruhsal çöküşü getireceğini bilirler.

Alkolikler kendilerini sadece bu berbat süreçte canlı hissedebilirler –ya da içkinin onlara verdiği, hayatla ölüm arasında salınan sefil bir alacakaranlık varoluşunun tadını çıkarabilirler. İçmek alkoliğin hepten ölmediğini gösteren tek şeydir ve bu yüzden içkiye, boğulmakta olan birinin can simidine tutunduğu gibi sarılır. Bu sarılışı, kayasının üstündeki Pincher Martin gibi birazcık gevşetse, gerçekten de ölmesi –yani bağımlılığını sona erdirme gibi korkunç bir eylemle yüzleşip tekrar doğması gerekebilirdi. Alkoliği ayakta tutan mahvoluşudur. Ne kadar çok içerse, yaşıyor olmanın tüyler ürpertici parodisini o kadar çok sürdürebilir; dolayısıyla, al-

10 *The Confessions of St Augustine* (Londra, 1963), s. 61-62.

11 *A.g.e.*, s. 72.

kol Schopenhauer'un sadist "iradesi" gibi vücudunu parçalarken, çıldırtıcı acının kucağına düşeceği anı o denli uzaklaştırabilir. Søren Kierkegaard'ın dediği gibi, "bir alkolik, bir gün gelip de içkiyi bırakmaktan ve bunun peşi sıra gelmesi muhtemel ruhsal sıkıntıdan ve diğer sonuçlardan korktuğu için, kendini her gün sürekli sarhoş tutmaya çalışır. Şeytani insan da böyledir... Sadece günah işlediğinde kendi olmayı sürdürebilir."[12]

Bir alkolik ne kadar içki içmek ister? Cevap: Sonsuz miktarda... Eğer fani bedeni engel olmasa, alkolik kıyamet gününe kadar içerdi. Alkoliğin içkiye duyduğu arzu korkutucu ve ulvi bir şekilde tükenmezdir. Sayısız kalp krizinin, karaciğer naklinin, epilepsi nöbetinin ve korkunç halüsinasyonların üstesinden gelebilir. Freud ölüm güdüsünün yenilmez bir yönü olduğunu söyler; Naziler öldürdükçe öldürdüler ama bir türlü tatmin olamadılar. İçki de alkolik için sonu olabilecek bir şey değildir. Arzu gibi, geldiği yerde hep daha çok vardır ondan. Psikanaliz için arzu nasıl kişisel bir şeyden çok doğduğumuz an içine düştüğümüz genel bir ilişkiler ağı ise, yok etme eğilimi de son derece biçimsel, sonuna kadar kişisellikten uzak ve acımasızca hayvanidir. Freud, benliğimizin en temelinde olan şeyin bizi zerrece umursamadığını düşünür. Bunu söylerken, bizi biz yapan son derece garip bir güç olduğuna ve bu gücün bizi kendimizden bile daha çok düşündüğünü ileri süren Thomas Aquinas'a karşı çıkar.

Alkolik elbette ölmeyi ne kadar istiyorsa içmeyi de o kadar istiyordur. Zaten mesele isteme meselesi değildir. Mesele öznel, kişisel bir mesele de değil. Kelimelerde olduğu gibi, bir kadeh başka bir kadehe çıkar, o da bir başkasına. Nihai bir cümle yoktur; son kadeh diye bir şey de olamaz. İçkiye duyulan bu çılgın isteğin belirli bir miktarla –altı kadeh ya da altı

12 Søren Kierkegaard, *The Sickness unto Death* (Londra), s. 141.

yüz kadehle mesela– sona ereceğini düşünmek saçmadır. Alkolik, bütün dünyayı yutmak isteyen ve bunu yapmadan durmayacak olan Faustyen bir isteğin pençesindedir. Alkoliğin iradesi yok diyemeyiz; aksine korkunç ve sonsuz bir iradesi vardır. Şarap, kadın ve müzikten oluşan şehvani bir âlemde debelenen bir eğlence düşkünü değildir alkolik. Aksine, içki içmesi bedenselliğin nemrutça reddidir. Manastır hayatı kadar hayat karşıtıdır. Şarap Tanrısı Bakûs adına düzenlenen bir âlemden Kraliçe'nin Noel mesajı kadar uzaktır. Elbette nedamet şansı her zaman vardır –ölüm değil de hayat seçilebilir; ancak böyle bir seçimin yapıldığı ender durumlarda bile kendini cehenneme teslim etme ihtimali mevcuttur.

Ölüm dürtüsü zaman içinde bir sonsuzluk ya da yaşam içinde bir ölüm biçimidir. Kötülük gibi o da zamansal ve uzamsal sınırlara teslim olmaz. Hegel'in deyişiyle bir tür "kötü" sonsuzluğu imler. Bunu Aziz Paul'ün inayet veya merhamet diye adlandırdığı "iyi" sonsuzlukla karşılaştırabiliriz. Nasıl ki arzunun sonu yoksa merhametin de öyle. Yaşayan ölülüğün de kötü bir türü vardır ve bu vampirimsi bir yaşam türüdür. Bu Graham Greene'in Pinkie'si gibi, kalpleri, sadece ağızlarında yok etmenin tadını hissettiklerinde çarpanların iğrenç, alacakaranlık yaşamıdır. Yaşayan ölülüğün merhametli bir türü de mevcuttur: Başkalarının iyiliği için kendini feda etme. Lanetlenmişlerin yapamadığı işte budur. Benlikleri vazgeçemeyecekleri kadar değerlidir. Kierkegaard "Umutsuzluğun asıl acısı ölmeyi beceememektir,"[13] der. Kierkegaard, bir anlamda umutsuzların gerçekten de ölmek istediklerini öne sürer: "Umutsuzluğun onu tüketmediğini bilmek umutsuzu teselli etmez; aksine bu tesellidir ona işkence eden. Odur acıyı canlı tutan ve hayatı acılı kılan. Onu umutsuzluğa sürükleyen tam olarak şudur: Kendini tüketememek, yok olamamak... katlanamadığı şey kendinden

13 *A.g.e.*, s. 48.

kurtulamamaktır."[14] Umutsuzluğa kapılanlar kendileriyle çelişki halindedir. Kem talihlerinden kurtulmak için ölmek isterler ama onları sapkınca ayakta tutan bir gücün pençesinde sürünüp dururlar. Ölemiyorlarsa bu, Pincher Martin gibi, akut acılarına nazaran yok olmayı –benliklerinden tamamen ayrılmayı– daha korkutucu bulmalarındandır. Friedrich Nietzsche'nin dediği gibi insan herhangi bir şeyi istemeyi hiçbir şey istememeye yeğler. Kierkegaard bunun ölümün tedavi edemediği tek hastalık olduğunu söyler zira ölmeyi becerememek hastalığın ta kendisidir.

Bu durumda alkolik de umutsuzluktan mustariptir. Görünüşe bakılırsa çıkışı olmayan sonsuz bir hasret ve kendinden tiksinme döngüsünde kısılıp kalmıştır. Mecazi olarak söylersek, cehennemde yaşamaktadır. Malcolm Lowry'nin *Volkan'ın Altında* romanında karşımıza çıkan ve dünya edebiyatının en büyük sarhoşlarından olan Geoffrey Firmin de aynı şeyi yaptığını fark eder: "Birdenbire daha önce hiç fark etmediği bir şeyi şaşırtıcı bir kesinlikle anladı. Cehennemde yaşadığını." Ancak alkoliklerin terk etmek istedikleri son yer bu cehennemi bölgedir. Çünkü yaşadığı ıstırap, gördük ki, onu hayatta tutan tek şeydir. O da olmazsa, gerçekten de ölecektir ve bundan çok korkmaktadır. Özgürlüğe ve mutluluğa erişmesini engelleyen şey, bu durumda, kendisidir. Bağımlı, kendisiyle kendi iyiliği arasında aşılmaz bir engel oluşturmaktadır. Ve bu sebeple kötülere benzemektedir. Lanetlenmiş insan feci şekilde ölüm dürtüsünün esiri olduğundan, başkalarına çektirdiği ıstırap kadar kendi işkencesinden de keyif almaktadır çünkü kendi acılarına tutunmak yok oluşa karşı tek seçeneğidir. Korku dolu ve panik halindedir; teslim olmanın ne kadar basit olduğunu düşünemez. Kendini canlı hissetmenin bedeli buysa cehennemsi ve canavarımsı olanı, iğrenç ve dışkısal olanı arzulamaya bile razı-

14 *A.g.e.*, s. 48-49.

dır. Kurtuluşun suratına tükürüyorsa, içinde insan hayatından geriye kalan tek şey olan korku dolu bir tatminden vazgeçemediğindendir.

Bu düşünceyi iki alıntı açıklayabilir. Birincisi gene, umutsuzluğa kapılanların kendilerini hem beğendiklerini hem de baltaladıklarını söyleyen Kierkegaard'dan:

> [Umutsuzluk], varoluşa karşı nefretiyle kendini oluşturmak ister, sefaletiyle kendi olmak ister; kendi olmayı küstahça bile istemez, salt gareziyle kendi olmayı ister; hatta kendini, ona hayat veren güçten nankörce bile ayırmak istemez; sırf garezle kendi varlığını o güce diretmek, o gücün başının etini yemek ve sırf kötülük olsun diye ona tutunmak ister... Bütün varoluşa başkaldırarak, varoluşa ve varoluşun iyiliğine karşı bir delil elde etmiş olduğunu düşünür. Umutsuz bu delilin kendisi olduğuna inanır. Ve olmak istediği de odur; işte bu sebeple kendisi olmak ister, acısıyla varoluşun tamamını protesto edebilmek için çektiği acıda kendisi olmak ister. Zayıf umutsuz, sonsuzluğun kendine sunabileceği huzuru işitmek bile istemez. Bu umutsuz da öyle ama başka bir sebeple: Huzur benliğinin dağılması demektir.[15]

Lanetliler kurtarılmak istemezler çünkü bu onları, tüm gerçekliğe karşı olan ergen başkaldırılarından mahrum eder. Kötülük bir tür kozmik küskünlüktür. Kötüler, en çok dayanılmaz sefilliklerini ellerinden almak isteyenlere saldırırlar. Sadece öfkelerini direterek ve bu öfkeyi dünyaya dramatik bir şekilde ilan ederek, varoluşun iflas ettiğine dair yüz kızartıcı kanıtlar atarlar ortaya. Yaratışın budalalığına karşı canlı bir tanıklıktır kötülüğün yaptığı. Gururuna karşı katlanılmaz bir hakaret olarak gördüğü ölümü reddederek, sonsuza kadar kendisi olmayı sürdürmek istemesi, sadece ken-

15 A.g.e., s. 105.

disini ölemeyecek kadar önemsemesinden değildir kötünün. Sahneden çekilmek, aynı zamanda onun için dünyayı da rahat bırakmak demektir. Böyle bir durumda insanlar, Yaratıcısının propagandasını safça yutup dünyanın iyi yürekli bir yer olduğunu düşünebilir. Ne var ki lanetlilerin öfkesi kısmen, gördük ki, iyilikten parazitçe beslendiklerini bilmelerinden kaynaklanmaktadır; isyankâr da aynı şekilde karşı çıktığı otoriteye bağımlıdır. Lanetliler hor gördükleri erdemi saplantı haline getirmişlerdir ve dolayısıyla, Kierkegaard'ın dediği gibi, "[bu güce] salt kötülük olsun diye sarılırlar," zavallı karısının başına bela olmaktan vazgeçmemek için ölmemekte direnen tuhaf bir moruk gibi onu kızdırıp, taciz ederler.

İkinci alıntı Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler*'indeki saf yürekli keşiş Zosima'dan: "Tanrı'nın olmamasını talep et, Tanrı'dan bütün âlemini ve kendini yok etmesini iste. Ve onlar kendi nefretlerinin ateşinde sonsuza kadar yanacaklardır, ölümü ve yok olmayı isteyeceklerdir. Ancak onlara ölüm ihsan edilmeyecektir." Eğer cehennemin sonsuz olduğu söyleniyorsa, bu cehennem alevlerinin, kötülük ve garez gibi, kendilerini beslemelerindendir. Cehennem ateşi, kendini yenileyip duran bir öfkeden daha kolay söndürülemez. Şuna ya da buna değil de varoluş gerçeğinin ta kendisine karşı olan bir çılgınlık sonsuz olmak zorundadır. Kötüler Tanrı ve dünyasının intihar etmesini istiyorlar ki geriye kalan boşlukta kendileri hükümranlık sürebilsinler. Ne var ki yokluğu arzuladıkları sürece böyle bir boşluk olamaz. Söz konusu arzunun kendisi bir varlık belirtisidir. Bu kötülüğün kendiyle çelişen doğasının bir başka yönüdür. Yokluk arzusu nihilisti var kılmakta, varlık içinde tutmaktadır. Yaradılışa isyan etmek yaratılışın bir parçasıdır. Bu yüzden, Rahip Zosima'nın da belirttiği gibi, lanetliler ölmek isterler ama bunu başaramazlar çünkü gerçekten de ölmelerini sağlaya-

cak içsel derinlikten yoksundurlar. İnsan olmanın basit birer parodisi oldukları için, tekrar doğma umuduyla kendilerini teslim etme becerisine sahip değillerdir. Dünyadan kovulmuş olmakla övünürler ama kendi kimliklerinden vazgeçemezler çünkü o zaman kovmayı gerçekleştiren varlığı da kaybederlerdi.

Her durumda dünyayı reddetmenin iyi ve kötü yolları vardır. Nihilistin de bir yolu var, devrimcinin de. Ve bu iki yol arasındaki farkı anlamak her zaman kolay olmuyor. D. H. Lawrence'ın *Sevdalı Kadınlar* romanındaki karakterlerden Rupert Birkin, daha gelişmiş bir geleceğe yer açmak için bugünden vazgeçmek istemektedir; ama romanı okurken, onun gerçekliğin şahit olduğu belirli bir tarihsel durumuna değil de, bildiğimiz anlamda maddesel gerçekliğe katlanamadığını düşünmeden edemeyiz. Bu anlamda, sadece baskıcı bir iradeden ibaret olan ve bu irade birazcık gevşediğinde dağılıp gidecek biri olan sığ Gerald Crich'in hem yandaşı, hem de düşmanıdır.

Alkolikler kötü değildir elbette. Dipsomani kötülükten çok uzaktır. Kötülük sadece ontolojik bir acı içinde olanların, bu acıyı kendilerinden kaçmak için başkalarına yönlendirdiklerinde sahneye çıkar. Bu, içlerindeki boşluğu göstermek için başkalarının bedenlerini kesip açmaya benzer. Böyle yaparak boşlukta kendilerinin teselli edici bir yansımasını bulurlar. Aynı zamanda maddenin yok edilemez olmadığını da gösterirler. İnsan denen madde yığınını isterseniz kendi ellerinizle yaşamın dışına itebilirsiniz. İşin muhteşem yanı şu ki ölü insanlar katıksız, kesinlikle ve kati surette ölüdür. Yani korkutucu bir derecede geçici olan bir dünyada bir çeşit mutlak hüküm sürmektedir. Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sında Raskolnikov'un belki de kanıtlamaya çalıştığı üzere, birini öldürmek, ahlaki görecelik, fast food zincirleri ve paparazzi televizyon kanallarından ibaret bir dünyada

bile mutlak olan bir şeylerin olduğunu göstermektedir. Kötülük, dini köktencilik gibi, pek çok şey olmanın yanı sıra, kurtuluş ve lanetlenme gibi tartışılmaz gerçeklerin olduğu ve dolayısıyla kendi duruşunuzu bildiğiniz, daha eski ve basit bir uygarlığa duyulan bir nostaljidir. Greene'in Pinkie'si sadece bu anlamda bağnaz, modası geçmiş bir ahlakçıdır. Kötülük, garip bir şekilde, modern varoluşun bayağı özelliklerine karşı bir duruştur. Kötü, modern yaşamı tatsız bulan elitist bir irticacıdır. Modern hayat lanetlemeyi hak edecek kadar derin değildir ve kötünün amacı ona ruhen egzotik bir şeyler katmaktır.

Faydacılık anlayışına sırtını döndüğünden kötülükte bir tutam baştan çıkarıcı radikallik vardır çünkü faydacılık bizim uygarlığımızın temelinde vardır. Kötüler, mali müşavirler ve emlakçilerin aksine, sadece somut sonuçların önemli olduğuna inanmazlar. Şüpheci ve akılcı bir kültüre Tanrı fikrini tekrar sokma peşindedirler çünkü birini öldürmek kurbanın üzerinde ilahi bir yetki kullanmaktır. Öldürmek Tanrı'nın insan yaşamı üzerindeki tekelini kırmanın en güçlü yoludur.

Ancak kötülüğün göz kamaştırıcı olması fikri modern çağın en büyük ahlaki yanılsamasıdır. (Küçük oğluma kötülükle ilgili bir kitap yazdığımı söylediğimde "Çok havalı!" diye cevap verdi.) Başka bir yazımda bu yanılsamanın nereden kaynaklanmış olabileceğini yazmıştım.[16] Orta sınıf ahlaki erdemlere el attığında kötülük bile daha çekici görünür. Yobaz din propagandacıları ve sofu tüccarlar erdemi tutumluluk, ağırbaşlılık, iffet, perhiz, ciddiyet, alçakgönüllülük, irade ve nefse hâkimiyet olarak tanımladıklarında, kötülüğün neden daha seksi bir tercih olarak göründüğünü anlamak zor değil. Adrian Leverkühn'ün muhteşem müziğine bakılırsa şeytan bütün güzel melodileri bestelemiş gibi görü-

16 Bkz. Terry Eagleton, *Holy Terror* (Oxford, 2005), s. 57.

nüyor. Varoş erdemi, şeytani kötülüğün yanında sakil kalıyor. Hepimiz John Milton'm *Kayıp Cennet*'inde kabız bir memur gibi konuşan Tanrı'yla sohbet etmektense Dickens'ın Fagin'iyle ya da Emily Bronte'nin Heathcliff'iyle kadeh tokuşturmayı tercih ederiz. Serserileri herkes sever.

Peki, gerçekten de sever mi? Herkesin sevimli bir serseriyi sevdiğini söylemek daha yerinde olur. Otoriteye nanik yapan insanlara hayranlık duyarız, tecavüzcülere ya da nitelikli dolandırıcılara değil. Savoy Otel'inden tuzluk çalanlar için gizli bir sevgimiz vardır ama insanları lime lime eden köktenci Müslümanlara yoktur. Çoğu okurun, *Kayıp Cennet*'te Tanrı'ya meydan okuyan öfkeli ve lanetli şeytanı sevdiği doğrudur. Ama şeytanın özellikle kötü bir yönünü değil de büyük oranda, daha olumlu özelliklerini (cesaret, direnç, azim vs.) beğeniriz. Aslında, şeytanın özellikle kötü olan az yönü vardır. Âdem ve Havva'ya elma yedirmek bizim için en korkunç günahların başında gelmiyor.

Ne var ki orta sınıf medeniyeti postmodern dönemine ulaştığında günah moda oldu. Postmodern çevrelerde günah kavramı, bebekleri boğmak ve birinin kafasına balta saplamak gibi eylemler içerse de, neredeyse her zaman olumlu anlamda kullanılır oldu. Ancak, gerçekten de günah işlemek için önce karşı çıktığınız geleneklerin bir etkisi olduğunu kabullenmelisiniz. Yani günah norm haline geldiğinde, yıkıcı olmaktan çıkar. Belki de, Tanrı öldüğünde hiçbir şey mubah değildir derken psikanalist Jacques Lacan'ın kendi gizemli üslubuyla söylemeye çalıştığı da buydu. Bir şeyin mubah olması için onu yapmanıza izin verecek bir otorite olmalıdır ve eğer böyle bir otorite artık işlevsiz ise, mubah olma düşüncesi gücünü kaybedecektir. Her şeyin serbest olduğu bir çağda izin mercii kim olabilir ki? İzin verme fikri, vermemeyi de çağrıştırır ve bazı çağdaş çevrelerde böyle bir şey olası ve kabul edilebilir değildir.

Postmodern kültürün yüzü gözü açılmış duyarlığı artık cinsellikte şaşırtıcı bir yan bulamıyor. Bu yüzden de yüzünü kötülüğe çeviriyor ya da en azından dürüstçe kötü diye algıladığı şeye: vampirler, mumyalar, çürüyen cesetler, histerik kahkahalar, şeytani çocuklar, kanlı duvarlar, garip renkli kusmuklar vesaire. Bunlardan hiçbiri kötü değil elbette; sadece iğrenç. Bu durumda, Henry James'in Charles Baudelaire'in şiiriyle ilgili biraz da haksız olan şikâyeti tartışmaya açık hale geliyor: "Baudelaire'e göre kötülük insanın dışında başlıyor, içinde değil ve temelde korkutucu doğa görüntülerinden ve pis eşyalardan oluşuyor... Kötülük bir kan, leş ve fiziksel hastalık meselesi olarak resmediliyor... şairin başarıyla esinlenmesi için kokmuş cesetler, hastalıklı fahişeler ve boş afyon ruhu şişeleri gerekiyor."[17] Kötülük burada sadece banal bir gösteriden ibaret. Öte yandan James'in kendi eserlerinde ise yozlaşma emareleri görülebilir, örneğin şöyle bir durumda: Bir beyefendiyle bekâr bir kadın aynı odadadır ve üstelik kadın ayakta dururken adam oturmaktadır.

"Meleksi" diye tabir ettiğimiz toplumlar politikayı, ülke insanlarını mutlu etmek için düzenlenmiş birtakım yönetimsel tekniklerin biraz ötesinde görürler. Kötülüğü de kendi hoşgörülerinin yan etkisi olarak yaşatma eğilimdedirler. Dahası sadece kötülüğü değil, star tarikatlarından dini köktenciliğe, Satanizmden New Age zırvalıklarına kadar her tür sahte alternatifi de beslerler. İnsanların anlamla yaşamalarına olanak sağlamayan toplumlar, anlamlandırma işini astroloji ve Kabala gibi merdiven altı spritüellerine havale eder. Bu toplumlarda fast-food ruhsalcılığı sudan ucuzdur ve dolayısıyla her türü havada kapılır. Resmi ideolojimiz meleksileştikçe ve yavanlaştıkça, akılsız bir nihilizme daha teşne oluruz. Anlam furyası anlam kıtlığına yol açar. Ve sosyal varoluşumuz anlamsızlaştıkça ve anarşistleştikçe, meselenin

17 *Henry James: Selected Literary Criticism* (Harmondsworth, 1963), s. 56.

ihtilafa ve karmaşaya varmaması için, Tanrı'nın ve ülkemizin ululuğuyla ilgili yapılan bağnaz ve hamasi konuşmalarla özdeşleşen meleksi ideolojilere daha çok ihtiyaç duyarız.

Geleneksel düşüncede kötülük çekici değil, aksine zihnimizi uyuşturacak kadar monotondur. Keierkegaard *Kaygı Kavramı*'nda şeytani olandan "içeriksiz, özsüz, sıkıcı" diye bahseder. Kimi modern sanat eserlerinde gördüğümüz gibi, kötülük sadece biçimden ibarettir. Hannah Arendt, Adolf Eichmann'ın orta sınıf banalliğinden bahsederken, adamın ne derinliği ne de şeytani bir boyutu olduğunu söyler. Peki ya yüzeysellik şeytaniliğin işaretiyse? Ya da kötülük frapan bir despottan çok küçük bir memura benziyorsa? Kötülük sıkıcıdır çünkü onda hayattan eser yoktur. Baştan çıkarıcı çekiciliği tamamen yüzeyseldir. Belki yüzünde bir hareketlilik, bir renk vardır ama bu Mann'ın *Büyülü Dağ* romanındaki karakterlerde gördüğümüz hastalıklı kızartıdır. Canlılık değil ateş belirtisidir. Robert Louis Stevenson'ın hikâyesindeki yaltakçı Mr. Hyde örneğinde görüyoruz ki asıl korkunç olan cansız bir şeyin çok yanıltıcı bir şekilde enerjik görünebilmesidir. Kötülük yaşam ve ölüm arasına sıkışmış bir varoluş şeklidir. Bu yüzden de onu hayaletler, mumyalar ve vampirlerle özdeşleştiririz. Ne tam ölü, ne de tam canlı olan bir şey kötülüğün imgesi olabilir. Ve bu haliyle de sıkıcıdır kötülük çünkü ölüm ve yaşam arasındaki bir çıkmazda, aynı korkunç şeyleri yapıp durmaktadır. *Üçüncü Polis*'in anlatıcısı cehennemi bir rutinde sonsuza kadar karakola dönecektir. Kötülüğün sıkıcı olmasının bir başka sebebi de gerçek bir özü olmamasıdır. Mesela hiç duygusal karmaşaya kapılmaz. Bir Nazi geçit alayı gibi muhteşem görünür ama görüntüsü sadece gizli boşluğunu saklar. Paytak adım yürüyüş sıradan yürüyüşün parodisidir; kötülük de hayatın parodisi olabilir ancak.

Kötülük zevksiz, *kitsch* ve banaldir. Kendini bir imparator gibi göstermeye çalışan bir palyaçonun gülünç fiyakası var-

dır kötülükte. Kendini insan varoluşunun karmaşasından klişe dogmalar ve ucuz sloganlarla korur. *Brighton Rock*'ın Pinkie'si gibi, ölümcül masumiyeti sebebiyle tehlikelidir. İnsan yaşamıyla ilgili hiç bilgisi yoktur ve İngiliz Kraliyet ailesi gibi sahici bir sinir krizini seyirlik bir eğlence sanır. Savoir *faire*'den yoksundur ve keder, mutluluk ya da cinsel ihtirasla karşılaştığında, bir çocuk gibi afallar. Hiçbir şeye inanmaz çünkü inanmak için gerekli içsel hayattan yoksundur. Cehennem ağza alınmaz uygunsuzlukların sahnesi değildir. Öyle olsaydı, kapısında kuyruğa girmeye değerdi. Cehennem, Güney Dakota'nın bütün kanalizasyon sistemini ezbere bilen takım elbiseli bir adamın size sonsuza kadar süren bir nutuk atmasıdır.

Thomas Aquinas için bir şey kendi doğasına ne kadar çok ulaşırsa o kadar iyidir. Bir şeyin mükemmelliği, der Aquinas, kendini gerçekleştirdiği oranda artar. Şeyler ancak kendileri için uygun bir şekilde geliştiğinde iyidir. Bir şey kendine has şekilde ne denli uğraşırsa, o denli saf olur. Bahsettiğimiz şekilde gelişen, oluşan her şey iyidir. Ve eğer Tanrı bütün yaratıkların en iyisiyse, bu katışıksız bir kendini gerçekleştirme olduğundandır. Biz fanilerin aksine Tanrı'nın olmak isteyip de olamayacağı bir şey yoktur. Dolayısıyla Aquinas için kötü olan bir şey olarak var olmak diye bir şey yoktur. Zaman zaman hayranlık duyulmayacak şeyler yapsalar da etrafımızda birkaç Billy Connoly veya Perulu olması iyi bir şeydir. Şair William Blake zaman zaman kitaplarında, özellikle de *Cennet ve Cehennem Deyişleri*'nde kötünün yanını tutarmış gibi yapar. İyi ve kötü arasındaki zıtlığı ele alıp, sinsice tersyüz edip kötüyü iyi, iyiyi de kötü yapar. Ama bu cansız bir erdem anlayışına sahip olan saygın orta sınıf Hıristiyanları şoke etmek için kullanılan bir yöntemdir sadece. Blake gerçek inancını bir dizede özetlemiştir: "Yaşayan her şey kutsaldır."

Thomas Aquinas bu fikre sonuna kadar katılır. Büyük öncülü Aziz Augustine ve bazı eski Rum ve İbrani düşünürler gibi, kötülüğü var olan bir şey gibi değil, bir varoluş bozukluğu olarak görür. Kötülük onun için bir eksiklik, yokluk, hiçlik ve yoksunluktur. Varoluşun ta yüreğindeki bir sorun, bir hatadır. Bedensel acı, örneğin, kötüdür çünkü vücudun düzgün işlemesine engel teşkil eder. Hayat coşkusuna mani olur. Augustine, varlığın özünde kötü olduğunu savunan Gnostik kurama inanan Manistleri çürütmek için bu inanca sarılır. Manistler kötülüğün bizi dışarıdan ele geçiren olumlu bir güç ya da madde olduğuna inanır. Bu, gerçeğin bilimkurgusal yorumudur. Aksine, der Augustine, kötülük bir madde veya güç değildir. Böyle düşünmek kötülüğü fetişleştirmektir; korku filmlerinde yaptığımız da budur. Kötülük bizden kaynaklanır, bizim üstümüzdeki yabancı bir güçten değil; bizden kaynaklanır çünkü insan özgürlüğünün bir sonucudur. Augustine de kötülüğü "daha çok varlığı olanın daha az olana eğilimi" olarak yorumlar.

Bu gözle bakıldığında kötülük manevi bir yoksunluktur. Augustine'in ilk dönem Hıristiyan düşünürlerinden çok daha fazla kafa yorduğu ilk günah doktrini, her şeyden önce, temelsiz ve batıl bir kötülük kavramına karşı bir eleştiridir. Kötülük ahlaki bir meseledir, bedenimizi kirleten belli bir toksik madde değildir. Augustine'in yaşadığı dönemde ilk günahın cinsel birleşme yoluyla insandan insana geçtiğini öne sürerek kendi elyazmalarını lekelemek zorunda kalması üzücüdür. Bu, öngörülebileceği gibi, tarihsel hafızada yer eden tek iddiasıdır. Böyle bir görüş materyalizmi biraz abartıyor olabilir. Aslında Katolik Kilisesi'nin saçma aşırılıklarının bazıları, dünyaya yanlış bir manevi yorumla yaklaşmalarından değil eylemleri ve organları kaba bir materyalizmle değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Eğer kötülük bir yokluksa, onu her şeye kadir bir Tanrı

bile yaratamazdı. Tanrı ile ilgili önyargıların aksine, O'nun da yapamayacağı şeyler vardır. Kız İzciler Grubu'na katılamaz, saçlarını tarayamaz, ayakkabılarını bağlayamaz veya tırnaklarını kesemez. Dört köşeli bir üçgen yaratamaz. İsa'nın, kelimenin gerçek anlamında, babası olamaz çünkü üreme organı yoktur. Ve yokluğu yaratamaz çünkü yokluk yaratabileceğin ve yok edebileceğin bir şey değildir. Sadece dilsel bir şaşırtmaca bizim başka türlü düşünmemize sebep oluyor. Tanrı bile mantık kurallarına uymak zorundadır. Olumlu bir şey olmaması, kötülüğün hiç olumlu etkiye sahip olamayacağını göstermez. Bu acının bir yanılsama olduğunu iddia etmek gibi değildir. Karanlık ve açlık olumlu şeyler değillerdir ama kimse onların üstümüzdeki gerçek etkilerini inkâr edemez. (Flann O'Brien'in karakteri Selby'nin karanlığı olumlu bir varlık olarak gördüğünü biliyoruz ama bu konuda kendisi sapkın bir istisna oluşturmaktadır.) Delik, alıp cebinize koyabileceğiniz bir şey değildir ama kafadaki bir delik yeterince gerçektir.

Kimileri gerçeğin böyle görülmesinden rahatsız oluyor. Mao'nun korkunç tasfiyelerinde ya da Nazi toplama kamplarında hayatını kaybeden insanların basit bir eksikliğin kurbanı olduğunu nasıl söyleyebilirsiniz? Bu, kötülüğün somut sonuçlarını hafife almak olmaz mı?[18] Bana kalırsa psikanaliz işte burada, kötülüğün bir tür eksiklik olmakla birlikte hâlâ korkutucu bir güce sahip olduğuna inanmamıza olanak vererek imdadımıza yetişir. Söz konusu gücün özünde, doymak bilmez öfkesini bir başka faniden çıkarmak için dışa taşan ölüm güdüsü olduğunu daha önce de görmüştük. Ancak bu öfkeli şiddet bir tür yokluğu da barındırmaktadır içinde –başkalarının acısıyla telafi edilmesi gereken dayanılmaz bir

18 Biraz karmaşık olsa da bu meselenin son derece yetkin bir incelemesi için bkz. John Milbank, "Darkness and Silence: Evil and the Western Legacy", *The Religious*, yay. haz. John D. Caputo (Oxford, 2002).

var olmama hissi. Bu şiddet başka bir yokluğa da meyyaldir: ölümün hiçliğine. Böylece korkutucu güç katışıksız boşlukla bir araya gelir. Teolog Karl Barth *Kilise Dogmaları* adlı çalışmasında kötülüğün sadece yokluk ve eksiklik olmadığını, yozlaşma ve yıkımdan oluşan bir hiçlik olduğunu belirtir.

Kötüler, bu durumda, yaşama sanatında kifayetsiz olan insanlardır. Aristo'ya göre yaşamak, sürekli antrenman yaparak kendinizi geliştirmeniz gereken bir spor gibidir. Kötüler işin bu yönünü bir türlü anlayamıyorlar. İşin doğrusu biz de öyle. Biz bu konuda Karındeşen Jack'ten sadece bir adım öndeyiz. Yaşam sanatı konusundaki kifayetsizliğimiz, bir başka dünyadan gelen misafirlerimize garip gelebilir: Ziyaretçilerimiz birkaç tırnşka türevin yanı sıra birkaç tane de mükemmel insan örneğiyle tanışacaklarını umuyorlardır herhalde. Bu beklentileri bir yönüyle mantıklıdır; neticede bir ağaçta birkaç çürük elma olabilir ama bir o kadar da kusursuz elma vardır. İstisnasız tüm insanların bir şekilde defolu olması gerçeği dünya dışından gelen misafirlerimiz için New York'taki Gugenheim Müzesi'ndeki bütün resimlerin sahte olması kadar gariptir. Neticede, eğer kötüler yaşama sanatında hepten beceriksiz ise, biz de kısmen öyleyiz.

Bu bağlamda, kötülük elimizi salladığımızda denk geldiğimiz bir şey olmasa da, sıradan hayatla yakından ilgilidir. Ölüm güdüsü hiç de özel bir şey değildir; sadist kıthğı çektiğimiz de söylenemez. Ya da Almanların *Die Schadenfreude* kelimesiyle ifade ettikleri, başkalarının üzüntülerinden habis bir keyif alma durumunu düşünelim. David Hume *İnsan Doğasına Dair* adlı çalışmasında başkalarının mutluluğunun bize keyif ama biraz da acı verdiğini söyler ve başkalarının acısını paylaşsak da, ondan biraz da keyif aldığımızı. Hume bunun şeytani bir sapkınlık değil insan doğasının bir gerçeği olduğu söyler. Yani bu durumda panikleyecek bir yön yok.

Colin McGinn sıradan kıskançlığı, en azından şu ana ka-

dar tanımladığımız şekliyle, kötülüğe en yakın olduğumuz an olarak görür.[19] Kıskanç kişiler başkalarının mutluluğuna üzülürler çünkü mutluluk onlara kendi eksik kalmış benliklerini hatırlatır. Milton'ın Şeytan'ı şöyle hayıflanır:

> ... çevremde mutluluk gördükçe,
> İçimdeki azap artar; zıtlıkların iğrenç kuşatmasından
> gelir gibi,
> Bütün iyilikler bana dert olur, ve cennette bile
> Benim halim perişan olur...
> Aradığımı bulunca daha az sefil olmayı ummasam da,
> Başkaları aradığını bulunca üzüntüm artıyor.
> Sonu gelmez düşüncelerim huzura
> Sadece kötülük yaptığımda eriyor.

Freud, gündelik hayatın psikopatolojik yönleri vardır der; biz de sıradan gerçeklikte kötülüğün izlerini görebiliriz. Ender görülen pek çok fenomen gibi, kötülüğün de kökleri sıradan hayattadır. Soykırım mühendisinden çok rahatsız bir banka memuruna benzeyen Adolf Eichmann bu gerçeği kanıtlamaktadır. Kimi kötüler başka türlü düşünmeyi tercih etse de, bu haliyle kötülük sadece elitist bir eylem değildir. Ama kötülüğün bu hali onun yaygınlığını hafife almamıza sebep olmamalıdır. İnsanları sırf para için kitleler halinde imha etmek ya da nükleer silah kullanmayı düşünmek gibi adilikler, katıksız kötülükten çok daha yaygındır. Yani kötülüğün uykularımızı kaçırmasına gerek yok.

19 Colin McGinn, *Ethics, Evil, and Fiction* (Oxford, 1997), s. 69.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kaş Yaparken Göz Çıkarmak

Bu günlerde yaşanan her trajedi ya da doğal afetten sonra insanlar ellerindeki pankartlarla sokağa dökülüyorlar. Evlerinde hazırladıkları pankartlarının üzerinde tombul harflerle "Neden?" yazıyor ama bu insanlar sorularına bir cevap arıyor değillerdir. Depremin, toprağın derinlerindeki bir çatlaktan kaynaklandığını ya da cinayetin gözaltından fazlasıyla erken bırakılan bir seri katilin işi olduğunu biliyorlar. Pankarta "Neden?" yazmak "Bunun sebebi nedir?" diye sormak değildir; sorgulamaktan çok bir ağıttır bu. Dünyadaki akıl almaz bir akılsızlığa, çevremizde olup biten anlamsızlığa yapılan bir itirazdır.

Geleneksel felsefenin teodise diye bilinen bir dalı etrafımızdaki bu anlamsızlığa bir açıklama getirmeye çalışır. "Teodise"nin kelime anlamı "Tanrı'yı savunmak, haklı çıkarmak"tır. Oturup ağlamamızı gerektirecek kadar çarpık olan dünyayı meşrulaştırmaya çalışmamızın sebebi, görevlerini yerine getirmekte feci şekilde çuvallamakla suçlanan ve her nasılsa her şeyi sevdiği söylenen Tanrı'yı savunmak oluyor. Teodise, kötülüğün varlığını Tanrı'yı müşkil duru-

mundan kurtaracak bir şekilde açıklamaya çalışır. Bu projeye İngiliz edebiyatının en büyük katkısı John Milton'ın muazzam epiği *Kayıp Cennet*'tir; şair bu eserde insanlığın içinde bulunduğu aşağılık yaşamı kullanarak "Tanrı'nın insanlara karşı yaklaşımı"nı haklı çıkarmaya çalışır. Devrimci Milton'a kalırsa yaşanan hayatın iğrençliğinin bir sebebi, İngiltere İç Savaşı'nın getirmesini umduğu politik cennetin sefil bir şekilde yozlaşmasıdır. Yine de Milton'ın Tanrı'yı aklama yolundaki sofu çabası bazı okurların Tanrı'ya daha da çok sırt çevirmelerine sebep olmuştur. Şiirde yaptığı gibi, Tanrı'ya kendini savunması için incelikli argümanlar vermek ve kendini savunmasına sebep olmak, O'nu insanların seviyesine indirmek demektir. Oysa tanrılara, prenslere ve yargıçlara tartışmalara girmek, kendilerini haklı çıkarmaya çalışmak yakışmaz.

Teolog Kenneth Surin'e göre bir insan, 18. yüzyıl Avrupa Aydınlanması düşüncesinde sunulduğu gibi dünyayı uyumlu bir bütün olarak görmeye ne kadar çok meylederse, kötülük meselesi kendisi için o denli korkutucu bir hal alır.[1] Zira kötülüğü anlama yolundaki modern çabalarımızın kökleri Aydınlanma'nın kozmik iyimserliğindedir. Kötülük, "sağduyu"nun yok edemediği kara bir gölgedir. Kozmik kart destesindeki joker, istiridyedeki kum tanesi, düzenli dünyamızdaki terslik unsurudur. Teodisenin bu anomaliyi açıklamaya yönelik bir dizi iddiası vardır. İlk olarak, kötülüğün varlığını erdemli bir kişilik yaratmak için gerekli bir unsur olarak gören, Erkek İzci ya da soğuk duş diye adlandırabileceğimiz bir teori var. Falkland Savaşı'nda çarpışırken, vurulmanın kişiliğini çok geliştirdiğini söyleyen Prens Andrew gibi insanların, bu anlayışı onayladıklarını düşünmeden edemiyoruz. Bu görüşte kötülük bize iyi olma ve sorumlu davranma fırsatı vermektedir. Üzerinde kötülük olmayan bir

1 Kenneth Surin, *Theology and the Problem of Evil* (Londra, 1986), op. 32.

dünya bizi erdemli davranışa yönlendiremeyecek kadar sıkıcı olurdu. *Karamazov Kardeşler*'deki kötü kişi kendi varlığını savunmak için tam da böyle bir argüman öne sürer: Ivan Karamazov'a kendi rolünü, Tanrı'nın yarattığı dünyadaki bir ihtilaf veya zıtlık, o dünyanın katışıksız sıkıcılığa teslim olmasını engelleyen bir muhalefet olarak sunar. "Belirsiz bir denklemdeki x" –saf uyum ve mutlak düzenin evreni ele geçirip her şeyi sona erdirmesine engel olmak için "gerekli zıtlık" olduğunu söyler.

Kötülüğü gerekli bir ihtilaf ya da karşı çıkış olarak görmek işi, iç organlarının kesilip karnından çıkarılması, yakılması ve sonra da ağzına tıkılmasının seni bir erkek yapacağı iddiasına vardırmaktır. Kötülük tıpkı bir komando olmak gibi, sana insanın eline pek de sık geçmeyen, nasıl bir insan olduğunu anlama fırsatını vermektedir. Tanrı "Hiroşima felaketini, Belsen toplama kampını, Lizbon Depremi'ni veya Veba Salgını"nı üstümüze salmakta haklıdır, yoksa gerçek dünyada değil de oyuncak bir dünyada yaşıyor olurduk der Richard Swinburne.[2] Böyle ucuz bir fikrin sıradan birinden değil de bir Oxbridge hocasından çıkmış olduğuna inanmak gerçekten güç.

Kötülükten bazen iyiliğin gelebileceği doğrudur. Galiba kem talihin yüzümüze hiç gülmemesiyle övünen, mağrur tipler var aramızda. Kimileri diyor ki, modern dünyadaki bariz anlam kaybı ürkütücü görünebilir ama aslında bir nimettir. Olguların kendi başlarına anlamlı olmadığını anladığımız gün, onlara istediğimiz anlamı yükleyebiliriz. Diyorlar ki, geleneksel anlam enkazından, işe yarar anlamlar üretebiliriz. Yani, bir felaket gibi görünen şeyden neticede kazanç elde edebiliriz.

Ne var ki kötülükten her zaman iyilik doğmaz; öyle bile olsa bu kötülüğün varlığını haklı çıkarmaya yetmez. Mağrur

2 Richard Swinburne, *The Existence of God* (Oxford, 1979), s. 219.

insanlar biraz alçakgönüllülük öğrenmek için organlarının parçalanmasından daha makul yollar bulabilirler. Şüphesiz Soykırım'dan kaynaklanan iyilikler de olmuştur, özellikle de kimi kurbanların dayanışması gibi. Ancak herhangi bir insani duygunun Soykırım'ı aklamasını düşünmek ahlaka aykırılıktır. İncil'de İsa'nın zamanının çoğunu hastalara şifa dağıtarak geçirdiğini görürüz ama bir kez bile hasta ve sakatlara acılarına razı olmalarını öğütlemez. Aksine, ıstırapların şeytanın işi olduğunu düşünür gibidir. Cennetin bu dünyada çektiğin sıkıntıları yeterince telafi edeceğini söylemez. Sıkıntı çekmek sizi daha kibar ve bilge yapsa bile, sıkıntı çekmek kötüdür. Başka bir şekilde değil de sadece böyle kibar ve bilge olmanız ise daha kötüdür.

Buradan talihli düşüş fikrine çıkarız yine. "Talihli" dediğimize göre bunun iyi bir şey olduğunu mu düşünüyoruz? doğadan kopup tarihe girmemiz olumlu bir olay mıdır? Hiç de şart değil. Tarih birtakım olağanüstü başarılar getirmiştir elbette –ama sadece muazzam bir sefalet pahasına elde edilmiştir bunlar. Marksistler insan anlatısının bu iki yönünün birbirine yakından bağlantılı olduğuna inanır. Belki de amip olarak kalsak daha iyi olurdu. İnsan ırkı kendi kıyımıyla sona ererse –ki aklın sınırlarını zorlayan barbarlık tarihimize uygun bir son olurdu bu– pek çoğumuz hayatlarımızın son saniyelerini bunu düşünerek geçirirdik. Evrim ve neticede yol açtığı insanlık tarihi uzun ve korkunç bir hata mıdır? İşler bu kadar aşikâr bir şekilde kontrolden çıkmadan bütün bu projeyi iptal etsek daha iyi olmaz mıydı? Öyle olduğuna inanan bir sürü filozof var. Bunlardan birinin Schopenhauer olduğunu önceki sayfalarda görmüştük.

John Milton'ın *Kayıp Cennet*'i bu konuda oldukça muğlak bir tavır sergilemektedir. Milton çatışmanın gerekliliğine inanan devrimci bir Püriten'dir ve cennetin uyumlu ama durağan dünyası onu pek de heyecanlandırmamaktadır. An-

cak Tanrı'nın krallığını seven ve püritenlerin İngiliz İç Savaşı'nda bu krallığı yeryüzüne indireceğine inanan ütopyacı bir düşünür olarak, bir tarafı o mutlu bahçe için özlem duymaktadır. Belki de kendisi meseleyi şöyle görüyordur: İlk yuvamızdan atılmasak iyiydi ama atıldığımıza göre daha görkemli bir mutluluk elde etmek için artık bir şansımız var.

Meselenin bu yönü garip bir şekilde sadece Milton'la değil Marksizmle de ilgili. Marksistler de sonuçta sosyalizm diye bilinen daha iyi bir yaşam şekline yol açacağını düşündükleri için kapitalizmin şeytanlıklarının iyi bir şey olduğunu düşünmüyorlar mıdır? Şüphesiz Marx kapitalizmi, tarihin gördüğü en devrimci üretim türü olarak açıkça övmüştür. İnsanlığa daha önce görülmemiş felaketler yaşatan, sömürüye dayalı bir sistem olduğu tartışma götürmez. Ne var ki Marx'a göre kapitalizm aynı zamanda insanın gücünü o güne değin bilinmeyen boyutlara ulaştırmıştır. Kapitalizmin zengin liberalizm ve Aydınlanma geleneği, uygulanabilir bir sosyalizm için gerekli mirası oluşturacaktır. Yani tarihin kapitalizme kapılması sadece bir şans değil de gereklilik midir? Kapitalizm olmadan gerçek sosyalizm olamaz mı? Sosyalizm gelip toplumun lehine düzenlemeler yapana kadar toplumu zenginleştirmesi için kapitalizm gerekli midir?

Bazı Marksistler kesinlikle buna benzer bir görüş öne sürmüşlerdir. Devrim Rusya'sının Menşevikleri bu fikri savunanların en bilinen örnekleri. Eğer durum gerçekten de böyleyse Marksizm de bir çeşit teodise örneği oluyor. Neticede iyiliğe sebep olacak tarihsel kötülükleri aklamaya yönelik bir tarafı var. Kimi Marksistlere göre antik dünyanın köleliği ahlaken yanlış olsa da, daha "ilerici" bir rejim olan feodalizme yol açtığı için gereklidir. Feodalizmden kapitalizme geçiş için de benzer bir sav öne sürülebilir. Yine de günümüzde kendine Marksist diyen pek az insan böylesi küstah bir önermede bulunabilir. Her şeyden önce kapitalizmin kesin

olarak feodalizmden kaynaklandığını söyleyemeyiz. Dünyaya şöyle bir göz attığımızda bile kapitalizmin de sosyalizme yol açmayacağını görebiliriz. Kapitalizm başladığına ve var olduğuna göre, sosyalistler kapitalizmin maddesel olan ve olmayan kaynaklarını tüm insanlığın hizmetine sunmaya çalışabilir. Bununla birlikte sosyalistler bu amacı başka türlü yerine getirmeyi tercih ederler, tıpkı Milton'nın cennetten hiç kovulmamış olmamızı tercih etmesi gibi. Henüz hiçbiri yapmamış olsa da, sosyalistler insanlık tarihinin hiç başlamamış olmasının daha iyi olacağını iddia edebilirler. Sonuçta adil bir toplum yaratsak bile, bu geçmişin ve günümüzün acımasızlıklarını yeterince telafi edemeyebilir. Ölüyü iyileştiremez. Köleliği, Bob Hope'u ve Otuz Yıl Savaşları'nı geriye dönük olarak katlanılır kılamaz. Ancak bütün bunlar gerçekleştiğine göre, sosyalizmle ya da sosyalizmsiz, keşke hiç olmasalardı demek anlamsız değildir. Bu istek doğru olmayabilir. Ama makul olmadığını söyleyemezsiniz.

Kötülükten iyilik doğabilirse bile, diye soruyor filozof Brian Davies, "Kötülüğü, iyiliğe yol açabilecek şekilde *düzenleyen* biri [yani Tanrı] hakkında ne düşünmeliyiz?"[3] Karakterimizi sınamak için dang hummasından, Britney Spears'ten ve tarantuladan daha makul bir yol bulamaz mıydı? Belki bu tür bir dünyada kötülük kaçınılmazdır; peki Tanrı neden başka türlü bir dünya yaratmadı? Bazı teologlar acı ve ıstırabın olmadığı *maddesel* bir dünya yaratamayacağını öne sürüyorlar. Bu kurama göre tensel hazlar istiyorsak, hatta sadece vücudumuz olsun bile diyorsak, çektiğimiz acılara razı olmalıyız. Leibniz yaşadığımız dünyanın olası en iyi dünya olduğunu iddia eder; başka filozoflar ise olası dünyaların en iyisi fikrinin en az en büyük asal sayı fikri kadar anlamsız olduğunu söylüyor. Nasıl bir dünyada yaşıyor olursak ola-

3 Brian Davies, *The Reality of God and the Problem of Evil* (Londra ve New York, 2006) s. 131.

lım, her zaman daha iyisini tahayyül edebiliriz (mesela Kate Winslet'in kapı komşunuz olduğu bir dünya gibi).

Bir de Resmin Tamamı argümanı var ki kötünün gerçekte kötü olmadığını, aslını göremediğimiz bir iyilik olduğunu iddia eder. Kozmik resmin tamamını görebilseydik, dünyaya Tanrı'nın görüş açısından bakabilseydik, bize kötü gibi görünen şeyin, iyicil bir bütündeki önemli bir parça olduğunu anlayabilirdik. Sadece görünürde kötü olan bu şey olmasa bütün gerektiği gibi işleyemezdi. Bu argümana göre olan biteni doğru bağlama koyduğumuzda, kötü görünen iyi görünmeye başlayacaktır. Mesela küçük bir çocuk bir kadının birinin parmağını kestiğini gördüğünde dehşete kapılabilir; oysa o kadının bir cerrah ve parmağın da artık iyileşemeyecek kadar kötüleştiğini bilmiyordur. Kötülük bu yönden bakıldığında ayrıntıda kaybolmaktadır. Biz uzak görüşlü olmayan yaratıklar, bebekleri ateşte közlemeyi iyi bir fikir olarak görmeyebiliriz ama bakış açımızı genişletip, bu eylemin daha büyük bir plana olan katkısını anladığımızda, olay bize mantıklı gelebilir, hatta bebek yakanlara yardımcı olmak için elimizi bile uzatabiliriz. İnsanlık tarihinde daha ikna edici argümanlar da görülmüştür. Bu teorinin tersyüz edilmiş bir halini Nietzsche seslendirir: Keyif dolu bir ana rıza gösteriyorsanız, dünyadaki bütün üzüntü ve kötülüğe de razısınızdır demektir çünkü dünyada her şey birbirine bağlıdır.

Kimisi kötülüğün bir bilmece olduğunu düşünür. Yine de bir bakımdan dünyanın mükemmellikten uzak olduğu son derece aşikârdır. Bunun sebebi de insanların birbirlerini sakat bırakmakta, sömürmekte ve ezmekte özgür olmalarıdır. Bu görüş bazılarının doğal kötülük dediği şeyi (depremler, hastalıklar vs.) haklı çıkarmamaktadır ama bugün atalarımızla karşılaştırıldığında çok daha fazla kişinin sözde doğal kötülüklerde parmağımız olduğunu düşünmek için ge-

çerli sebepleri vardır. Modern çağ doğa ve tarih arasındaki çizgiyi gittikçe daha da belirsizleştirmektedir. Kıyamet inancı dünyanın sonunu ateşte ve tufanda, yıkılan dağlar ve parçalanan göklerde, ilahi sarsıntılar ve türlü kozmik alamette görmektedir. Bütün bu dehşetengiz senaryodan biz çelimsiz hayvanların sorumlu olabileceği kıyamet tellallarının hiç aklına gelmez mi acaba? Kıyamet hep yaptığımız bir şey değil de başımıza gelen bir şey olarak görülüyor. Oysa onu kendi başımıza gerçekleştirecek güce pekâlâ sahibiz.

Tanrı'ya inananlar için soru aslında dünyada neden kötülük olduğu değildir. Bu sorunun cevabı oldukça açık... Bir pezevengin, Arnavutluk'tan getirilmiş otuz seks kölesini İngiltere'deki genelevine kapatmasında gizemli bir yön yok. İnananlar için birincil mesele, Tanrı'nın nasıl olup da insanları böyle şeyler yapma özgürlüğüyle yaratmış olduğudur. Kimi inanlar için insanların özgür olarak yaratılmaması kendi içinde çelişkili bir eylem olurdu. Çünkü söz konusu yaratıcı, saf özgürlük olan Tanrı'dır. Tanrı'nın görüntüsünde ve O'na benzer yaratılmış olmak kesinlikle bir kukla olmak değildir. Eğer Tanrı'nın kulları gerçekten de kendisine benzer olacaksa, kendi özgür hayatlarının doğrultusunda yaşamalıdırlar; eğer özgürler ise yanlış yola sapma yetkisine de sahip olmalıdırlar. Bu bakış açısıyla, iyilik yapma gücüne sahip her hayvan, doğal olarak kötülüğe de yetkindir.

Peki, bütün bunlar aklınıza yatıyor mu? Tanrı'nın özgür ama kötülüğü seçme konusunda özgür olmayan insanlar yaratamayacağını kesin olarak söyleyemeyiz. Neticede, Tanrı'nın tanımı gereği her şeye muktedir olması gerekmektedir. Oysa Tanrı Arnavut seks kölelerini pazarlayamaz; haram kazançlarını koyacak bir cüzdanı olmadığından değil, böyle bir iş yapmak, kendi doğasıyla çelişmek olacağından. Ve bizim aksimize Tanrı kendisiyle çelişemez, ters düşemez. Daha önce gördüğümüz üzere geleneksel Hıristiyan teoloji-

sine göre şeyler kendi içinde iyidir ve kötülük varlıktaki bir tür bozulma ya da eksilmedir. Şeyler geliştikçe, yapmaları gereken şeyleri yaptıkça iyileşirler. Kolunuzu dişleri arasında çiğneyen bir kaplan iyidir çünkü o esnada yapması gereken şeyi yapmaktadır. Tek sorun onun gelişme yolunun seninkisiyle çelişiyor olmasıdır. Virüsler de kendi masum viral hayatlarını sürmektedirler. Doğalarına baktığımızda virüslerde itiraz edecek hiçbir şey bulamayız. Şüphesiz muhalif bir grup eninde sonunda, ellerindeki pankartları hastanelerin önünde öfkeyle sallayarak ve virüsleri yok etmeye çalışan bilim adamlarına saldırarak, virüslerin de hakları olduğunu haykıracaklardır. Aslında meselenin kökeninde şu yatıyor: Virüsler kendilerine has yaşantılarını yaratıcı bir şekilde sürdürürken, virüslerle girdikleri ilişki sebebiyle kendilerine has yaşantılarını yaratıcı bir şekilde sürdüremeyen insanları öldürme eğilimine giriyorlar. Tanrı neden bir türün serpilip gelişmesinin bir başka türün salahiyetiyle çelişmediği bir evren yaratamamıştır ki? Dahası dünya serbest piyasaya neden bu kadar çok benzemektedir?

Günümüzde kötülük meselesiyle karşı karşıya kalan kimi teologlar Tanrı'nın Eyüp Kitabı'ndaki bir sözünden medet umarlar. Tann'ya kötülüğe neden izin verdiğini sormak, bu teologlara göre, onu rasyonel ve ahlaki bir varlık olarak görmek demektir ama Tanrı kesinlikle böyle bir varlık değildir. Tanrı'yı öyle düşünmek uzaylıları yeşil renkli, ağızlarından sülfür saçan, üçgen gözlü ve böbreksiz insanımsılar olarak görmek demektir. Bütün bunların kanıtladığı tek şey insan hayal gücünün kıtlığıdır. Son derece garip görünen bir yaratığı bile, kendimizin üstünkörü gizlenmiş hali olarak görme eğiliminde olduğumuz ortada. Tanrı, insanları iyiye yöneltmekle görevli, sorumlulukları, zorunlulukları ve fırsatları olan devasa bir ahlak zabıtası olarak düşünülmemelidir. Söz konusu teologlar aksi görüşün O'nu zındıkça kendimize

benzeterek, Tanrı'nın mutlakiyetini önemsizleştiren Aydınlanmacı bir yorum olduğunu öne sürüyorlar. Filozof Mary Midgley'in de işaret ettiği gibi: "Eğer Tanrı varsa, kesinlikle yozlaşmış ya da aptal bir memurdan daha gizemlidir."[4] Tevrat'ta Eyüp'e sertçe söylediği üzere, Tanrı insan mantığının sınırlarının ötesindedir. Eyüp sıkıntılarından şikâyet edip Tanrı'nm kendisi gibi saf birine neden bu kadar çok felaket yağdırdığını sorduğunda, yandaşları fiyakalı sözde açıklamalar yaparlar. Belki de, örneğin, ataları bazı günahlar işlemiştir ve kendisi bu sebeple cezalandırılmaktadır. Sonunda Tanrı kendisi ortaya çıkar ve bu onursuz cevapları lanetleyerek bir kenara iter. Eyüp'e bu acıları neden çektirdiğini açıklamak yerine, kendisine, üç aşağı beş yukarı, cehenneme kadar yolunun olduğunu söyler. Tanrı'nın Eyüp'ü terslemesinin meali şudur: Sen benimle ilgili ne bilebilirsin ki? Kendi ahlaki ve rasyonel kodlarını bana uygulamaya nasıl cüret edersin? Bu bir salyangozun bir bilim adamını sorgulaması gibi bir şey değil midir? Bu ne cüret? Hikâyenin sonunda Eyüp Tanrı'yı bir sebep olmaksızın sevmeye karar verir –ötesini berisini düşünmeden, ödül ve ceza gözetmeksizin, en az çektiği acılar kadar karşılıksız bir sevgiyle sevmeye karar verir.

"İyilik için yaratılmış bir evrende," diye yazar Richard J. Bernstein, "Auschwitz'den sonra, kötülüğün ve acının meşrulaştırılabileceğini düşünmek terbiyesizliktir."[5] İyi de, bu her zaman terbiyesizlik değil miydi? Neden sadece Auschwitz'den sonra öyle olsun ki? Pek çok insan Nazi toplama kamplarından çok daha önce kötülüğün meşrulaştırılamayacağını dile getiriyordu. Bu durumda Tanrı'nm altı milyon Yahudi'nin öldürülmesine neden izin verdiğini bilmiyoruz, tabii eğer "izin vermek" doğru ifadeyse. Bazı inanç-

4 Mary Midgley, *Wickedness: A Philosophical Essay* (Londra, 1984), s. 1.

5 Richard Bernstein, *Radical Evil* (Cambridge, 2002), s. 229.

lı insanlar, bu işi doğru bulmayıp, açıklama aramaktan vazgeçebilirler. Şu ana değin sözü edilen bütün argümanların gerçeklikten uzak ve düzmece, birkaçının ise zındıkça olduğunu iddia edebilirler. Kant bu yüzden "Teodiseye Yönelik Bütün Felsefi Girişimlerin Gereksizliği" başlıklı bir deneme yazmıştır. Paul Ricoeur teodisenin "çılgın bir proje"[6] olduğunu söyler. Hıristiyanların ellerinden gelen bu kadarsa, yenilgiyi kabul etmeleri ve –en azından bu mühim meselede– agnostik olmaları kendi hayırlarınadır. Agnostik olmaları durumunda bile kötülüğün Tanrı'nın varlığına karşı son derece güçlü bir argüman oluşturduğunu göz önüne almak zorundadırlar.

Midgley'e göre "kötülüklerin çoğu tembellik, korku, pintilik ve açgözlülük gibi sessiz, saygıdeğer ve şiddetten uzak sebeplerle yapılır."[7] Bu kitabın algıladığı anlamdaki kötülük, söz konusu sebepler kadar ahlaksız ve şeytani değildir. Genellikle korkmamız gereken kötülük değil sıradan bencillik ve hırstır. Korkunç eylemlerin sahipleri her zaman korkunç kişiler değildir. CIA işkencecileri kesinlikle iyi birer koca ve baba olabilir. Sezar'ın etraftaki bütün kabileleri dize getirdiği söylense de askeri katliamlardan aslında hiç kimse tek başına sorumlu değildir. Yaşlıların emeklilik fonlarını hortumlayan veya gezegenin tamamını kirleten kişiler de genellikle iş iştir diyen yumuşak başlı bireylerdir. Meselenin özünün böyle olmasına sevinmeliyiz. Zira çoğu kötülük kurumsaldır. Bireylerin kötü niyetli eylemlerinin değil de menfaatlerin ve insanlardan bağımsız işlemlerin ürünüdür kötülük. Bu işleyişi kesinlikle hafife almamalıyız ama komplo diye bir şeyin varlığını da reddetmemeliyiz. Şu bir gerçektir ki kötü niyetli bazı insanlar, günümüzde artık sigara içmenin yasak

6 Paul Ricoeur, *The Conflict of Interpretations* (Evanston, IN, 1974), s. 281.

7 *A.g.e.*, s. 3.

olduğu odalarda buluşup kötülükler planlamaktadırlar. Öte yandan bu kötülükler belli sistemlerin ürünüdürler.

Kötülük türlerinin çoğu toplumsal sistemlerimizin içine işlemiştir ve bu sistemlere hizmet eden bireyler yaptıklarının ciddiyetinin farkında olmayabilirler. Öte yandan bu insanların tarihin elinde basit birer kukla olduğunu söyleyemeyiz. Noam Chomsky'nin bir zamanlar dediği gibi entelektüellerin politik otoriteye meselelerin iç yüzünü göstermesine gerek yoktur çünkü otorite gerçeği zaten bilir. Entelektüeller topluma gerçeği gösterseler bile, iğrenç siyasi eylemlere imza atan pek çok birey, duyarlı ve vicdanlı insanlardır; bu insanlar devlete, şirkete, Tanrı'ya veya Özgür Dünya'nın geleceğine –kimi sağcı Amerikalılar için bütün bu kavramlar neredeyse aynı anlama gelir– cansiperane hizmet ettiklerini düşünürler. John Le Carré'ın gizli ajanları gibi, haysiyetsiz davranışlarının tatsız ama gerekli olduğuna inanırlar. Bir insanın tırnaklarını kerpetenle sökmek, ideal bir dünyada yapacakları bir şey değildir. Tırnak söken işkencecilerin ve daha kötüsü onlara bu işi verenlerin, yaptıkları ve söyledikleri arasında ciddi bir çelişki görmeksizin ahlaki değerlerden bahsedebilmelerinin bir sebebi işte budur. Ahlaki değerlerine samimiyetle inanıyor olabilirler ama o değerlerle ticari ve politik gerçekleri başka dünyalara aittir. Ve bu iki dünyanın kesişmeleri gerekmemektedir onlar için. Siniklerin dediği gibi din gündelik gerçeklerle çelişmeye başladığında, dinden vazgeçme zamanı gelmiştir.

Bu durumda söz konusu yanlış bilinç müteşekkir olmamız gereken bir şeydir. Korkunç şeyler yapan insanlar yaptıklarının en azından kısmen farkında olmasalardı, onların gerçek anlamda, içten gelen bir kötülüğe sahip olduklarını düşünmek zorunda kalacaktık. Ve bu da onların, şu an sahip olduğumuzdan daha iyi bir toplumsal düzen kurma hakkına ve yetisine sahip olup olmadıkları meselesini gündeme geti-

rebilirdi. Marx ve Engels ideoloji kavramını radikal bir politik düzeni makul göstermek için kullanmamışlardır ama buna rağmen ikisi arasında bir ilişki vardır. İnsanların içinde oldukları sistem tarafından güçlü bir şekilde şartlandırılmış olmaları gerçeği, politik değişime engel olmaktadır. Ancak, bu gerçek onların, politik kefarete uzak olduklarını söyleyerek ıskarta edilmelerini gerektirmez. Hümanistler bu tür insanlar için, ironik bir şekilde, yanlış bir bilinç geliştirmişlerdir. Eğer başkalarını sakat bırakan ya da sömüren insanlar aslında ne yaptıklarının farkında değillerse, İncil'den meşhur bir ifadeyle söylersek, bu durumda şüphesiz ahlaken vasattırlar, büsbütün kötü değillerdir. Yaptıkları şeyin ciddiyetinin sadece kısmen farkında olsalar bile ya da yaptıklarının tam olarak farkında olmalarına rağmen bunun onurlu bir dava için vazgeçilmez olduğunu düşünseler bile belki de hümanistlerin sandıkları kadar hoş görülür değillerdir. "Belki" diyorum çünkü Stalin ve Mao onurlu bir amaç diye niteledikleri bir şey için katliamlar yaptılar ve Stalin ve Mao'yu da hoş göreceksek, kimi görmeyeceğimizi kestirmek zor...

Kötülük eylemlerinin çoğunun yanlış düşünme, ağır basan çıkarlar ve tarihsel güçlerden kaynaklandığı doğru olmasaydı, çok daha korkunç bir durumla karşı karşıya kalırdık. İnsan ırkının yaşamını sürdürmeye hakkı olmadığını düşünmek zorunda kalabilirdik. Schopenhauer insan yaşamını korumaya değer bulan herkesin derin bir yanılgı içinde olduğunu söylüyor. Ona göre insan yaşamı uğraşmaya değmezdir çünkü sadece "anlık tatmin, ihtiyaçlardan kaynaklanan kısa süreli keyif, yoğun ve uzun süren acı, sürekli mücadele"den ibarettir, "*bellum omnium*, her şey hem av, hem avcıdır. Yokluk, ihtiyaç, endişe, feryat ve uluma *insaecula saeculorum* veya yerkabuğu bir kez daha çatlayana kadar devam edecektir."[8]

8 Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea* (New York, 1969), cilt 2, s. 354.

Schopenhauer'un çizdiği portrenin yetersiz bir algıya dayandığını düşünebilirisiniz. Bu portrede insan yaşamına dair bazı temel unsurların sorumsuzca göz ardı edilmiş gibidir. Ancak Schopenhauer'un insan yaşamını yaşanmaya değer kılan hemen her şeyi bir kenara ittiğini kabul etsek bile ortada bir sorun var. Elbette savaş kadar sevgi, inleme kadar kahkaha, işkence kadar da mutluluk var. Ancak insanlık tarihinin kayıt defterinde bu iki grup özellik, yani olumlu ve olumsuz eşit midir? Cevap belli. Aslında olumsuz sadece baskın değil, pek çok yerde ve zamanda tartışmasız bir şekilde baskındır. Hegel tarihin "halkların mutluluğunun, devletlerin bilgeliğinin ve bireylerin erdeminin kurban edildiği kanlı bir sunak," mutluluk dönemlerinin ise boş sayfalar olduğunu söyler. Ayrıca yazdıklarında "kötülük, şeytanilik ve insan ruhunun yarattığı en görkemli imparatorlukların düşüşü" ve "insanoğlunun dile gelmemiş sefaleti"nden[9] bahseder. Ve üstelik bütün bunları fazlasıyla iyimser olmakla düzenli olarak suçlanan bir filozof yazıyor! "Satırları arasında," diye yazar Schopenhauer, "ağlama, inleme ve diş gıcırtısı, halkların korku dolu patırtısı ve kan davası görülmeyen bir felsefe, felsefe değildir."[10] İnsanlık tarihinin "bitimsiz yıkımları"ndan bahseden Theodor Adorno da Schopenhauer'la aynı görüştedir.

Erdem kamusal alanda gelişiyse bile bu hem kısa hem de tehlikeli bir şekilde olmuştur. Hayranlık duyduğumuz değerler –merhamet, şefkat, adalet, iyilik– çoğunlukla kişiye özel alanlara mahsustur. Çoğu kültür çapulculuk, açgözlülük ve sömürü anlatılarından oluşur. Yakınlarda sona eren çalkantılı yüzyıl bir ucundan diğerine kana boyanmıştır, boş yere ölen milyonlarca insanla imlenmiştir. Politika dünyasını vahşi, kokuşmuş ve baskıcı görmeye öylesine alışmışız

9 Akt. Peter Dews, *The Idea of Evil* (Oxford, 2007), s. 107.

10 Akt. *a.g.e.*, s. 124.

ki bu şartların bu denli ısrarla sürmesine artık şaşırmıyoruz. Meşhur ortalamalar yasası sebebiyle bile olsa, iyilik ve ışığa insanlık tarihinin kayıtlarında daha sık rastlamamız gerekmez miydi?

Meseleyi başka türlü de ifade edebiliriz. İnsanın içinde hem iyilik hem de kötülük olması bir meyhane klişesidir. İnsan karmaşık, öngörülmez ve ahlaken karışık bir yaratıkmış. Öyle bile olsa politik hayatta iyiler neden daha sık görülmezler? Sebep kesinlikle toplumsal ve politik tarihin –yapıların, kurumların ve güç ilişkilerinin– doğası olmalı. Çıtkırıldım bir liberal bakış açısında insanlar sadece ahlaken karışık değildir. Aksine, insanlar çoğunlukla yoz, tembel yaratıklardır ve insanlardan kayda değer bir şey elde etmek istiyorsanız, onları sürekli disiplin altında tutmanız gerekir. Bu yönden bakıldığında insanlardan çok şey bekleyenler –sosyalistler, özgürlükçüler ve benzerleri– feci hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Zira onlar insanı aşırı bir şekilde idealleştirme eğilimdedirler. Muhafazakârların, öte yandan, insanda gördükleri gelişme potansiyeli de moral bozacak kadar azdır. Muhafazakârlar ilk günaha inanırlar ama kefarete inanmazlar; pembe gözlüklü liberaller ise kefarete inanır, ilk günaha inanmazlar. Bu aşırı iyimser anlayışa göre insanlar bir şekilde başlarının çaresine bakmaktadırlar çünkü yaşadığımız dünyanın şartları buna engel olacak kadar feci değildir. Belli bir naif özgürlükçü düşüncede ise insan refahının önünde gerçekten de ciddi engeller vardır ama bütün bunlar haricidir. Bu harici unsurların baskıladığı insanın ise içsel bir iyiliğe sahip olduğu düşünülür. Özgür olmamamızın tek sebebi önümüzde bir engel olmasıdır. Bu safdil bakış açısı doğru olsaydı, devrimlerin ve kurtuluşun daha sık yaşanması gerekirdi. Özgürlük ve devrim insanlık tarihinde sık görülmemektedir çünkü bizim kesinlikle kendimizden kurtarılmamız gereklidir.

Radikaller ise tehlikeli bir denge tutturmak zorundadırlar. Bir yandan insanın günümüze değin gelen yozlaşmışlığının derinliği ve inatçılığı konusunda acımasızca gerçekçi olmak zorundadırlar. Aksi takdirde hayat şartlarımızı değiştirme projesi sebatlı olamayacaktır. Duygusal bir hoşgörü insanın yararına değil zararınadır çünkü hoş görerek değişime engel olursunuz. Bir diğer yönden ise yozlaşmışlık değişim ve dönüşümü imkânsız kılacak bir unsur olamaz. Tarihi fazlasıyla iyimser okumak, kapsamlı bir değişime gerek olmadığı görüşüne çıkar. Aşırı kasvetli okursanız da böyle bir değişimin gerçekleşmesinin mümkün olmadığı sonucuna çıkarsınız.

Bu durumda radikal değişim projesi süregelen tarihsel haksızlıkların katışıksız aksiliğine nasıl karşı koyacaktır? Gerçekçilik nasıl olacak da umudun yeşermesine mani olmayacaktır? Bazen siyasi değişimlere ne kadar çok ihtiyacımız varsa o değişim o denli imkânsız görünür. Rus Bolşevikler 1917'de Sovyet Devrimi sırasında kendilerini böyle bir durumda buldular. Çar otokrasisi, özgürlükçü ve sivil kurumların yokluğu, yoksulluk içindeki köylüler ve feci şekilde sömürülen proletarya, devrimi zorunlu kılmaktaydı. Ancak bu unsurlar aynı zamanda devrimi zorlaştıran sebeplerden bazılarıydı. Bir zamanlar Lenin'in dediği gibi Rus toplumunun geri kalmışlığı devrimi başlatmayı nispeten kolaylaştırıyordu. Güç sadece bir merkezde toplandığından, çarlık devletine indirilecek bir darbe devrim için yeterli olacaktı. Ama işte aynı geri kalmışlık, diye ekliyordu Lenin, başlatılan devrimi sürdürmeyi zorlaştırıyordu. 20. yüzyılda çirkin ve biçimsiz bir sosyalizme tanık olduk çünkü gerçekleşmesinin en az mümkün olduğu yerde sosyalizme karşı büyük bir ihtiyaç vardı. Ve bu o çağın en büyük trajedilerinden biridir.

Radikalleri siyasi umutsuzluğa kapılmaktan alıkoyan materyalizmdir. Bununla kastettiğim şiddet ve adaletsizliğin kişilerin bireysel kötülük eğilimlerden değil de büyük oranda

çevresel unsurlardan kaynaklandığı inancıdır. Materyalist görüşte yoksul ve ezilen insanlardan Assisi'li Aziz Francis gibi davranmaları beklenmez. Bazen belki aziz gibi davranırlar ama öyle davrandıklarında çarpıcı olan tek şey bu davranışın sıra dışılığıdır. Erdemlilik belli bir oranda maddi refaha bağlıdır. Açlıktan ölmek üzereyken, başkalarıyla makul ilişkiler kuramazsınız. Materyalizmin bu bağlamdaki zıttı ahlakçılıktır –iyi ve kötü davranışların maddi şartlardan oldukça bağımsız olduğu ve bu davranışları iyi ya da kötü yapanın da kısmen bağlama rağmen seçilmiş olmaları inancıdır. Radikaller çevresel şartları düzelterek insanlardan birer aziz yaratabileceklerini düşünüyor değiller. Aksine radikaller biliyorlar ki insan kötülüğü, kimi Freudyen olan birçok sebeple, en köklü politik değişime bile direnebilir. Otantik materyalistler politik olgu ve etkilerin de sınırları olduğunun ve biz maddesel yaratıkların politik kavramlarla nasıl bir ilişki içinde olduğumuzun farkındadırlar. Radikal düşünce, bütün bunlara rağmen, büyük insan topluluklarına çok daha iyi yaşam şartları sunulabileceğini iddia eder. Ve bu da politik gerçekçiliğin ta kendisidir.

Maddi bir varoluş mücadelesi içinde olan insanlar, birer gizli Pinkie ya da mini Leverkühn oldukları için değil de sırf yaşadıkları zorluklar sebebiyle erdem timsali olmaya oldukça uzaktırlar. İnsanlık tarihinin barbarlık ve cehaletle dolu olması kısmen sınıf toplumunun yarattığı yapay kaynak kıtlığından ve büyük kitlelere insan vasfının ve öneminin verilmemesindendir. Ahlak güçten ayrı düşünülemez. Dahası, nasıl ki baskı altında tutulanlar ve zulmedilenler yozlaşıyorsa, yönetici sınıf arasında da adı duyulmamış her türden ahlaksızlığa sık rastlanmaktadır. Pek çok güçlü ve zengin kişi, kimi ünlü yıldız gibi, zamanla kendisinin ölümsüz ve yenilmez olduğunu düşünmeye başlar. Sorsanız itiraf etmezler ama davranışlarının gösterdiği budur. Ve iş inanca geldiğin-

de, insanların söylediklerine değil de yaptıklarına bakmalısınız. Söz konusu insanlar işte bu inançları sebebiyle tanrıların yıkıcı güçlerini zaman içinde maharetle kullanmaya başlarlar. Sadece yaşadıkları şartlar kendilerine ölümü hissettirenler, kendi türünden başka bireylerle dayanışma eğilimine girerler.

Buraya kadar ahlaksız davranışların büyük oranda somut kurumlardan kaynaklandığını ve bu sebeple de kötülüğe bulaşan insanların, tıpkı ilk günahta olduğu gibi, tamamen sorumlu tutulamayacağını tartıştım. Aslında önerdiğim ilk günah fikrinin materyalist bir yorumu. Eylemler aktörleri öyle olmadan kötü olabilir. Aynı şey iyilik için de söylenebilir. Üçkâğıtçıların Çocuk Esirgeme Kurumu için çalıştığı görülmüştür. Tarihsel açıdan baktığımızda iyi eylemlerin iyi bireylerden daha önemli olduğunu öne sürebiliriz. Dolayısıyla kıtlığı sonlandırmamıza yardım ettiğin sürece, özgecil davranışını sadece erkek arkadaşını etkilemek için yapıyor olman çok da önemli değildir. Peki ya kötülük? Kötülük söz konusu olduğunda, eylem ve aktör ayrımı ile ilgili söylediklerimizi bir daha gözden geçirmeliyiz. Kötü kişiler olmadan kötü eylemler olabilir mi? Olamaz, tabii eğer bu kitabın argümanı sağduyuluysa. Kötülük bir davranış türü olduğu kadar bir varoluş şartıdır da. İki eylem aynı görünebilir ama biri kötüyken diğeri olmayabilir. Karşılıklı rızaya dayanan sadomazoşist bir cinsel ilişkide, erotik haz almak için eşine acı çektiren biriyle, başka birine sırf içindeki iğrenç yokluk duygusunu bastırmak için dayanılmaz acılar yaşatan biri arasındaki farkı düşünün örnek olarak.

Ne var ki eğer kötülük bir aracıya gerek duyuyorsa, Nazileri nereye koymalı? Kimin öznel varoluşu Auschwitz'e sebep olmuştur? Hitler'in mi? Parti önde gelenlerinin mi? Ulusal aklın mı? Bu soruyu cevaplamak zor. Belki tek söyleyebileceğimiz Nazi Almanya'sında kötülüğün, benzer durum-

larda da görüldüğü üzere, çok farklı düzlemlerde işlemiş olduğudur. Bir yanda ordu mensubu ya da devlet görevlisi oldukları için kötü olmadıkları halde, kötüymüş gibi davranmak zorunda kalan işbirlikçiler vardı. Bu projede (caniler, milliyetçiler, sıradan Yahudi düşmanları gibi) gönüllü olarak yer aldıkları için çok daha suçlu olanlar ama kötü diye nitelendiremeyeceğimiz insanlar da yer aldı. Ayrıca akla gelmeyecek kötülükler yapan ama bunları belli bir tatmin elde etmek için yapmayanlar da vardı. Eichmann bu son gruba iyi bir örnek oluşturuyor. Ve elbette Hitler gibi öldürme ve yok etme fantezilerini tatmin eden ve hakiki kötü diye tanımlayabileceğimiz insanlar da vardı. Belki biraz tereddütle ulusal haleti ruhiyeden de bahsedebiliriz –insanları yakalayıp zehirleyen fantezilerden söz edebiliriz. Başlangıçta bu fantezilerin kurulmasında yer almayan ama Nazi propagandasıyla bu işe sürüklenen ve hastalıklı bir dünya dışı balçık tarafından ele geçirilen insanlardan bahsedebiliriz.

Eğer ahlak ve yaşamın fiziksel şartlarına dair argümanım bir ölçüde de olsa mantıklıysa, önemli bir olguyu ortaya çıkartıyor. İnsan ırkıyla ilgili güvenilir bir ahlaki yargıda bulunamayız zira onu iflah olmaz şartların dışında gözleme şansımız olmadı. Şartlar başka türlü olsaydı insan nasıl davranırdı, bilemiyoruz. Kimileri gerçek insan doğasının ancak şiddetli baskı altında ortaya çıktığına inanır. Sırtlarını bir duvara daya, yüzlerine ışık tut, hayatta en çok korktukları şeyle baş başa bırak onları ve insanların ne oldukları ortaya çıksın. Ancak bu fikrin doğru olmadığı aşikârdır. Çoğu insanın belli şartlar altında su ve ekmek için birbirlerini öldüreceği muhtemelen doğrudur. Ama bu onların ruhlarının normal şartlardaki haliyle ilgili pek az şey söylemektedir bize.

Yoğun baskı altındaki insanlar genellikle en zarif yönlerini ortaya koyamazlar. Bazı insanların en güçlü yönlerini kriz anlarında gösterdikleri doğrudur. İngilizlerin, örneğin, bu

erdemi sergilediklerine inanılır. İngilizler iki kriz arasındaki sürede sıra dışı bir kahramanlık gösterisi yapma fırsatını sabırla beklerler. Ancak böyle insanlar azınlıktadır. İnsanların baskı ve sıkıntıdan kurtulma isteklerinin tek sebebi sağlıklı olmak değildir. İnsanlar sadece baskı ortadan kalktığında kim olduklarını öğrenebilirler veya olmak istedikleri kişi olabilirler. Marx, bugüne değin olan biten her şeyin aslında tarih olmadığını söyler. Şu ana değin olan bitenler onun deyişiyle "tarih arifesi"dir. Sürüp gitmekte olan korkunç sömürünün bir başka adımıdır sadece. Ancak önümüzdeki engelleri yıkıp gerçek tarihe ulaştığımızda nasıl insanlar olduğumuzu anlama şansına sahip olacağız. Bu neticede hoş bir deneyim olmayabilir elbette. Belki de baştan beri bir canavar olduğumuz çıkacak ortaya. Ama en azından, üstümüzdeki gücün acımasız zorlamalarıyla ya da mal mülk için verdiğimiz sonsuz kavganın etkisiyle bulanıklaşmış gözlerle değil, doğru ve düzgün bir bakışla görebileceğiz kendimizi.

Ahlaki püritenler bir yönden haklıdır. İyi ve kötü arasındaki fark önemlidir. Ama onların düşündükleri anlamda değil. Meseleye ahlaken bakarsak, insanları ayıran şey tarihin bu güne değin çoğunlukla bir kan dökme ve despotluk fabli, insanlar için şiddetin medeni davranışlardan çok daha alışılmış ve dünya üzerinde yaşamış insanların büyük çoğunun gün ışığını hiç görmemesinin çok daha hayırlı olduğunu bilip bilmemeleridir. Bu kasvetli Schopenhauervari duygular bazı solcuları rahatsız edecektir. Bu görüşü açıkça teslimiyetçilikle ve moral bozucu olmakla itham edeceklerdir. Kötümserliği bir düşünce suçu gibi gören solcuların olması gibi bütün olumsuzlukları nihilizm sanan kronik iyimser Amerikalılar da vardır. Ne var ki politik bilgeliğin bütün kökleri gerçekçiliktedir. Thomas Hardy, sadece en kötüyü soğukkanlılıkla değerlendirdiğimizde daha iyiye doğru gidebileceğimizi söyler.

Günümüzde politik değişimin önündeki engel, ironik bir biçimde, insanlık tarihinin berbatlığının getirdiği kötümserlik değil akılsız bir gelişme düşkünlüğüdür. Gerçek antirealistler, hepimizin gün geçtikçe daha iyi ve daha medeni olduğumuz gibi aklın almayacağı kadar kendinden hoşnut inançlar besleyen bilim adamı Richard Dawkins gibi insanlardır. "Yirmi birinci yüzyıldaki çoğu insan," diye yazar *Tanrı Yanılgısı*'nda, "ortaçağ'daki, firavunlar zamanındaki ve hatta, o kadar uzağa gitmeye gerek yok, 1920'lerdeki atalarından [...] çok daha ilerdedir. Her şey bir ilerleme içindedir ve bir önceki yüzyılın [...] öncü kuvvetleri bile sonraki yüzyılın arkada kalmış âcizlerinden bile çok daha geridedir. Bölgesel ve kısa süreli gerilemeler yaşanabilir; Amerika 2000'lerin başındaki hükümetten çok çekmiştir. Ama geniş zaman ölçeğinde, gelişim eğilimi hiç durmamıştır ve durmayacaktır."[11]

Dawkins, gelişimle liberal değerlerin artışını kastetmektedir. Bu alanda gerçekten de (eşi benzeri olmayan) tatmin edici gelişmeler kaydedilmiştir. Dolayısıyla, o afili "ve durmayacaktır" dogmasına rağmen (bilim adamı elinde sihirli küresiyle mi konuşuyor acaba?), bu gelişmenin değerini vurgulamakta oldukça haklıdır. Hem de gelişmenin sadece emperyalist bir mit olduğunu söyleyen kişilere rağmen haklıdır. Hayatın bazı yönlerde daha iyiye gittiği doğrudur. Gelişime şüpheyle yaklaşanlar, dişlerini anestezi kullanmadan çektirmeyi denesinler. Pankhurst kız kardeşleri veya Martin Luther King'i düşünmeleri de salık verilir kendilerine. Ama bir şeyler de kötüye gitmiştir. Ve saf bilim adamımız bu konuda hemen hiçbir şey söylememiştir. Adamımızın insanlığın sürekli evrilen bilgeliğine yaptığı burnu büyük övgüyü okuyan hiç kimse, aynı zamanda gezegenimizi bir baştan diğerine saran umutsuzluk, nükleer savaş tehdidi, AIDS

11 Richard Dawkins, *The God Delusion* (Londra, 2006), s. 70-71.

ve diğer ölümcül virüslerin yaydığı felaketler, neo-emperyalist bağnazlık, fakirliğin yol açtığı kitlesel göçler, siyasi fanatizm, 19. yüzyılın ekonomik adaletsizliğine geri dönüş ve potansiyel pek çok musibet gibi olumsuzluklarla da karşı karşıya olduğumuzu aklından bile geçirmez. Gelişme çığırtkanları için tarih, küçük birtakım cehalet dalgalarıyla yakamozlanan evrim sularının sürekli yükselişidir. Birkaç ilkel aykırılığı düzeltmek, elden geçirilmek ve şöyle bir parlatmak gereklidir, o kadar. Dawkins'e kalırsa Amerika'nın teröre karşı savaş açarak başlattığı terör, tarihin genzine kaçan tükürüktür sadece. Radikaller ise tarihin hem barbarlık hem de medeniyet içerdiğini düşünür. Ve bu ikisi birbirinden ayrılamayacak kadar iç içe geçmiştir. Dawkins gibi yazarları okuduğumuzda kötülük ya da ilk günah doktrininin neden radikal bir inanç olabileceğini anlarız. Bu doktrin, insanın son derece berbat bir tür olduğunu ve onu sadece kökten bir dönüşümün yola getirebileceğini öne sürer.

Richard J. Bernstein *Radikal Kötülük* adlı kitabında 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıdan "kötülüğün zamanımızdaki cisimleşmiş hali"[12] diye bahseder. Yazar, Amerika Birleşik Devletleri'nin geçtiğimiz elli yılda New York'taki trajedide hayatını kaybedenlerle karşılaştırılmayacak kadar çok sayıda masum sivili öldürdüğünün farkında değil galiba. Bu satırlar yazılırken New York trajedisinin yol açtığı Irak'taki haksız savaşta kurban sayısı yüzlerle katlandı. Bernstein kendi ülkesinin özgürlük adına gerçekleştirdiği diktatörlük ve kasaplığı görmezden geliyor. Kötülük, ona sorarsanız, hep başka bir yerdedir. Bugün Batılılar kötülüğü çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri'nin söz geçiremediği İran ve Kuzey Kore gibi politik rejimlerle ve abartılıyor olmakla birlikte insanlığın selameti için gerçekten de ciddi bir tehdit oluşturan, İslami terörizmle özdeşleştiriyor.

12 Richard Bernstein, *Radical Evil* (Cambridge, 2002), s. x.

Ne var ki bu kitapta anlattığım şekliyle, söz konusu terörizm kötü olmaktan ziyade vicdansızdır ve bu iki kavram arasındaki fark basit bir kelime oyununun ötesindedir. Aslında güvenliğimiz ve hayatımız enikonu bu farklılığa dayanıyor olabilir. Kötüyü yıkıcı ve yok edici davranışından vazgeçiremezsiniz çünkü yaptığının bir amacı ve anlamı yoktur. Kendisinin dışındaki insanların meseleyi oturtmaya çalıştıkları anlamlılık, onun için başlı başına bir sorundur. Öte yandan, anlamlı, hatta hayran olunabilecek amaçlar uğruna erdemsiz işlere girişenlerle, en azından teorik olarak tartışmaya girebilirsiniz. Kuzey Irlanda'daki otuz yıllık sorun kısmen çözülmüşse bu IRA'cıların tam olarak ikinci grupta yer almasındandır. İslami köktenciler de bir zamanlar bu grupta olabilirdi. Batı belli Müslüman ülkelere karşı farklı bir tavır takınsaydı, bugün başına gelen felaketlerin en azından bazılarından kaçınmış olurdu.

Bu söylediklerimle İslami köktenciliğin oldukça rasyonel olduğunu iddia ediyor değilim. Aksine, işkence edilmiş ve öldürülmüş kurbanlarının çok iyi bildiği üzere, en ölümcül önyargı ve bağnazlık anlatılarıyla doludur İslami köktencilik. Ancak bu ölümcül anlatılar birtakım politik sorunlar da içermektedir, her ne kadar karşıtları bu şikâyetlerin yersiz ya da hayali olduğunu iddia etse bile. Bu sıkıntıları görmezden gelmek Müslüman teröristlerin, kafalarının yanlış çalıştığına inanmaktansa, omuzlarının üzerinde kafa taşımadıklarını düşünmek demektir. Sıkıntılarını yanlış değerlendirdiklerini söylemek değil de yaşadıklarıyla ilgili kesinlikle tartışılabilecek hiçbir şey olmadığını iddia etmektir. Bu yaklaşım da önyargılardan mustariptir ve durumu kötüleştirmekten başka bir işe yaramaz. Karşı karşıya olduğumuz trajedi sadece milyonlarca insanın, hiçbir suçları yokken ölümcül bir tehlike altında yaşamaları değildir. Asıl trajedi şudur: Bu tehlike daha doğmadan bertaraf edilebilirdi.

Şüphesiz dünyada yine de kötü niyetli, bağnaz İslami ideolojiler olurdu, tıpkı bağnaz Batılı itikatların olması gibi. Tabii sırf bu yüzden İkiz Kuleler de yıkılmazdı. Arap dünyasının kızgın ve kendini aşağılanmış hissetmesinin sebebi, Batı'nın uzun yıllara dayanan siyasi tacizidir. İslami terörü kötü diye tanımlamak, kelimenin bu kitapta ele aldığım şekliyle düşünürsek, bu kızgınlığın somutluğunu görmezden gelmek demektir. Bu öfkeyi hafifletecek türden politik eylemler için geç kalmış da olabiliriz. Terörizmin artık ölümcül bir momentumu var. Ama bu kaçırılmış fırsata üzülmekle, düşmanı mantıklı hiçbir eylemle az da olsa değişmeyecek, kafasız hayvanlar olarak görmek arasında bir fark vardır. İkinci görüşün savunucuları, terör şiddetinin sadece daha fazla şiddetle bastırılabileceğini düşünürler. Oysa daha fazla şiddet, daha fazla teröre yol açar ve daha fazla sayıda masum insan tehdit altına girer. Terörizmi kötü diye nitelemenin sorunu daha da alevlendirmektir ve bu da, bilmeden yapmasanız bile, lanetlediğiniz barbarlığın ta kendisiyle işbirliği yapmak demektir.

Adem ve Havva 33, 34, 108
Adorno, Theodor W. 36, 130
Ahlakçılık 18, 133
Ahlak, Kötülük ve Roman 95
Amerika Birleşik Devletleri 69, 138
Amerikan Rüyası 33
Anderson, Perry 18
Araf 27, 41
Arendt, Hannah 49, 50, 79, 110
Aristo 11, 18, 33, 96, 114
Aquinas, Thomas 33, 45, 57, 96, 101, 111, 112
Auschwitz 61, 126, 134
Austen, Jane 23
Aydınlanma 26, 65, 97, 118, 121, 126
Aziz Augustine 100, 112
Aziz Paul 54, 99, 102

Barry, Sebastian 58
Barth, Karl 114
Baudelaire, Charles 64, 65, 109
Beckett, Samuel 19
Benjamin, Walter 57
Berkeley, George 42, 46
Bernstein, Richard J. 39, 126, 138
Birinci Dünya Savaşı 12
Blake, William 46, 60, 62, 111
Bond, Edward 17
Brecht, Bertold 13
Brighton Rock 49, 52, 54, 55, 58, 111
Bronte, Emily 108
Buddenbrook Ailesi 97
Büchner, George 60
Büyülü Dağ 110

Cennet ve Cehennem Deyişleri 111
Chomsky, Noam 128
Cinsellik ve Karakter 91
CIA 127

Çorak Ülke 66

Daily Mail 15
Danton'un Ölümü 60
Davies, Brian 122
Dawkins, Richard 137, 138
Derrida, Jacques 46
Dickens, Charles 14, 108
Doktor Faustus 35, 55, 58, 63, 64
Dostoyevski, Fyodor M. 56, 105, 106
Doyle, Arthur Conan 8
Dr. Jekyll ve Bay Hyde'ın Garip Hikâyesi 75
Dünya Ticaret Merkezi 138

Düşüş 32, 60, 120, 130

Ego 20, 25, 94, 97, 99
Eichman, Adolf 50, 69, 79, 110, 115, 135
Eliot, T. S. 19, 54, 66
Emma 23
Eros 56, 97
Eriugena, John Scottus 44-48, 62
Evrim 40, 120, 138
Eyüp Kitabı 125

Faust 28, 33, 57, 60
Faşizm 57, 64, 66
Felsefi Araştırmalar 63
Fetiş 83, 90, 99, 112
Fielding, Henry 23
Finnegans Wake 48
Fırtına 75
Freud, Sigmund 7, 21, 33, 35, 45, 56, 61, 65, 69, 83, 89, 97-99, 101, 115, 133

Gazze Şeridi 12
Gerçeklik Prensibi 98
Gizli Metin 58
Godot'yu Beklerken 48
Goebbels, Joseph 15
Golding, William 7, 23, 26, 30-32, 36, 40, 41, 52, 85
Greene, Graham 49, 51, 53, 54 86, 93, 102, 107
Gülüşün ve Unutuşun Kitabı 68, 92

Hardy, Thomas 35, 136
Hayvan Çiftliği 31
Hitler, Adolf 12, 49, 60, 88-90, 134, 135
Hegel 18, 32, 102, 130
Hume, David 114
Hümanizm 64, 65

IRA (Irlanda Cumhuriyet Ordusu) 13, 139

İkiz Kuleler *Bkz.* Dünya Ticaret Merkezi
İlk Günah 21, 31, 32, 35-38, 40, 99, 112, 131, 134, 138
İnsan Doğasına Dair 114
İrade ve Düşünce Olarak Dünya 96
İran 138
İslami Köktencilik 139
İslami Terör 12, 138, 140
İsrail-Filistin Meselesi 12
İtiraflar 100

Jameson, Fredric 17, 18
Jaspers, Karl 92
Joyce, James 35, 46, 48

Kabuk Adam 54
Kadir-i Mutlak 44, 45
Kafka, Franz 19
Kant, Immanuel 14, 15, 21, 86, 87, 127
Karamazov Kardeşler 56, 105, 119
Kapitalizm 33, 69, 121, 122
Kaygı Kavramı 62, 110
Kayıp Cennet 11, 55, 108, 118, 120
Keats, John 97
Keyif Prensibi 98
Kierkegaard, Soren 62, 101-105
Kilise Dogmaları 114
King, Martin Luther 137
Kundera, Milan 68, 81, 92
Kutsal Gebelik 36
Kutsal İsimler 45
Kuzey Irlanda 19, 139
Kuzey Kore 87, 138

Lawrence, D. H. 48, 67, 106
Les Liaisons Dangereuses 84
Levi, Primo 89
Levinas, Emmanuel 35
Liberalizm 8, 11, 17, 20, 64, 65, 87, 121, 131, 137
Lowry, Malcolm 103
Lucifer ve Tanrı 59

Macbeth 73-77, 79, 82, 86
Mann, Thomas 35, 52, 55, 56, 61, 65, 86, 97, 110
Mao 87, 88, 113, 129
Marksist Kötülük Anlayışı 16-18

Marx, Karl 18, 26, 121, 129, 136
Mazoşizm 71, 98
McCabe, Herbert 37
McGinn, Colin 95, 114, 115
Mefistofeles 57, 60
Meleksilik 69, 92
Meryem 36
Midgley, Mary 126, 127
Midwich Cuckoos, The 8
Milton, John 11, 55, 59, 108, 115, 118, 120-122
Mirasçılar 32

Nazizm 66, 69, 90, 92
Nazi Almanya'sı 57, 69, 90, 91, 134
Nietszche, Friedrich 46, 50, 103, 123
Nihai Çözüm 88-90
Nihilizm 50, 53, 56, 57, 61, 63, 68, 71, 78, 80, 96, 105, 106, 109, 136

O'Brien, Flann 41, 113
Oliver Twist 14
Orwell, George 31

Ölüm İçgüdüsü/dürtüsü 21, 83, 89, 102, 103

Pincher Martin 23-25, 27, 29, 31, 41, 47, 50-52, 62, 72, 75, 83, 85, 93, 100, 103
Profesör Moriarty 8
Prometheus 26
Psikanaliz 20, 21, 37, 93, 95-97, 101, 108, 113

Radikal Kötülük 138
Ricoeur, Paul 127
Rousseau, Jean-Jacques 37, 38

Sade
Sartre, Jean-Paul
Saved
Schelling
Schopenhaur, Arthur
Shakespeare, William
Serbest Düşüş
Sevdalı Kadınlar
Sineklerin Tanrısı 7, 31, 38
SM 71
Sosyalizm 18, 38, 64, 65, 121, 122, 131, 132
Sovyet Devrimi *132*
Stalin, Josef 87, 88, 129
Sterne, Laurence 42
Suç ve Ceza 106
Surin, Kenneth 118
Süper Ego 7, 97-99
Swinburne, Richard 119

Şeytan ve Tanrı 11
Şeytansılık 68, 69

Tanrı Yanılgısı 137
Teodise 117, 118, 121, 127
Teodiseye Yönelik Bütün Felsefi Girişimlerin Gereksizliği 127
Teoloji 20, 21, 27, 32, 52, 62, 63, 72, 122, 124, 125
Terörizm 10, 12, 13, 28, 138-140
Tevrat 126
Thanatos 56, 97
Tom Jones 23
Tristram Shandy 42

Uygunsuz Eğlence 71, 73

Üçüncü Polis 41, 42, 47, 48, 86, 110
Ütopya 38, 121

Venedik Taciri 78
Viktorya Çağı 8
Volkan'ın Altında 103

Weininger, Otto 91
Wilde, Oscar 35
Wittgenstein, Ludwig 63, 94
Wyndham, John 8

Yahudi Soykırımı 21, 79, 87, 89
Yeats, W. B. 56, 65

Žižek, Slavoj 49
Zombi 15

On beş yıl önce İngiltere'nin kuzeyinde on yaşında iki çocuk, bir bebeği işkence edip öldürdü. Halk dehşetle ayağa kalktı. Oysa bu cinayeti niye özellikle korkutucu buldukları tam açık değildi. Neticede çocuklar, kimi zaman oldukça vahşice davranmaları doğal karşılanan sadece yarı ehlileşmiş yaratıklardır. Eğer Freud haklıysa, çocuklar büyüklerinden çok daha zayıf birer süper egoya ve ahlak duygusuna sahiptirler. Bu yüzden asıl şaşırtıcı olan böyle korkunç olayların daha sık yaşanmamasıdır. Belki de çocuklar sürekli birbirlerini öldürüyorlar da bunu bize çaktırmıyorlardır.

Terry Eagleton, kötülüğü tartışıyor. Geçmişi hatırlatan, ayrıntılara işaret eden, güzel karşılaştırmalar yapan, edebi sakinliğiyle ve o iştahlı üslubuyla kötülüğün tortusuna yoğunlaşıyor. Edebiyatı izleyerek din, siyaset ve gündelik yaşama eleştirel bir dille yaklaşıyor. Önyargıları, nefreti, içine şeytan giren kötüleri, insafsız katilleri, medyayı, sebepsiz cinayetleri, 11 Eylül'ü, körlüğü, ahlakı diline doluyor.

Kötülük Üzerine Bir Deneme, kısa ve tok, ayak direyen bir vicdani çığlık...

İLETİŞİM 1657
EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ 18